

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Π. ΒΕΛΛΙΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΛΛΙΓΑ Π.
ΚΟΝΤΟΓΟΝΟΥ Κ. ΔΑΝΔΕΡΕΓ Ζ. ΔΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΔΕΒΙΔΟΥ Κ.
ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΚΟΡ-
ΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΙΤΣΙΠΙΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ Δ.
ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. κλπ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ε΄ ΤΟΜΟΣ Α΄

ΤΟΥ Β΄ ΕΤΟΥΣ.

Νοεμβρίου 20.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1842.

Ὁ Ἑρμηνεύτης ἐκδίδεται κατὰ πᾶσαν τριάκοντα τριῶν ἡμερῶν περίοδον· ἕκαστον φυλλάδιον σύγκειται ἐκ σελίδων 64—80.

Ἑτησία συνδρομή διὰ τε τοὺς ἐντὸς καὶ τοὺς ἐκτὸς τοῦ Κράτους
συνδρομητὰς δρ. 20.

Αἱ συνδρομαὶ διευθύνονται πρὸς τὸν ἐκδότην Κόριον Ἑμμ. Ἀντι-
νέδην.

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Π. ΒΕΛΛΙΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΛΛΙΓΑ Π.
ΚΟΝΤΟΓΩΝΟΥ Κ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ Ξ. ΛΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ Κ.
ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΚΟΡ-
ΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΙΤΣΙΠΙΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ Α.
ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. κλπ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ε΄ ΤΟΜΟΣ Α΄

ΤΟΥ Β΄ ΕΤΟΥΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

1842.

ΕΚ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΣΤΑΜΟΥΛΗ

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΠΡΑΜΙΣΤΗ.

ΙΑΤΡΙΚΗ.

Πρῶται γραμμαὶ μιᾶς ἱατρικῆς τοπογραφίας
καὶ καταστατικῆς τῆς Πελοποννήσου.

Ἀρθρον Α΄.

Πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν συνετάχθησαν, κατὰ διαταγὴν τῇ Κυβερνήσεως, παρὰ τῶν διοικητικῶν ἱατρῶν, στατιστικοὶ πίνακες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς παραρτήματα τοῦ Ταχυδρόμου ἐδημοσιεύθησαν. Τούτων ἡ συλλογὴ, πολύτιμος διὰ τὴν ἑλ-
λειψιν ἄλλων ὁμοίων παρατηρήσεων οὔσα, ἐμπεριέχει διδόμενα ἄξια λόγου πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς αἰτιολογίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐνδημιῶν. Ἀλλ' αἱ πρῶται αὗται ἔρευναι ἔμειναν ἀσυμπλήρωτοι καὶ ἀτελεῖς, μάλιστα καὶ ἐπαρχιῶν τινων οἱ πίνακες λείπουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἑλλὰς προο-
δεύει οὐχὶ κατὰ τοὺς συνήθεις ῥους ἐθνῶν ἡρέμα καὶ ἀπὸ μακροῦ ἀναπτυσσομένων διὰ τινος διευθύνσεως τὴν ὁποίαν ἀπ' αἰῶνων ἔλαβον, ἀλλὰ προβαίνει ὡς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ριζικὴν ἀνατρο-
πὴν ἀνεγειρόμενον, σπεύδει νὰ ἐφαρμώσῃ ἐν ἑαυτῷ ὅ,τι καλὸν ὁ νέος πολιτισμὸς καὶ θεσμοθεσίαι νέαι καὶ τεχνῶν ἐφευρέματα ἐδωρήσαντο εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο ἀναγκασίον εἶναι

ν' ἀκολουθῇ ἡ ἱατρικὴ καταστατικὴ τοιαύτην ἀνάπτυξιν, καὶ καὶ σημειοὶ ὁποῖαν βελτίωσιν εἰς τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῶν δήμων καὶ εἰς τὴν φυλὴν καθόλου, ὁποῖαν ἐπαύξισιν εἰς τὸν πληθυσμὸν, ὁποῖας φυσιολογικὰς ἢ νοσολογικὰς τροπολογίας συνεπιφέρει ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτείας, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ βίου τῶν κατοίκων, ἡ ἐπέκτασις τῆς γεωργίας καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις, ὅσας ὁ πολιτισμὸς ἐδίδαξε πρὸς ὄφελος τῶν κοινωνιῶν. Ὡφειλον ἄρα νὰ ἀναθεωρῶσι καὶ διορθῶσι κατ' ἔτος τοὺς καταστατικούς πίνακας, καθότι ὡς πρῶτα δοκίμια οἱ ἤδη ἐκδοθέντες ἔχουσιν ἐλλείψεις. Ὅταν δὲ συμπληρωθῶσιν οὗτοι καὶ φθάσωσιν εἰς ὅρον τινα ἀκριβείας, τότε θέλει ὠφεληθεῖ τὰ μέγιστα καὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀφοῦ γίνωσιν ἀκριβέστερον γινώσται αἱ καθόλου αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, αἱ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ εἰς τὰ προσόντα αὐτῇ ἐνυπάρχουσαι, θέλουσιν ὁδηγηθεῖ οἱ δῆμοι νὰ ἐκτελέσωσιν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἡ περὶ τὰ δημόσια ὑγιεινὴ παραγγέλλει πρὸς ἀπαλλαγὴν ἢ μείωσιν τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Οἱ δὲ ἱατροὶ μελετῶντες ὅσα γινώμενα εἰς τὴν Γενικὴν Παθολογίαν ἀνάγονται, θέλουσι πορισθεῖ νέας ἴσως γνώσεις περὶ τῶν αἰτιῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινὰ νοσήματα προξενοῦσι, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Ἀρμοδιωτάτη βεβαίως χώρα πρὸς τοιαύτας ἐρεῦνας εἶναι ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐρημώσεις καὶ καταστροφαὶ ἄφησαν γυμνόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνταῦθα τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς γυμνῆς φύσεως. Ἐντοπιωτάτη ἄρα καὶ ἀνεμπόδιστος ἐμφαίνεται ἐφ' ἡμῖν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς. Ἀφ' ὅσα ἐπενόησεν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν τῆς φύσεως, καὶ ταύτην νὰ κοσμήσῃ κατὰ τὰς χρεῖας τοῦ καὶ τὸν ὑψηλὸν τοῦ προσορισμὸν, ὀλίγα ἐξτελέσθησαν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ δὲ ἄλλη ἀρχεται περίοδος ἥδη τὸ πρόσωπον τῆς γῆς μεταβάλλεται κοσμούμενον ὑπὸ θαλαρᾶς φυτείας πληθύνεται ἡ γενεὰ τῶν ἀνθρώπων πόλεις ἀνεγείρονται ἐπὶ νέων σχεδίων πρὸς νέας χρεῖας ἀρμοζόντων. Ὁ βίος τῆς κοινωνίας ἥλλαξε. Τῶν κοινωνικῶν τούτων μεταβολῶν ἡ διαδοχὴ δίδει αἰτίαν εἰς με-

λέτας παντός είδους, αϊόποϊαι δέν πρέπει νά παραμεληθῶσι· διότι οί μεταγενέστεροι θέλουσι ζητήσαι λόγον περί τούτου ἀπό τοὺς νῦν ζῶντας· θέλουσι ζητήσαι τὰ χρονικά παρεληλυθότων χρόνων, ἀπὸ ἐκείνους ὅσοι ὑπῆρξαν μάρτυρες αὐτόπται. Εἰς δὲ τοὺς ζηλωτάς τῆς ἱατρικῆς ἐνδιαφέρει νά σπουδάσωσι τὴν παροῦσαν κατάστασιν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, τὴν υἱείαν του, τὸν πληθυσμὸν του, καὶ ν' ἀκολουθήσωσι παρατηροῦντες πῶς μετὰ καιροῦς θέλουσιν ἀλλάξει χαρακτῆρα αἱ ἐνδημίαι, πῶς θέλει ἀναπτυχθεῖ ὁ ὀργανισμὸς τῆς φυλῆς, καὶ κατὰ τίνα λόγον θέλει αὐξήσῃ ἡ πληθὺς τῶν κατοίκων, παρακινούμενοι πρὸς τούτοις ν' ἀνακαλύψωσι τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, νά διακρίνωσιν ἀκριβέστερον τὰ εἶδη των, τὰς ποικιλίας των, τὰς παραλλαγὰς των, καὶ νά προσδιορίσωσιν ἀσφαλεστέραν θεραπείαν.

Πρὸς πάντα ταῦτα ἡ ἐπαγωγὴ μόνη εἶναι ἀπατηλότατος ὁδηγός· χρῆζομεν πρὸς τυχαιύτας ἐρεῦνας παρατηρήσεων ἀκριβῶν καὶ ἐκτεταμένων· διότι ὁ λογισμὸς τότε γίνεται ὀρθός, ὅτε ἀναχωρῇ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις, καὶ τοὺς συμπερασμοὺς ἀπὸ τῶν φαινομένων μεθοδεύῃ. Ἐὰν δὲ μελετήσωμεν μὲ τοιαύτην μέθοδον ὅσα βλέπομεν ἐν Ἑλλάδι φαινόμενα, ἀναμφιδόλως θέλομεν γνωρίσει πολλῶ ἀκριβέστερον τὸν τόπον τὸν ὅποιον κατοικοῦμεν. Ἡ Ἑλλάς εἶναι βιβλίον τοῦ ὁποίου δέν ἀνέγνωμεν εἰσέτι τὴν πρώτην σελίδα, βιβλίον ἐμπεριέχον ὑψηλὰ διδάγματα καὶ ἀληθείας ἐτι ἀνεξευρέτους· δέν εἶναι χάρτης ἄγραφος, ἐφ' οὗ δέν ἔχομεν εἰμὴ νά μεταγράψωμεν ὅ,τι εἰς ἐντύπους βίβλους ἴδομεν. Πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν ἐν αὐτῇ τοὺς ζῶντας χαρακτῆρας τοὺς ἐν τῇ φύσει ἐντετυπωμένους. Ναί, τότε θέλομεν προσδεύσει, ὅτε διατελέσωμεν τὰ πράγματα μᾶλλον σπουδάζοντες ἢ λόγους ἐρίζοντες, ὅτε καθεξώμεν τὰς ἐννοίας τῶν γινομένων μᾶλλον ἢ τὰς ἐννοίας ἡμῶν αὐτῶν. Πᾶν γινόμενον μαρτυρεῖ ἓνα νόμον, ἐνδεικνύει μίαν αἰτίαν, ἐμφαίνει ἐν ἀποτελέσματι ὁμιλεῖ εἰς τὸν νοῦν μας διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἄς προσέξωμεν ἄρα ὅπως ἐννοήσωμεν τοὺς ἀληθεῖς τούτους λόγους τοὺς ὁποίους διὰ τῶν φαινομένων τις ἐκφράζει ἢ

φύσις. Τὰ γινόμενα ταῦτα, τὰ πράγματα ταῦτα ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν, καὶ τότε θέλομεν ἔχει κανόνα καὶ εἰς τοὺς συλλογισμούς μας καὶ εἰς τὰς πράξεις μας καὶ εἰς τὴν πρόοδόν μας.

Ὑλικῶς θεωρουμένη ἡ Ἑλλάς εἶναι εἰσέτι παραπλήσιος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως. Ἐνταῦθα γαῖαι χερσεύουσai, κῶμαι ἔρημοι, καὶ πόλεις πεπτωκυῖαι, ἐπὶ τοῖς ἐρειπίοις τῶν ὁποίων γίνονται οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς συνοικοῦντες, στέρημένοι ὄντες τῶν μέσων ὅσα ἡ τέχνη ἐφεῦρεν ἵνα ἀνεγείρῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν, φαίνονται κατεσκηνωμένοι μᾶλλον ἢ συνωκισμένοι εἰς τὴν χώραν ἐφ' ἧς συνάγονται. Τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ βασιλείου μένουσιν ἀγεώργητα, καὶ ὁ πληθυσμὸς εἶναι τὸ πέμπτον τῶν κατοίκων τοὺς ὁποίους ἡ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ (α). Ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ οἰκήτορες αὐ-

(α) Οἱ ἐρεξῆς πίνακες περιέχουσι τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου εἰς στρέμματα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργησίμων καὶ γεωργημένων στρεμμάτων.

Πίν. 1. Γενικὴ διαίρεσις τῆς γῆς.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
ὄρη καὶ βράχοι,	5,000,000.	5,000,000.	5,967,226.	15,967,226.
ποταμοὶ καὶ λί- μναι . . .	1,500,000.	2,000,000.	-- --	3,500,000.
δάση . . .	3,000,000.	4,000,000.	-- --	7,000,000.
γαῖαι ἀροτοὶ	11,436,409.	8,171,949.	300,000.	19,908,358.
κῆποι . . .	35,000.	69,000.	115,000.	219,000.
ἀμπελῶνες .	240,000.	186,000.	324,000.	750,000.
σταφιδῶνες .	14,440.	2,120.	-- --	16,560.
ἐλαιῶνες . .	12,551.	21,455.	7,604.	41,610.
γαῖαι πρὸς καλλιέργ.				
τῶν ἐσπερίων δέν- δρων καὶ τῶν μο- ρεῶν . . .	260.	116.	110.	486.
πόλεις καὶ χωρία	157,340.	47,360.	7,060.	211,760.
ὅλικός ἀριθ.				
στρεμμάτων	21,396,000.	19,498,000.	6,721,000.	47,615,000.

ξουσι, πληθύνονται, οἰκοδομοῦσι, γεωργοῦσι τὴν πέριξ γῆν καὶ προμηθευόμενοι μέσα ἀνέσεως καὶ εὐζωίας διαφεύγουσι τὴν ἄμεσον τῆς φύσεως ἐπήρειαν,

ἀριθ. 2. Πίναξ τῶν γεωργηαίμων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς Νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
γαῖαι ἀροτοὶ κῆποι, ἀμπε- λῶνες, σταφι- δῶνες, ἐλαι- ῶνες κ.τ.λ.	44,436,409.	8,171,949.	300,000.	49,908,358.
	959,594.	326,051.	453,774.	1,739,416.
ὅλικός ἀριθ. στρεμμάτων	12,396,000.	8,498,000.	753,774.	21,647,774.

Εἰς τὸν ἄνω πίνακα δὲν ἐμπεριέχονται καὶ ἄλλαι γαῖαι ἐπιτήδαιοι πρὸς καλλιέργειαν, αἱ ἐναπομένουσαι ἀπὸ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν ἐλῶν, ἀπὸ τὴν ἀποκοπὴν δασῶν κ.τ.λ. Ἐξηρέθησαν, ὡς δύναται νὰ ἴδῃ τις εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 4. τὰ ὅρη καὶ οἱ βράχοι, αἱ λίμναι καὶ τὰ δάση ἀπὸ τὴν ὀλικὴν καταγραφὴν τῶν συνιστώντων τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βασιλείου στρεμμάτων, καὶ τὸ ὑπόλοιπον, διηρημένον ὡς εἰς τὸν πίνακα ἀριθ. 2, συνιστᾷ τὸ ποσὸν τῶν γεωργησίμων γαιῶν.

ἀριθ. 3. Πίναξ τῶν γεωργημένων καὶ ἀγεωργήτων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
Γεωργημέναι	4,960,000	2,917,812	703,774	8,581,586.
Ἀγεωργήτοι	7,436,000	5,580,188	50,000	13,066,188.
ὅλ. ἀρ. στρεμ.	12,396,000	8,498,000	753,774	21,647,774

ἀρ. 4. Πίναξ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἰδιωτικῶν γεωργημένων γαιῶν

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὅλικός ἀριθμός.
ἐθνικαὶ γαῖαι	4,000,000	2,018,020	50,000	6,068,020.
ἰδιωτικαὶ γαῖαι	960,000	899,792	653,774	2,513,566.
ὅλ. ἀρ. στρεμ.	4,960,000	2,917,812	703,774	8,581,586.

Διὰ νὰ γίνωσι δὲ γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων μεταβολῶν πρέπει νὰ καταγράφονται ἀκριβῶς, καὶ τότε θέλει ὑπάρχει τὸ καλῆτερον τεκμήριον, μάλιστα τὸ καλῆτερον μέτρον τῆς γινομένης προόδου. Τὰ δὲ ἀφ' ὁμοίων παρατηρήσεων διδόμενα θέλουσιν ἔχει τόσῳ μείζονα ἀξίαν, καθ' ὅσον πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡμῶν κατέγραφον μόνον τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα τοιούτων μεταβολῶν, καὶ ἡ καταστατικὴ δὲν ἠκολούθει παρατηροῦσα τὸ θαυμάσιον τοῦτο κίνημα ἐθνῶν, τὰ ὅποια διὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπομακρύνονται ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως.

Ἡμεῖς δ' ἐν τούτοις μένοντες ἐν προσδοκίᾳ ἄλλων καταστατικῶν παρατηρήσεων, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν ἐνόντων, καὶ συλλέγοντες τοὺς ἤδη δημοσιευθέντας πίνακας, νὰ παραλληλίσωμεν ὅσα ἐν αὐτοῖς ἐμπεριέχονται, νὰ εὕρωμεν τὰς συναφείας τῶν διδομένων, νὰ ἐξαγάγωμεν γενικώτερα πορίσματα καὶ νὰ πλησιάσωμεν εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὅποια ἐπηρεάζουσιν ὑπὸ ἰδίους νόμους τὴν ὑγείαν τῶν ἀνθρώπων καὶ δίδουσιν εἰς τὰ νοσήματα κοινόν τινα καὶ ἐπιχώριον χαρακτῆρα. Τοῦτο ἐκπληροῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος διὰ μόνην τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐὰν λείψῃ ὅση λεπτομέρεια εἶναι εἰς τοιαύτας ἐργασίας ἀναγκαία, ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀναγνώσται θέλουσι μᾶς συγχωρήσει γινώσκοντες πόσον εἶναι

αρ. 5. Πίναξ τῶν ἐθν. καὶ ἰδιωτικῶν ἀγεωργήτων γαιῶν.

	ἐν Πελοπον- νήσῳ.	ἐν Στερ. Ἑλλάδι.	ἐν ταῖς νήσοις.	ὀλικὸς ἀριθμὸς.
ἐθνικαὶ	6,000,000	4,000,000	40,000	10,040,000.
ἰδιωτικαὶ	1,436,000	1,580,188	10,000	3,026,188.
ὅλ. ἀρ. στεμ.	7,436,000	5,580,188	50,000	13,066,188.

Ἐξήχθησαν ἐκ τῆς στατιστικῆς περιγραφῆς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Φ. Στρώγγ (Greece as a Kingdom by F. Strong. London. 1842 σελ. 2. καὶ 3). Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἐπίσημα.

Νομίζω δὲ ὅτι συνετάχθησαν κατὰ τὰ 1836 καὶ δίδουσι γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

ἐλλειπῇ τὰ διδόμενα, δι' ὧν ἔμελε νὰ συμπληρωθῇ δεόντως ἐντε-
λὴς τοπογραφία καὶ καταστατικὴ τῆς χερσονήσου ταύτης. Οὐδ' ὁ
σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ τὴν συντάξωμεν· ἐπιθυμοῦμεν μόνον εἰς τὴν
ἀνὰ χεῖρας διατριβὴν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν κατάλληλον μέθοδον,
καὶ ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸν τῶν γνωστῶν διδομένων νὰ εὕρωμεν
πορίσματα ἄξια προσοχῆς καὶ ἀρμόδια νὰ μᾶς δώσωσι λόγον
τῶν φαινομένων, τὰ ὅποια προεθέμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν.

Ἐλάβομεν ὡς βάσιν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν τὴν διαίρεσιν τῶν
δήμων ὅποια ἦτο κατὰ τὰ 1839, ὅτε συνετάχθησαν οἱ ἱατρο-
στατιστικοὶ πίνακες. Μιᾶς δὲ διοικήσεως, τῆς Γόρτυνος, ὁ πίναξ
δὲν ἐξεδόθη.

Ὅφειλομεν ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν πινάκων
τούτων πολλοὶ διακρίνονται περὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν συνέ-
πειαν. Εἰς τούτους τὰ διάφορα κεφάλαια τῶν παρατηρήσεων
ἀμοιβαίως ὑποστηρίζονται καὶ τὸ ἐν συντείνει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ
ἄλλου. Ὅσάκις δὲ φαίνεται ἀντίφασις ἢ παραδρομὴ, εὐρίσκομεν
εἰς αὐτοὺς τοὺς πίνακας τὸ μέσον τοῦ νὰ ἐπανορθώσωμεν αὐτὴν
καὶ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ποῦ ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια.

Οἱ πίνακες εἶναι συντεταγμένοι κατὰ διοικήσεις. Εἰς πίναξ ἐν-
διαλαμβάνει περὶ τῶν δήμων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν λεπτομε-
ρῶς (ἰδιαίτερος πίναξ τῶν δήμων τῆς διοικήσεως κ. τ. λ.).
Ἄλλος περιέχει τὰ κατὰ τοὺς δήμους μόνον καὶ καθόλου (γενικὸς
ιατροστατιστικὸς πίναξ τῶν δήμων), καὶ τελευταῖον ἀνακε-
φαλαιοῖ τὰ πάντα καθολικώτερον ὁ γενικὸς ιατροστατιστικὸς
πίναξ τῆς διοικήσεως. Προστίθεται δὲ τοῖς πλείστοις καὶ ἰδιαί-
τερος πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων κατὰ δήμους, κατὰ
φυλόν, καθ' ἡλικίας, κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν
οἰκογενειῶν κ. τ. λ. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν εἶναι ἤδη ἀναγκαῖοι
οἱ ἰδιαίτεροι ιατροστατιστικοὶ πίνακες τῶν δήμων.

Τῶν πινάκων τούτων ἕκαστος ἐμπεριέχει α) τὰ ὀνόματα τῶν
πόλεων, κωμῶν, ἢ πολιχνίων τῶν δήμων. β) Τὴν τοποθεσίαν
καὶ ὑγεινὴν κατὰστασιν ἐκάστου χωρίου. γ) Τὸ εἶδος τῶν πα-

τίμων ὑδάτων. δ') Τοὺς κυριεύοντας ἀνέμους. ε') Τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν κατοίκων. ζ') Τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. η') Τὰς κτήσεις αὐτῶν. θ') Τὴν κατάστασιν τῶν νεκροταφείων, φαρμακοπωλείων, σχολείων καὶ τῶν δημοσίων καταστημάτων. ι') Τὰς ἐπικρατούσας νόσους. ια') Τὰς αἰτίας τούτων. ιβ') Τὰ προφυλακτικὰ καὶ θεραπευτικὰ μέσα. ιγ') Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱατρῶν, χειρουργῶν καὶ μαιῶν παρόντων εἰς πάντα δῆμον.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν ἱατροστατισικῶν ἐρευνῶν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλὰ τὸ διάγραμμα φαίνεται πολλὰ στενὸν διὰ τόσα ζητήματα, τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἡ λύσις. Τῶν κεφαλαίων τούτων τινὰ ἔχρηζον ἰδιαιτέρων ἐκθέσεων λεπτομερῶν καὶ ἀνεπτυγμένων. Ἡδύναντο δὲ ὁμοίως ἐκθέσεις νὰ ἐπισυνάψωσιν εἰς τοὺς πίνακας, καὶ τότε ἡ καταγραφὴ τῶν φαινομένων ἤθελεν εἶναι σαφὴς καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων κατάλληλος. Διότι ὡς ὑπάρχουσιν ἤδη εἰς τοὺς πίνακας τὰ κεφάλαια δὲν ἔχονται ὅλα τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας. Τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν χρήζουσι μακροχρονίου παρατηρήσεως καὶ συνεχοῦς τοῦ ἱατροῦ ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας, ἄλλως δὲν παρέχουσιν ἀξίαν ἐπιστημονικὴν οὕτω π. χ. εἰς διοικητικὸν ἱατρὸν, διαμένοντα πάντοτε σχεδὸν ἐν μιᾷ πόλει τοῦ δήμου, ἀδύνατον εἶναι νὰ δώσῃ ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ τῶν ἀνέμων τῶν κυριευόντων ἀπανταχοῦ τῶν χωρίων, καθὼς καὶ περὶ πάσης ἄλλης μετεωρολογικῆς παρατηρήσεως. Περὶ δὲ τῶν ἐπιχωρίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν, τὸ διάγραμμα δὲν συνεχώρησεν εἰς τοὺς συντάξαντας τοὺς πίνακας ἱατροὺς ν' ἀναπτυχθῶσιν ὅσον ἔπρεπε, διὰ νὰ δώσωσιν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν νοσολογικῶν φαινομένων. Διὰ τοῦτο μόνον τὰ εἶδη τῶν ἐνδημιῶν ἐνδεικνύονται εἰς τοὺς πίνακας, χωρὶς νὰ προσδιορισθῇ οὔτε ἡ τάξις καθ' ἣν ἐμφαίνονται κατὰ τὰς ὥρας, οὔτε πῶς συνέχονται μὲ τὰς αἰτίας των καὶ ὑπὸ τίνας ὁρους παρέπονται αὐταῖς ὡς ἀποτελέσματα, οὔτε τέλος πάντων διακρίνεται ποία παθολογικὴ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ μιᾶς νόσου καὶ [τῆς ἄλλης καὶ ποία ἡ διαδοχὴ μεταξὺ τῶν πρωτογενῶν καὶ τῶν

δευτερογενῶν. Ἀλλὰ περὶ τούτου πρέπει νὰ αἰτιαθῶμεν τὸ διάγραμμα, οὐχὶ δὲ τοὺς ἰατροὺς οἱ ὅποιοι ὤφειλον μόνον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ζητήματα, καθὼς ἐπροτείνοντο εἰς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἦτο καλὸν νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τοὺς διοικητικοὺς ἰατροὺς ἐκθέσεις ἰδιαιτέρας, ἐν αἷς νὰ περιγράφωνται αἱ ἐνδήμιος νόσοι, αἱ περίοδοί των, αἱ μετ' ἀλλήλων αὐτῶν σχέσεις, ἡ τάξις τῆς ἐμφανίσεως καὶ παύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς ὥρας ἢ κατ' ἄλλους ὅρους οἷουςδήποτε, αἱ αἰτίαι των, νὰ ἐκτιμᾶται ἡ ἀξία καὶ βαρύτης ἐκάστης αἰτίας καὶ νὰ διερμηνεύηται ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας της καὶ τελευταῖον νὰ ἐκθέτωνται αἱ ἰδιαιτέραι ἐνδείξεις τῆς θεραπείας κατὰ τὰς πεικιλίας, ἐπιπλοκάς καὶ περιόδους τῶν νόσων. Εἰς τοὺς ἰατροὺς ὅμως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξ αὐτῶν μόνων τῶν νύξεων ὅσας δίδουσιν οἱ πίνακες, εἶναι εὐκόλον νὰ συμπληρώσωσι τὴν εἰκόνα, ἐπειδὴ γινώσκουσι καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἐνδημιῶν καὶ τὰς σχέσεις καὶ μεταπτώσεις των.

Ἦδη δὲ θέλομεν ἐκθέσει σκέψεις τινὰς περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν ἕκαστον κεφάλαιον τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τοὺς πίνακας παρατηρήσεων, διὰ νὰ μὴ μᾶς κατηγορήσωσιν ὅτι ἐπὶ ἀμυδρῶν διδομένων ποιούμεν συμπεράσματα, καὶ διὰ νὰ ἐνδείξωμεν προσέτι κατὰ τί χρήζουσι συμπληρώσεως οἱ πίνακες.

Μετὰ τὴν θέσιν τῆς κώμης ἐκάστου δήμου εἶπομεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις αὐτῆς. Κατὰ τὸ διάγραμμα ὁ διοικητικὸς ἱατρὸς σημειοῖ τὸ μέρος ὡς ὑγιεινόν, νοσῶδες ἢ ὀλιγώτερον ὑγιεινόν. Ἐνίοτε δὲ καίτοι σπανίως, διὰ λόγους ἴσως τοπικῶν συμφερόντων, περισκεμμένως χαρακτηρίζει ὡς ὑγιεινὴν νοσώδη τινα πόλιν. Αἱ ἀόριστοι αὗται ἐπωνυμίαι δὲν δίδουσι βεβαίως ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν δήμων, ἐὰν δὲν τὴν ἐξακριβώσῃ τις παρατηρῶν τὰ κεφάλαια, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρεται ἡ κρᾶσις τῶν κατοίκων καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημιῶν νόσων. Ὅπου ἐνδημοῦσι πυρετοὶ περιοδικοὶ μὴ ἀπλοῖ, ἀλλ' ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις, γινόμενοι χρονικοὶ, ἀπολείποντες ἐμφράξεις τοῦ ἥπατος, τοῦ σπληνός, γαστρίτιδας χρονικάς, συνεπιφέροντες ἱκτερον, ὕδρω-

πας, ὀρρώδη καχεξίαν, ρευματισμούς χρονικούς, στομακάκην κ.τ.λ. ἐκεῖ ἡ χώρα εἶναι νοσώδης. Ἐάν δὲ πρὸς ταῦτα παρατηρεῖται, ὅτι αἱ κράσεις πάντων τῶν ἐνοικούντων εἶναι ἀδύνατοι καὶ καχεκτικαί, ἡ χώρα εἶναι ἔτι μᾶλλον νοσώδης, διότι τότε αἱ νοσοποιοὶ αἰτίαι δὲν ἐνεργοῦσι μόνον προξενοῦσαι ὀξείας ἢ χρονικὰς ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εἰς φυσιολογικὸν ὅρον εὐρισκόμενα σώματα φθείρουσιν, ἀλλοιοῦσαι τὴν ὑφὴν τῶν ὀργάνων, τὴν ἰσορροπίαν τῶν συστημάτων καὶ τὴν ἀναλογίαν καὶ κράσιν τῶν ἐν τῷ σώματι ὑγρῶν. Τὰ δύο ἄρα ταῦτα διδόμενα, ἥτοι τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ ἡ κράσις τῶν κατοίκων, εἶναι τὸ ἀληθὲς μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ σταθμίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ὑγιεινὴν ἢ νοσώδη κατάστασιν ἐνὸς δήμου.

Τῶν ποτίμων ὑδάτων ἡ ποιότης δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν φυσικῶν αὐτῶν ιδιοτήτων καὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχομένων ἀλάτων· τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρώσωσιν οἱ ἱατροὶ δι' ἑκάστον χωρίον. Οἱ πίνακες ὁμῶς ἀναφέρουσιν ἐάν τὰ ὕδατα εἶναι πηγαῖα, δεξαμένια ἢ φρεάτια, εἰς πολλὰ δὲ καὶ τὴν καλὴν ἢ κακὴν αὐτῶν ποιότητα, χωρὶς νὰ προσδιορίσωσιν εἰς ποίας αἰτίας χρεωστοῦνται αἱ ιδιότητές των. Ἰδοὺ δὲ τί πρέπει νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τούτων.

Ὅταν τὰ ὕδατα χαρακτηρίζωνται παρὰ τοῦ διοικητικοῦ ἱατροῦ ὡς καλὰ καὶ συντελῆ εἰς τὴν ὑγείαν, πρέπει νὰ δώσωμεν πλήρη πίστιν εἰς τὴν διαβεβαίωσίν του· δηλοῖ δὲ ὅτι τὰ ὕδατα ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναδρυτικά, εἶναι καθαρὰ, διαφανῆ, ψυχρὰ τὸ θέρος, θερμὰ τὸν χειμῶνα, ὅτι ἐμπεριέχουσιν ὀλίγα ἅλατα τιτανιώδη, ὅτι εἶναι ἐλαφρὰ καὶ εὐπεπτα. Ὅσα δὲ χαρακτηρίζονται ὡς κακὰ, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι βαρέα, ὑφαλα, ἀκάθαρτα, θερμὰ τὸ θέρος, ἐμπεριέχοντα πολλὰ ἅλατα τιτάνου ἢ σόδας, ἢ ὅτι προέρχονται ἀπὸ χειμάρρους, ἀπὸ πλημμύρας, ἀπὸ δεξαμενὰς ἀκαθάρτους, τέλος πάντων ἀπὸ κακῆς πηγῆς, ἢ ἀπὸ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐν οἷς σήπονται φυτικαὶ οὐσίαι, ἢ ἀπὸ ρεῖθρα διαλύοντα ἅλατα δύσπεπτα καὶ οὐσίας ἑτερογενεῖς.

Τὰ πηγαῖα ὕδατα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλὰ. Τῶν φρεατίων ἡ ποιότης διαφέρει ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των· οὕτω π. χ. ἐν Ἀθήναις, τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως φρεάτια ὕδατα εἶναι καλὰ, καθαρὰ, ἐλαφρὰ, εὐπεπτα, ψυχρὰ τὸ θέρος· πηγάζουσι δὲ ἀπὸ ὀριζόντια ῥεῖθρα, ἐναποτιεύματα τῶν ὑετῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ διηθεῖται διὰ τοῦ ἀμμώδους φλοιοῦ τῆς γῆς. Τὰ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν ὁμῶς εἶναι ὅλα ὑφαλα, βαρέα, δύσπεπτα, ζέουσι δυσκόλως καὶ ἐμπεριέχουσι πολλὴν ἀνθρακικὴν τίτανον καὶ ἀνθρακικὴν σόδαν.

Ὅσα ὕδατα ἀρύονται ἀπὸ ῥύακας, οἱ ὁποῖοι τὸν μὲν χειμῶνα χειμαρρῶδεις ὄντες πλημμυροῦσι καὶ ἀποκαθιστάνουσιν ἐλώδη τὰ περὶ τὰς ὄχθας των πεδία, τὸ δὲ θέρος ξηραίνονται, εἶναι ὅλα κάκιστα, νοσωδέστατα, πλήρη ἐττρογενῶν οὐσιῶν, αἵτινες παρασυρόμεναι ἀπὸ τὰ ῥεύματα ἐμμένουσι καὶ σήπονται ἐν αὐτοῖς. Ἐπομένως εἰς ὅσα μέρη οἱ κάτοικοι πίνουσι τοιούτου εἶδους ὕδατα εἶναι καχέκται, ἀδύνατοι, πάσχουσιν ἐμφράξεις τῶν ὑποχονδριακῶν σπλάγχνων καὶ τὰ παῖδιά ἐλμινθιάσεις. Ἡ γνῶσις τῆς ποιότητος τῶν ὑδάτων εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς γνῶσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως ἐνὸς τόπου. Ἐξάγεται ἐκ τῶν ἱατροστατιστικῶν πινάκων, ὡς θέλομεν ἀποδείξει ὅταν ἀναφέρωμεν ἰδίως περὶ τούτου, ὅτι εἰς ὅσα μέρη ἐπικρατοῦσι περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἡ κακὴ ποιότης τῶν ὑδάτων ἐπιβαρύνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐνδημίαν, συγκρινομένην πρὸς ἐκείνην τῶν πλησιοχώρων χωρίων τῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς νοσολογικοὺς ὁρους ὑποκειμένων, καὶ ὅτι εἰς τὰ μέρη ὅσα δὲν μαστίζει σφοδρῶς ἡ ἐνδημία, ἐὰν οἱ κάτοικοι χρῶνται κακὰ ὕδατα πρὸς πόσιν, γίνονται καχέκται, ἄρρωστοι, φύονται δὲ εἰς αὐτοὺς ἐμφράξεις χρονικαὶ τρόπον τινα πρωτογενεῖς καὶ εἰς αὐτὰ προέτι τὰ βρέφη, ἐξ ὧν πολλὰ ἀποθνήσκουσιν.

Εἰς δὲ τὰ περὶ τῶν κυριευόντων ἀνέμων ἀναφερόμενα δὲν πρέπει νὰ κάμωμεν οὐδεμίαν βάσιν. Ἡ θέσις τῶν δήμων καὶ ἡ ποιότης τῶν ὑδάτων εἶναι αἰτίαι ἔμμονοι, τῶν ὁποίων καὶ αὕτη ἡ κεφαλαιώδης σημείωσις ἐπαρκεῖ πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἔχουσιν ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων. Ἀλλ' οἱ ἄνεμοι εἶναι φύσει

εὐμετάβλητοι καὶ πολλὰς μεταβολὰς φέρουσιν εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν. Διὰ τὰ νὰ γίνωσι γνωσταὶ αἱ ιδιότητες αὐτῶν κατὰ τόπους καὶ ἡ τάξις καθ' ἣν διαδέχονται ἀλλήλους, ἀπαιτοῦνται μακροχρόνιοι μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ κάμωσιν οἱ διοικητικοὶ ἰατροὶ εἰς ὅλους τοὺς δήμους. Ἡ Κυβέρνησις ἐπεμψεν ἀρτίως εἰς τοὺς διοικητικοὺς ἰατροὺς ἐργαλεῖα ἀρμόδια πρὸς μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις· μέτρον ἄριστον καὶ ἀξιέπαινον, δι' οὗ θέλει ἐξακριβωθῇ εἰς τῶν ὕδρων τῶν συντελούντων εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐνδημιῶν. Εὐχῆς ἔργον ἐν τούτοις εἶναι νὰ μὴ παραμεληθῶσι καὶ ἄλλαι ἀναγκαιότεραι καὶ εὐκολώτεραι ἔρευναι. Διότι τὰς μὲν μετεωρολογικὰς παρατηρήσεις τοῦ δὲν δύναται νὰ κάμῃ ὁ ἰατρός, εἰμὴ εἰς ἓνα μόνον τόπον καὶ πρέπει νὰ τὰς ἐξακολουθήσῃ διὰ πολλῶν ἐνιαυτῶν, ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς μέσους ὅρους τῶν θερμομετρικῶν καὶ βαρομετρικῶν καταστάσεων· καὶ τέλος πάντων θέλει μὲν ὠφεληθεῖ ἐκ τούτου ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἡ δημοσία ὑγεινὴ ὀλίγην ἰσχὺν ἔχει νὰ μεταβάλῃ πρὸς καλὸν τῶν ἀνθρώπων τὰς μετεωρολογικὰς ιδιότητες τῆς ἀτμοσφαίρας. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας, τὰ κακὰ ὕδατα ἐπηρεάζουσι πολλῶν μᾶλλον τὸ σῶμα καὶ βλάπτουσι τοὺς χρωμένους, φθείρουσι τὴν ὑγείαν των, τοὺς ἀποκαθιστάνουσι καχέκτας καὶ προξενοῦσιν εἰς αὐτοὺς πάθη χρονικά. Διὰ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, πρὸς ὄφελος τῶν ἐνοικούντων τοὺς τόπους ἐκείνους, νὰ διαταχθῇ λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν ὑδάτων καὶ νὰ ληφθῇ πρόνοια πρὸς εἰσαγωγὴν καλητέρων. Βεβαίως ἡ μεταβολὴ ἡ δυναμένη νὰ προκύψῃ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν ἢ ἀλλαγὴν τῆς καλλιεργείας, ἀπὸ τὴν αὕξησιν ἢ στέρησιν τῶν δασῶν εἶναι μακρὰ καὶ δυσχερὴς, ἀλλ' ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑδάτων εἶναι ἔργον εὐκολώτερον, καὶ τὸ ὅποῖον ἐνεργεῖ, ὅχι εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ἀλλ' εὐθὺς εἰς αὐτοὺς τοὺς ζῶντας.

Τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς κράσεως αὐτῶν ἀναφερόμενα εἶναι ἀκριβῆ. Ἴσως ἡ σημείωσις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἐλάττωσιν τοῦ ἀληθοῦς, διότι οἱ χωρικοὶ, ἀδίκως ὑποπτευόμενοι

τὴν καταγραφὴν ἐδίσταζον νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς οἰκογενείας των, καὶ ἤθελον πάντοτε νὰ τὸν κρύπτωσιν.

Αἱ αἰτίαι τῶν νόσων χρήζουσι πολλῆς μελέτης καὶ εἰς ταύτας τὸ διάγραμμα ἐμφαίνει τὴν μεγαλητέραν ἀτέλειαν. Πρῶτον μὲν δὲν διαστέλλονται αἱ προδιαθετικαὶ αἰτίαι ἀπὸ τὰς ἀποτελεστικὰς. Εὐρίσκομεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ὡς αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ἔλη, τὰ κακὰ ὕδατα καὶ τὴν ὑγρασίαν τοῦ κλίματος, καθὼς τὴν οἰνοποσίαν, τὴν ἀλμυροφαγίαν, τὴν ῥυπαρότητα, κ. τ. λ. Ἠξεύρομεν ἀκριβῶς ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπάρχουσιν ἔλη ἢ λιμνάζοντα ὕδατα, ἐκεῖ οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσιν, ἢ εἶναι ἐλαφροὶ, δὲν ἔχουσι μiasmaticὸν χαρακτῆρα, παύουσιν ἐνίοτε διὰ φυσικῶν κρίσεων, σπανίως δὲ ἀπολείπουσι χρονικὰς ἀλλοιώσεις. Ὡς αἰτίαι ἄρα φέρουσιν αὗται ὅμοια καὶ σταθερὰ ἀποτελέσματα. Ἀλλ' ἡ οἰνοποσία, ἡ ῥυπαρότης κ. τ. λ. καταγράφονται εἰς τοὺς πίνακας ὡς αἰτίαι ἐνδημιῶν διαφόρου εἶδους, περιοδικῶν πυρετῶν καὶ ῥευματισμῶν, πνευμονιῶν καὶ παθῶν τοῦ δέρματος. Δὲν εἶναι βεβαίως αἰτίαι ἀποτελεστικαὶ τοσούτων διαφορῶν νόσων. Ἀνεφέραμεν τοῦτο ὡς παράδειγμα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ διακριθῶσιν αἱ ἀποτελεστικαὶ καὶ ἄμεσοι αἰτίαι ἀπὸ ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐνεργοῦσιν εἰμὴ προδιαθέτουσαι τὰ σώματα, ἢ συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν ἄλλων αἰτιῶν βοηθοῦσι τὴν ἐνέργειάν των. Καὶ ἐπειδὴ λόγον ἐποιήσαμεν περὶ τῆς οἰνοποσίας, (εἰς τὴν ὁποίαν, ὥς τὸ εἰπώμεν ἐν παρόδῳ, ἀκράτως δίδονται πολλοὶ τοῦ λαοῦ), ἡμεῖς ἀρνούμεθα ὅτι συντείνει αὕτη, ὅσον λέγουσιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων ἐκείνων. Γινώσκομεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀκράτου οἰνοποσίας· προξενεῖ γαστρίτιδας χρονικὰς, συμφορίσεις αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἐπχυζάνει τὴν σφοδρότητα ὅλων ἐν γένει τῶν φλεγμονῶν οἰουδήποτε σπλάγχνου. Τοῦτο εἶναι βέβαιον. Δὲν πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἡ μετρία χρήσις τοῦ οἴνου εἶναι αἰτία ἀποτελεστικὴ, οὐδὲ προδιαθετικὴ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν. Ἀφ' ὅτου ἐν Χαλκίδι ἐφύτευσαν ἀμπελῶνας καὶ ἤρχισαν οἱ κάτοικοι νὰ πίνωσιν οἶνον ἀφθονώτερον, οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ δὲν

πύξησαν, μάλιστα ἐμετρίασαν· καὶ οἱ αὐτόθι κατοικοῦντες Ὀθω-
μανοὶ παρέβαινον κατὰ τοῦτο τὴν ἐντολὴν τοῦ Κορανίου, νομίζον-
τες ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ οἴνου ἦτο προφυλακτικὸν κατὰ τῶν διαλει-
πόντων πυρετῶν. Βεβαίως, ἕως ὅτου μετρίως πινόμενος ὁ οἶνος
ὠφελεῖ εἰς τὸ σῶμα ὡς τονικόν, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ μένει ἐντὸς
τῶν φυσιολογικῶν ὅρων, βοηθεῖ τὴν δύναμιν ἐκείνην δι' ἧς τὸ σῶμα
ἀντιδράττει εἰς τὰς νοσοεργοὺς αἰτίας, καὶ μάλιστα τὰς ἐξασθενη-
τικὰς, ὅποιαί εἶναι ὁ κάματος καὶ ἡ ψυχρὰ ὑγρασία, αἱ ὅποιαι
τρώγῃ προδιαθέτουσιν εἰς ἄκρον τὸ σῶμα εἰς τὴν προσβολὴν τῶν
διαλειπόντων πυρετῶν. Τὴν μετρίαν χρῆσιν τοῦ οἴνου ἀπλοῦ ἢ
φαρμακευτικῶς παρεσκευασμένου παρήγειλον καὶ παραγγέλλουσιν
ἔτι εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ἀναρρώνοντας, πρὸς ἀπαλ-
λαγὴν τῶν ὑποστροφῶν, ὡς ὅτι ὁμοῦ φλεγμονή τις σπλάγχνου δὲν
ὑπάρχει· διότι τότε φέρει ἀντίθετον ἀποτέλεσμα· αὐξάνει καὶ
παρατείνει τὴν φλεγμονήν, ἡ δὲ φλεγμονὴ γίνεται αἰτία ἐπανα-
φέρουσα τὰς ὑποστροφὰς τῶν πυρετῶν.

Διὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν τῶν ἐνδημιῶν,
ἐπιθυμοῦμεν περισσοτέραν ἀνάλυσιν καὶ ἀκρίβειαν. Πρῶτον νὰ
διακριθῶσιν αἱ προδιαθετικαὶ ἀπὸ τὰς ἀποτελεσματικὰς αἰτίας,
ἔπειτα νὰ προσδιορισθῇ ποῖαι αἰτίαι φέρουσι πάντοτε ὅμοια ἀπο-
τέλεσματα, πῶς ἐνεργοῦσι καὶ ὑπὸ τίνας ὅρους πῶς συνδυαζομέ-
νων τῶν αἰτιῶν ἀλλάσσει ὁ χαρακτήρ τῶν ἐνδημιῶν, καὶ τέλος
πάντων ποῖα εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας ἐκάστης αἰτίας. Οἱ ἰα-
τροστατιστικοὶ πίνακες τοῦτον ἔχουσι κύριον σκοπὸν νὰ φωτί-
σωσιν ἡμᾶς περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν ἐνδημιῶν νοσημάτων, διότι τὰ
εἶδη τούτων, τὰς ποικιλίας, τὰς μεταπτώσεις δὲν δύνανται νὰ
περιγράψωσι πίνακες, ἀλλ' ἰδιαιτέροι ἱστορίαι. Ὅταν λόγον ποιή-
σωμεν περὶ τῶν αἰτιῶν, θέλομεν ἐκθέσει τὰς περὶ τούτων δό-
ξας μας καὶ προτείνει ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν μόνη
ἡ παρατήρησις δύναται νὰ δώσῃ.

Παύομεν ἤδη τὰς ἐπὶ τῶν πινάκων κρίσεις μας, ποιοῦντες μὲν πρῶ-
τον τὸν προσήκοντα ἔπαιγον εἰς τοὺς ἀξιότιμους συγχδελφούς μας,

οἱ ὅποιοι εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων ἐξεπλήρωσαν πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπὶ τοῦ προταθέντος διαγράμματος, καὶ μετὰ ἀτελῇ μέσα ὅσα εἶχον ἀνὰ χεῖρας. Ἐμβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸ προκείμενον, νὰ ἐξετάσωμεν α) τὸν ἐν Πελοποννήσῳ συμβαίνοντα θάνατον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐνδημίων νόσων. β) Τὴν νοσολογικὴν τοπογραφίαν, ἥτοι τὴν κατὰ χώρας διάκρισιν τῆς ὑγιεινῆς ἢ νοσώδους καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου. γ) Τὰς αἰτίας τῶν ἐπιχωρίων νόσων, καὶ δ) τοὺς νόμους ὑφ' οὓς ὑπόκειται ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Πελοποννήσῳ.

I.

Θηρίαι ἐν Πελοποννήσῳ. — Γενικὸς χαρακτήρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημιῶν.

Εἶναι πλάνη ἡ δόξα τῶν μελαγχολούντων ἐκείνων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἐπήνεσαν ὡς εὐδαίμονα διὰ τὸν ἄνθρωπον τὴν φυσικὴν λεγομένην κατάστασιν, καὶ παρέστησαν αὐτὴν εἰς τὴν φαντασίαν με θελκτήρια χρώματα. Πρὶν κοσμήσῃ τὴν γῆν ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι μὲ παράσιτα φυτὰ κεκαλυμμένον καὶ μὲ θάμνους δηλητηρίας, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ζῶσι πλῆθος ἐντόμων ἐπιβλαβῶν ἢ ἰοβόλων ζώων· ἀλλαχοῦ φέρει δάση ἀνεπιμέλητα ὅπου ἔχουσι τὰς φωλεάς των ἄγρια θηρία, ὥστε ἡ βλάστησις εἶναι εἰς τὰ ζῶα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον χρήσιμος. Τὸ δ' ὄμβριον ὕδωρ συρρέον εἰς τὰς κοιλάδας πλημμυρεῖ τὰ πεδία καὶ μὴ ἔχον διέξοδον σχηματίζει ἔλη, ἀφ' ὧν ἀναφύονται μίσματα ἀνθρωποφθόρα. Αἱ μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀντὶ νὰ συντελῶσι, πάντοτε πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὰ περιοδικὰ κινήματα τῆς φύσεως, ἅτινα κατὰ τὰς ὥρας ἀναζωογονοῦσι τὸν βίον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, βλάπτουσι τὸν ἄνθρωπον ἢ περιορίζουσι τὴν ἐνέργειάν του, βιάζουσαι αὐτὸν νὰ καταφεύγῃ εἰς δάση ἢ εἰς σπήλαια, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς χειμερινοὺς παγετοὺς καὶ τοὺς θερινοὺς καύσωνας. Ἀλλ' ὅταν προοδεύει ὁ πολιτισμὸς, ὅταν ἐκτείνεται ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἐφευρίσκει ὁσμημέραι νέα μέσα

εὐκολίας καὶ παραγωγῆς, τότε ἡ γῆ μεταβάλλεται εἰς παράδεισον χειροποίητον, ἅφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος συλλέγει χρυσοῦς καρποὺς πρὸς τροφήν καὶ ἡδονὴν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς, ἀντὶ νὰ γίνεται ἐστία σήψεως τῶν λευφάνων ὅσα σπείρει ἡ φθορά, διατηρεῖ τὴν χλωράν της βλάστησιν, πρὸς τροφήν τῆς ὁποίας χρησιμεύουσι τὰ ἀποτρίμματα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν φυτῶν καὶ ζώων. Αὐλακες ὁδηγοῦσι τὰ ρεύματα τῶν ὑδάτων εἰς καλλιεργημένα πεδία ἢ τὰ συνάγουσιν εἰς τὰς ἐκροάς των· καὶ τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος διευθύνει τὰ κινήματα τῆς φύσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ἐαυτοῦ. Τότε αὐξάνει καὶ ὁ πληθυσμὸς, ἐκεῖ ὅπου ἐφαίνετο πρότερον, ὅτι ὀλίγοι οἰκῆτορες δὲν ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν εἰμὴ δι' ἀμοιβαίας ἐριδος καὶ καταστροφῆς.

Ἡ δὲ αὕξησις τοῦ πληθυσμοῦ γίνεται, οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφυλακτικῶν διατάξεων, δι' ὧν προλαμβάνεται ἡ γένεσις τῶν μiasματικῶν νόσων, κωλύεται ἡ μετάδοσις τῶν κολλητικῶν καὶ μετριάζεται ἡ βαρύτης τῶν ἐνδημιῶν. Προφανέστατον παράδειγμα ἔχομεν τὴν γενομένην ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων ἐν Εὐρώπῃ βελτίωσιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν λαῶν. Ἡ ἱατρικὴ, τελειοποιήσασα τὰ μέσα τῆς διαγνώσεως καὶ βελτιώσασα τὴν θεραπείαν, δὲν ἔσωσε τόσους ἀσθενεῖς ἀπὸ τὸν θάνατον, ὅσους ἐπροφύλαξαν ἀνθρώπους αἱ λαοσῶαι ὑπαγορεύσεις τῆς ἐπὶ τὰ δημόσια ὑγιεινῆς. Ἄλλοτε φρικταὶ ἐπιδημίαι, πανώλης, τύφοι, εὐφλογίαι καὶ λοιμοὶ παντὸς εἶδους διέβαινον τὴν Εὐρώπην, ἐρημοῦσαι πόλεις ὁλοκλήρους καὶ στρατόπεδα ἐξαφανίζουσαι, καὶ αὐτὰ τὰ ποντοποροῦντα πλοῖα ἔρημα ναυτῶν ἀπολείπουσαι ἐπὶ τῶν κυμάτων· εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲ πόλεμοι μακροὶ καὶ φονικοὶ, οὐδὲ σεισμοὶ, οὐδὲ πλημμύραι, οὐδ' ἄλλαι καταστρεπτικαὶ τῆς φύσεως αἰτίαι ὅλαι συνάμα ἔφερον τόσον ὄλεθρον, ὅσον ἐπροξένισαν αἱ νόσοι αὗται, αἱ ὁποῖαι ἐν βραχεῖ, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ἐθέριζον τὸ τρίτον ἢ τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' οὓς ἐπέσκηπτον. Σήμερον ὅμως ἡ πανώλης δὲν διαβαίνει τὰ ὅρια τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, οἱ μiasματικοὶ τύφοι

ἤλαττώθησαν, ὁ ἀπὸ τῶν εὐφλογιῶν καὶ τῆς φοινικίδος θάνατος εἰς ἄκρον ἐμετρίασεν, ἐξέλιπε σχεδὸν ἡ λέπρα, ἡ αἱματοκελαινώσις (scorbut), ἔγνωεν ἄγνωστος ἡ μελανὴ πανώλης, ὁ βρετανικὸς ἰδρῶς, ὁ οὐγγρικός πυρετὸς καὶ ἄλλαι νόσοι αἱ ὅποια ἐπιδημικαὶ ἢ ἐνδημικαὶ ἐβάρυνον τὰς ἀνθρωπίνους τύχας. Διοικητικὰ μέτρα λαμβάνουσι πρόνοιαν περὶ τοῦ πορισμοῦ καὶ τῆς διανομῆς τῶν τροφῶν, ἵνα προληφθῶσιν, ὅσον ἔνεστιν, αἱ σιτοδεῖαι, αἱ ὅποια καταστρεπτικαὶ ἀφ' ἐχυτῶν οὔσαι συνεπιφέρουσι πάντοτε καὶ θανατηφόρους ἐπιδημίας. Πάντα ταῦτα χρεωστοῦνται εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὅστις ἐβελτίωσε τὴν τύχην τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, λέγουσι, παρήγαγεν ἄλλα πάθη, ἰδίως τὰ ἀπὸ τῆς διαφθορᾶς, τῆς κραιπάλης καὶ τῆς ἀσωτείας προερχόμενα. Μὲ αὐτὸν ἠύξησαν αἱ μανίαι, τὰ νευρικὰ πάθη ἅπαντα καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου ἔγινε τόσῳ μᾶλλον βραχύς, ὅτῳ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ τάχιον ἀναπτύσσονται καὶ μᾶλλον δαπανῶνται ἐν τῷ βίῳ. Διότι οὐδέν τι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ πρόξενον, ὅτε μάλιστα ὁ ἄνθρωπος καταχρᾶται αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ κοινωνικὸς βίος δὲν πρέπει νὰ μετράται μὲ τὴν διάρκειαν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἀπολαυῶν καὶ τὴν γενομένην χρῆσιν τῶν διανοητικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων. Ἐξῆσε πλεῖον, ὅστις ἐξῆσε βέλτιον καὶ πλεῖονα ἐξεπλήρωσε πρὸς καλὸν τῶν ἄλλων καὶ ἑαυτοῦ. Τὰ φυτὰ ζῶσιν αἰῶνας ἀπαρασάλευτα καὶ τὰ ζῶα δὲν βελτιοῦσι ποτὲ τὴν τύχην των· μόνος ὁ ἄνθρωπος διατρέχει φάσεις μεταβολῶν, τῶν ὁποίων ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρω ἢ ἢ ἐπὶ τὰ κρείττω ροπὴ ἐναπόκειται κατὰ μέγα μέρος εἰς αὐτόν. Οἱ φυσιολόγοι ἄς κρίνωσιν ἥσσον ὑλικῶς τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἄλλα διωργανισμένα ὄντα ἔχουσι βίον ἀτομικόν· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος βίον κοινωνικόν. Καὶ ἐὰν προσέτι ὁ πολιτισμὸς ἐβάρυνε τὸν ἀτομικὸν μας βίον, ἠύξησε τὴν πληθὺν τῶν ὁμοίων μας, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ φύσις εὕρισκει τὴν ἀμοιβὴν της, διότι ἐν αὐτῇ τὸ μερικὸν καθυπεβλήθη εἰς τὸ γενικόν, τὸ ἄτομον εἰς τὸ εἶδος, τὸ εἶδος εἰς τὸ γένος, καὶ τὰ γένη ὅλα εἰς τοὺς γενικοὺς

νόμους οἵτινες διέπουν ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας τὰ κινήματα τῆς φύσεως. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πρόοδος ἐνὸς τόπου φαίνεται διὰ τῆς πληθύος αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ὑγιεινῆς του καταστάσεως.

Ἡ ὑγιεινὴ ἢ νοσώδης κατάστασις ἐνὸς τόπου γινώσκεται ἀπὸ τὸν συμβαίνοντα εἰς τοὺς κατοίκους θάνατον. Ὅπου οὗτος εἶναι περισσότερος, τῶν ἄλλων ὅρων ὁμοίων ὄντων, ἡ χώρα εἶναι νοσωδεστέρα. Δι' ἑλλειψιν καταστατικῶν παρατηρήσεων δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸν ὅρον τῆς θνήσεως (mortalité) ἐν Πελοποννήσῳ. Τὸ μόνον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν δημοσιευμένον ἀπαντᾶται εἰς τὸ στατιστικὸν περὶ Ἑλλάδος σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγ. Ἐξ αὐτοῦ ἐξάγομεν, ὅτι ὁ συμβὰς κατὰ τὰ 1839 ἐν Πελοποννήσῳ θάνατος ἦτο 8,192 ψυχῶν, ἐξ ὧν

ἀπὸ γενέσεως μέχρι	10 ἐτῶν ἡλικίας,	4,049 ἦτο:	49, 5 0/0
ἀπὸ 10 ἐτῶν ἡλικίας μέχρι 20	727	—	8, 9 —
ἀπὸ 20 — — — 30	624	—	7, 6 —
ἀπὸ 30 — — — 40	586	—	7, 2 —
ἀπὸ 40 — — — 50	512	—	6, 2 —
ἀπὸ 50 — — — 60	631	—	7, 7 —
ἀπὸ 60 — — — 70	487	—	5, 9 —
ἀπὸ 70 — — — 80	353	—	4, 3 —
ἐπέκεινα τῶν 80	223	—	2, 7 —
		8,192	100

Ἐκ τῶν 8,192 ἀποθανόντων ἦσαν ἄρρενες 4,503, θήλεα 3,689. Συμφώνως μὲ τὸν γενικὸν τῆς θνήσεως νόμον, ἔγινε λοιπὸν περισσότερος θάνατος εἰς τὸ ἀρσενικὸν παρὰ εἰς τὸ θηλυκὸν φύλον. Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν τὴν διαφορὰν ταύτην κατὰ τὰς ἡλικίας. Ἀπὸ γενέσεως μέχρι 60 ἐτῶν ἡλικίας, ἀπέθανον ἄρρενες μὲν 4002, θήλεα δὲ 3127. Ὑπὲρ τῶν 60 ἐτῶν ὅμως ἀπέθανον περισσότεραι γυναῖκες (562) παρὰ ἄνδρες (501). Διότι πολλοὺς ἐκ τούτων εἶχον φθείρει οἱ πόλεμοι τῆς ἐπαναστά-

σεως. Εἰς τὰ 1840 ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι γυναῖκες ἡλικίας ὑπὲρ τῶν 24 ἐτῶν 209,771, ἄνδρες δὲ ὁμήλικες 203,622· ὥστε ὑπερῆχον τὸν ἀριθμὸν αἱ γυναῖκες κατὰ διαφορὰν 6,149.

Διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἤδη ποῖος εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὰ 1839 συμβάσης θνήσεως, πρέπει νὰ συγκρίνωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν θανόντων πρὸς τὴν πληθὺν τῶν κατοίκων. Κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν καταγραφὴν δημοσιευμένην τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει κατοίκων τῆς Πελοποννήσου (α). Δὲν ἔχομεν εἰμὴ μίαν τῶν 1838, ἣτις ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἰατροστατιστικοὺς πίνακας, καὶ ἄλλην τῶν 1840, ἐμπεριεχομένην εἰς τὸ σύγγραμμά τοῦ Κ. Στρόγγ. Καθυποβάλλομεν ἐνταῦθα καὶ τὰς δύο ὑπ' ὄψιν.

Πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου.

Διοικήσεις	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1838, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἰατροστατιστικοὺς πίνακας.	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840, ὡς εὕρεται εἰς τὴν καταστατικὴν τοῦ Κ. Στρόγγ.
Κορινθίας	28,788	30,292.
Ἀχαΐας	28,261	33,190.
Ἠλείας	32,634	37,292.
Τριφυλίας	30,721	36,607.
Πυλίας	12,067	12,876.
Μεσσηνίας	32,342	34,221.
Λακωνίας	32,683	35,535.
Λακεδαιμονίας	39,095	40,950.
Ἀργολίδος	28,692	30,702.
	-----	-----
	265,283	291,665.

(α) Καίτοι δημοσιευθέντες κατὰ τὰ 1839, οἱ πλεῖστοι τῶν πινάκων συνετάχθησαν κατὰ τὰ 1838, (ὡς δηλοῦται ἀπὸ τὰς χρονολογίας τῶν ὑπογραφῶν τῶν διοικητικῶν ἱατρῶν), καὶ σημειοῦσι τὸν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὑπάρχοντα πληθυσμόν.

	μεταφορὰ	265,283	273,665.
Ἑρμιονίδος		6,686	(α)
Τροιζηνίας		1,696	(α)
Κυναιθίης		36,710	37,394.
Μαντινείας		48,310	54,312.
Γόρτυνος		(β)	48,133.
Ὀλικὴ ποσότης		358,685	431,504.

(α) Τῆς Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας τοὺς κατοίκους παρέλειψεν ὁ πίναξ τοῦ Κ. Στρόγγ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸν συγκατέλεξε μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν Πετσῶν καὶ τῆς Ὑδρας, τῶν ὁποίων αἱ ἐπαρχίαι ἐκεῖναι ἀποτελοῦσι μέρος κατὰ τὸν διοικητικὸν ὀργανισμόν. Ἀλλὰ συνάγοντες ἀπὸ τοὺς ἱατροστατιστικοὺς πίνακας τὸν πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, ἀφηρέσαμεν ἀπὸ τὰς διοικήσεις Ὑδρας καὶ Πετσῶν τοὺς δήμους τῆς Τροιζηνίας καὶ τῆς Ἑρμιονίδος, ὡς ὑπαγομένους γεωγραφικῶς εἰς τὴν Πελοπόννησον.

(β) Ἱατροστατιστικὸς πίναξ τῆς Γόρτυνος δὲν ἐξεδόθη· οὐδεὶς ἄρα τῶν ἀνωθεν πινάκων μᾶς δίδει ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου, οὔτε τῶν 1838, οὔτε τῶν 1840. Εἶναι ἀμφοτέρωι ὑποδεέστεροι τοῦ ἀληθοῦς πληθυσμοῦ.

Δὲν δυνάμεθα δὲ οὔτε τὴν διαφορὰν τῶν κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχὰς πληθυσμῶν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Τὸν τῆς Γόρτυνος ἐν ἔτει 1838 δὲν ἔχομεν. Διὰ νὰ εὕρωμεν ὅμως τουλάχιστον τὴν ὡς ἔγγιστα διαφορὰν, εἰς τὸν κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας πίνακας προκύπτοντα πληθυσμὸν τῆς Πελοποννήσου, προστιθέμεθα τὸν τῆς Γόρτυνος, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Στρόγγ, εἰς δὲ τὸν πίνακα τούτου προστιθέμεθα τὸν πληθυσμὸν Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας. Ἐχομεν οὕτω,

πληθυσμός τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1838,

μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς διοικήσεως Γόρτυνος 358,685

πληθυσμός τῆς Γόρτυνος κατὰ τὰ 1840 48,133

ὅλική ποσότης 406,818

πληθυσμός τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰ 1840,

μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς Ἑρμιονίδος καὶ Τροιζηνίας 431,504.

πληθυσμός Ἑρμιονίδος κατὰ τὰ 1838 6,686

— Τροιζηνίας 1,696.

ὅλική ποσότης 439,886

Αὐξήσις ὡς ἔγγιστα τοῦ πληθυσμοῦ ἐντὸς δύο ἐτῶν 33,068

Ἡ ὡς ἔγγιστα αὕτη αὐξήσις διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀληθῆ κατὰ δύο ἢ τρεῖς χιλιάδας, διότι μόνον ἡ ἐντὸς τῶν δύο ἐτῶν διαφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ Γόρτυνος, Τροιζηνίας καὶ Ἑρμιονίδος εἶναι εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος. Πρόκειται ἤδη νὰ παραλληλίσωμεν μὲ ἓνα ἐκ τῶν δύο τούτων πληθυσμῶν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ συμβᾶσαν θνήσιν κατὰ τὰ 1838· λαμβάνομεν ὡς καταλληλότερον τὸν παρὰ τῷ Κ. Στρώγγ, ὡς ἐμπεριέχοντα τὸν πληθυσμὸν ὅλων τῶν διοικήσεων, εἰς τὰς ὁποίας παρατηρήθη ἡ θνήσις. Ἐκ τούτου τοῦ παραλληλισμοῦ θέλομεν ἐξαγάγει τὰς ἀναλογίας τῶν θανόντων πρὸς τοὺς ζῶντας, ὅχι βεβαίως τόσον ἀκριβῶς, ὅσον ἤθελε γίνεαι ἐὰν εἶχομεν τὸν ἐν ἔτει 1838 ὑπάρχοντα πληθυσμόν. Διὰ τοῦτο ἄς εὐχώμεθα τὴν ἀκρίβειαν καὶ συνέχειαν τῶν καταστατικῶν παρατηρήσεων· διότι τότε δὲν θέλομεν εἶσθαι ὑποχρεωμένοι νὰ βιάζωμεν τοὺς παραλληλισμοὺς, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν τοὺς ὡς ἔγγιστα ὅρους, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει καταγραφὴν ἀκριβῆ, καὶ δίδουσιν κατ' ἔτος τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς θνήσεως. Περὶ δὲ τούτων θέλομεν ἀναφέρει πάλιν ἰδίως.

Ήναξ κατὰ διοικήσεις τῆς θνήσεως παραλληλι-
ζομένης μὲ τὸν πληθυσμόν.

Διοικήσεις.	Ἀριθμὸς ἀπο- θανόντων ἐν ἔτει 1839	Πληθυσμὸς ἐν ἔτει 1840	Ἀναλογία τῶν ἀποθανόντων πρὸς τὸν πληθυσμόν.
Ἀργολίδος	966	30,702	1: 31,7.
Ἀχαΐας	923	33,190	1: 35,8.
Ἠλείας	833	37,292	1: 44,7.
Μεσσηνίας	735	34,221	1: 46,5.
Κορινθίας	639	30,292	1: 47,4.
Λακεδαιμονίας	689	40,950	1: 59,2.
Κυναιθῆς	615	37,394	1: 60,8.
Γόρτυνος	784	48,133	1: 61,3.
Μαντινείας	851	54,312	1: 63,8.
Λακωνίας	529	35,535	1: 67,1.
Τριφυλίας	483	36,607	1: 75,7.
Πυλίας	145	12,876	1: 88,8.
ὅλιγ. ποσότη.	8,192	431,504	1: 52,6.

Ὁ μέγιστος λοιπὸν ὅρος τῆς θνήσεως ἦτον ἐν Ἀργολίδι, ἐπειδὴ ἀπέθανον 1 ἀνὰ 31 κάτοικον· ὁ ἐλάχιστος ἐν Πυλίᾳ 1: 88· ὁ μέσος δὲ ὅρος καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἦτο 1: 52.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποληφθῶσιν οἱ ὅροι οὗτοι ὡς γενικοὶ μέσοι ὅροι. Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐσυγκρίναμεν τὴν θνήσιν τῶν 1839 μὲ τὸν πληθυσμόν τῶν 1840. ὥστε ὁ ὅρος τῆς θνήσεως 1: 52 καταντᾷ πραγματικῶς 1: 51. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀκόμη ὁ ὅρος εἶναι μικρὸς, διότι ἐὰν ἡ θνήσις ἔμενε πάντοτε ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἀναλογιῶν, εἰς τὴν Πελοπόννησον ἤθελε συμβαίνειν πολὺ ὀλιγώτερος θάνατος παρὰ εἰς τὰ πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη. Ἴσως τὸ ἔτος τῶν 1839 διῆλθε λίαν ὑγιεινόν· ὅπως καὶ ἂν ᾖ ὅμως εἰς ἡμᾶς φαίνεται πιθανόν ὅτι ἡ θνήσις, ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ-

τιμωμένη ἀνὰ δεκαετίαν, εἶναι μεγαλητέρα ἐκείνης τὴν ὁποίαν δεικνύουσιν αἱ ἄνω ἀναλογίαι.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ εἶδη τῶν ἐνδημιῶν, τὰ ὅποια προξενοῦσι τὸν περισσότερον θάνατον.

Ἐκ τῶν ἱατροστατιστικῶν πινάκων ἐξάγεται, ὅτι ὁ γενικώτερος χαρακτήρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημιῶν εἶναι ὁ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν. Οὗτοι δὲ προσβάλλουσι ποτὲ μὲν ἀπλοῖ, ποτὲ δ' ἐπιπλεγμένοι, ἄλλοτε προηγοῦνται ἢ ἑπονται ἄλλα νοσήματα. Ἀπλοῖ εἶναι σπάνιοι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφαίνονται χολερικοί, ἢ γαστρικοί, ὥστε ὑπερέχει ὡς στοιχεῖον ἐν αὐτοῖς ὁ ἐρεθισμὸς τῶν σπλάγχχνων τῆς κοιλίας, τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἐντέρων, τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνὸς καὶ ἡ πολυχολία. Ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν αὐτῶν σπανιώτερος εἶναι ὁ μυξώδης (*feb. int. muccosa*), οὔτε παρατηρεῖται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐνήλικας, ἀλλ' εἰς βρέφη ἐξησθενημένα ἤδη ὑπὸ πολλῶν ὑποστροφῶν. Τελευταῖον ὑπάρχουσιν οἱ κακοήθεις. Ἐκ τούτων συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὴν κεφαλὴν, ἥτοι ὁ καροτικός, ἢ ληθαργικός, ἢ ἀποπληκτικός εἰς τοὺς ἐνήλικας, ὁ ληθαργικός καὶ ὁ ἐπιληπτικός ἢ σπασμωδικὸς εἰς τὰ βρέφη. Μετὰ τούτους συνεχέστεροι εἶναι οἱ προσβάλλοντες τὰ κοιλιακὰ σπλάγχχνα, ὁ ἐμετικός, ὁ χολερικός, ὁ δυσεντερικός, ὁ αἱματηρὸς ἢ μελανοχολερικός (*f. int. perniciosa suberuenta*), πρὸς τούτοις ὁ ἀλγώδης. Τὰ δ' ἄλλα εἶδη ὀλεθρίων εἶναι σπάνια, καὶ σποράδην φαίνονται, ἐνῶ τὰ μνησθέντα εἰς τινὰς τόπους καὶ κατὰ τινὰς χρόνους ἐπισκήπτουσιν ὥς ἐπὶ δῆμια, καταλαμβάνοντα ἐνταυτῷ πολλοὺς πάσχοντας. Ὁ ἱατρὸς Κ. Γαλάτης ἀνέφερε εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν (α) ἓνα ὀλέθριον καροτικόν, ὅστις ἐπιδήμιος ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, κατὰ τὸν Αὐγούστον καὶ Σεπτέμβριον τῶν 1841, καὶ ἐπέφερεν ὀλεθρον πολὺν ἐξόχως εἰς τὰ βρέφη, τὰ ὅποια σπανίως ἀντεῖχον εἰς τὸν δεύτερον παροξυσμόν.

(α) Ὅρα Νέον Ἀσκληπ. φυλ. δ. σελ. 110.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ἐνδέχεται νὰ ἐπιπλέκωσι καὶ ἄλλα νοσήματα, ἰδίως δὲ τὰς φλεγμονάς. Ἄλλοτε ἕνεκα τοῦ χαρακτηῖρος των ἢ τῆς κακῆς θεραπείας μεταβάλλονται εἰς συνεχεῖς, καὶ τότε ὑπάρχει ἐστία τις φλεγμονῆς διατηροῦσα τὸν συνεχῆ πυρετόν. Ὅταν δὲ ὁ περιοδικὸς πυρετὸς μετέβῃ εἰς συνεχῆ, τούτου διαλυθέντος ἀναφαίνονται τὰ περιοδικὰ κινήματα.

Οἱ πυρετοὶ οὗτοι ἔχουσι διάφορον μορφήν καὶ βαρύτητα, κατὰ τὰς ὥρας καθ' ἃς ἐπικρατοῦσιν. Οἱ τοῦ ἔαρος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φλογιστικοῦ χαρακτηῖρος, ἐλαφρότεροι καὶ κρίνονται συχνῶς αὐτομάτως δι' ἀφθόνων ἰδρώτων καὶ ἐκθύματος ἐπὶ τῶν χειλέων ἢ κεγχρίτιδος. Οἱ τοῦ θέρους εἶναι βαρύτεροι, γαστροχολερικοῦ εἶδους· σπανίως κρίνονται αὐτομάτως καὶ συχνὰ γίνονται συνεχεῖς, ἐὰν ἰατρικὴ βσῆθαια δὲν ἐλαττώσῃ τὴν σφοδρότητά των, ἀφαιροῦσα τὰς ἐπιπλοκάς καὶ διαλύουσα τοὺς τοπικοὺς ἐρεθισμοὺς. Βαρύτατοι, ἐπιπεπλεγμένοι, κακοήθεις εἶναι οἱ τοῦ φθινοπώρου ἀπὸ Αὐγούστου μεσοῦντος μέχρι καὶ ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου. Συχνῶς δὲ οἱ ὑπ' αὐτῶν προσβληθέντες τοὺς ἔχουσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος καὶ ἀπαλλάττονται μόνον τὸ ἀκόλουθον ἔαρ. Ὡστε οἱ πυρετοὶ ἐκεῖνοι γίνονται τρόπον τινα χρόνιοι. Ἀλλ' ἐντὸς τοῦ χειμῶνος ἐκπίπτουσι τῆς σφοδρότητός των, γίνονται ἐλαφρότεροι, ἀπλούτεροι, συντομώτεροι εἰς τοὺς παροξυσμούς των καὶ ἥσσον συντελεῖς εἰς τὸ νὰ συνεπιφέρωσι τοπικὰς φλεγμονάς, ἐὰν ἤδη αὗται δὲν ἐσχηματίσθησαν. Συνάμα μὲ τοὺς περιοδικούς πυρετοὺς ἐπικρατοῦσι καὶ οἱ συνεχεῖς, οἱ ὅποιοι ἔχουσι τὰς αὐτὰς μορφὰς τῶν περιοδικῶν, διαφέροντες κατὰ τὸν τύπον, προσβάλλουσι παρομοίως τὰ αὐτὰ συστήματα, τὰ αὐτὰ σπλάγχνα, καὶ ἐμφαίνουσι τὰς αὐτὰς διαφορὰς συμπτωμάτων, διὰ τὰς ὁποίας διεκρίθησαν τὰ εἶδη τῶν περιοδικῶν μὲ τὰ ὀνόματα φλογιστικῶν, γαστρικῶν, χολερικῶν, κ. τ. λ. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὰ εἶδη τῶν ἐνδημίων συνεχῶν πυρετῶν παρὰλλάσσουσι ταυτοχρόνως μὲ τὰ τῶν περιοδικῶν. Τοῦτο ἐνδεικνύει κοινὴν τινα αἰτίαν προξενούσαν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ. Καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη γίνεται πιθανωτέρα, ἐὰν

παρκτηρήσωμεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαλυόμενοι οἱ συνεχεῖς πυρετοὶ μετὰβάλλονται εἰς διαλείποντας παροξυσμούς.

Οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ὅταν πολὺν καιρὸν διαρκέσωσιν εἰς τὸ σῶμα, ἀπολείπουσιν πολλάκις βλάβας εἰς τὰ σπλάγγνα. Συνεχέστεραι ἐκ τούτων εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ σπληνὸς καὶ τοῦ ἥπατος, ἐξ ὧν συμβαίνει καὶ ἑκτερος καὶ ἀσκίτης ὕδρωψ· πρὸς τούτοις γαστρίτιδες· χρονικαί· φέρουσι δὲ καὶ ἰδιαιτέρους τινὰς ρευματισμούς, ὅταν αἱ λειτουργίαι τοῦ δέρματος δὲν ἐπανῆλθον εἰς πλήρη ἐνέργειαν, ἀλλ' ἠλαττώθησαν ἐπηρεασθεῖσαι διὰ πολλοῦ ὑπὸ ψυχρᾶς ὑγρασίας, ρευματισμούς, ἔχοντας ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἀπαιτοῦντας ἰδιαιτέραν θεραπείαν. Ἐνίοτε δὲ ἡ κράσις αὐτῇ τοῦ αἵματος ἀλλοιοῦται μετὰ τοὺς μακροχρονίους διαλείποντας πυρετούς. Ἡ ποσότης του καθόλου ἐλαττοῦται. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις τῆς ποιότητός του ἐμφαίνεται εἰς δύο διαφόρους διαθέσεις, τὴν ὀρρώδη (sierosa) καὶ τὴν αἱματοκελαινωτικὴν (scorbutica). Εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν, τὸ πρόσωπον γίνεται χλωρὸν, πεφυσιωμένον· τὸ δέρμα, τὰ χεῖλη, ἡ γλῶσσα ὠχρά· ὁ κυψελώδης ἱστὸς χαλαροῦται· τὸ σῶμα μαραινεταί· φύονται ὕδρωπικαὶ ὑπερδιακρίσεις εἰς τὸν κυψελώδη ἱστὸν ἐκείνων τῶν μερῶν, ὅπου ἡ κυκλοφορία εἶναι ἀσθενεστέρα· διὰ τοῦτο αἱ χεῖρες, οἱ πόδες, τὰ βλέφαρα γίνονται οἰδηματώδη, τελευταῖον δὲ καὶ γενικὸς ὕδρωψ ἀνὰ σάρκα σχηματίζεται· αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος ἐκπίπτουσι· τὰ μέλη λύονται· ἔχουσιν οἱ ἀσθενεῖς ἀκαταμάχητον κλίσιν πρὸς ἀκίνησίαν καὶ δὲν ἀναλαμβάνουσι ποσῶς δυνάμεις ἀναπαυόμενοι· ἡ ἀναπνοή των γίνεται κεκμηκυῖα· ὁ ἰδρὼς ἐκλείπει· τὰ οὖρα σπάνια, λευκά, διαφανῆ. Εἰς τὴν διάθεσιν ταύτην τὸ αἷμα πτωχεύει καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὴν ποιότητα· ἐλαττοῦται ἡ ἰνώδης ὕλη καὶ ὑπερέχει ἀναλόγως ἡ ποσότης τοῦ ὀρροῦ· ἴσως καὶ αὐτῇ ἡ χρωματιστικὴ ὕλη καὶ ὁ ἐν τῷ αἵματι σίδηρος ἐλαττοῦνται ὡς εἰς τὴν χλῶροσιν, μεθ' ἧς ἡ ὀρρώδης διάθεσις ἔχει πολλὴν ἀναλογίαν· ἀλλ' εἰς τὴν ὀρρώδη διάθεσιν ἡ ἀλλοίωσις τοῦ αἵματος εἶναι δευτερογενής. Μᾶλλον δὲ τὰ βρέφη ὑπὸκείνται εἰς τοιαύτην ἐκφάντισιν, διότι ὁ ὁργανισμὸς αὐ-

τῶν ἔχει ἀνάγκην μεγίστην ἀναπληρώσεως τῆς δαπάνης αἵματος καὶ δυνάμεων, ἡ ὁποία γίνεται οὐχὶ μόνον πρὸς τροφήν ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐξήσιν τοῦ σώματος. Οἱ δὲ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἐπὶ μακρὸν διαρκοῦντες, ἀλλοιοῦντες τὴν χώνευσιν καὶ τὴν κυκλοφορίαν καὶ φθείρουντες τὴν τροφήν τοῦ σώματος, ταχέως καταντῶσι τοὺς μικροὺς ἀσθενεῖς εἰς μίαν ἀληθῶς χλωροτικήν κατάστασιν.

Τὴν δὲ σχέσιν τῶν πολυχρονίων περιοδικῶν πυρετῶν μὲ τὴν αἱματοκελαίνωσιν, ταύτης δευτερογενῶς ἐξ ἐκείνων γενομένης, δὲν ἐσημείωσαν οἱ νεώτεροι ὅσον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἱπποκράτης, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης καὶ ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὁ Πλίνιος περιέγραψαν μίαν καχεξίαν, προξενουμένην ὑπὸ πολυχρονίων πυρετῶν καὶ τῆς χρήσεως ψυχρῶν, ἀκαθάρτων καὶ σκληρῶν ὑδάτων, καὶ ἔχουσιν μεγίστην ὁμοιότητα μετὰ τῆς αἱματοκελαίνωσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν συνύπαρξιν τῆς καχεξίας ταύτης μετὰ τῶν ἐμφράξεων τοῦ σπληνός, εἰς τὴν περιγραφὴν ἑνὸς πάθους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὁ Ἱπποκράτης ὑπὸ τὸ ὄνομα « σπληνὴ μέγας ». Ταύτην τὴν νόσον εἰκονίζων ὁ Κῶος ἀναφέρει, ὅτι τὰ οὖλα ἐξελκοῦνται, οἱ ὀδόντες κλονοῦνται καὶ πίπτουσι, τὸ στόμα πνέει δυσῶδες, τὸ δέρμα γίνεται πελιδνόν, ἔλκη φύονται εἰς τὰς κνήμας, καὶ τὰ μέλη γίνονται ἀδρανῆ πρὸς κίνησιν. Τοὺς αὐτοὺς χαρακτηρὰς ἀποδίδει Παῦλος ὁ Αἰγινήτης εἰς τὸ πάθος τοῦ σπληνός, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὀνομάζει « σκίρωσις »· ὁ δὲ Πλίνιος καὶ ὁ Στράβων στομαχάκην τὸ πάθος ἀποκαλοῦσι. Βεβαίως τὰ ρηθέντα συμπτώματα μετ' οὐδεμιᾶς ἄλλης νόσου ὁμοιάζουσι, εἰμὴ μὲ τὰ τῆς αἱματοκελαίνωσεως. Φαίνονται δ' ἐνταῦθα ὡς συνυπάρχοντα μετὰ τοῦ μεγάλου σπληνός· ἀμφότερα ἀποτελέσματα πολυχρονίων πυρετῶν ὄντα. Ἐὰν δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης δὲν ἐμφαίνεται ἡ αἱματοκελαίνωσις τόσον συχνὰ μετὰ τοὺς περιοδικοὺς χρονίους πυρετοὺς, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν πόσον ἐκεῖ ἐβελτιώθη ἡ ὑγιεινὴ τοῦ λαοῦ καὶ πόσον ἡ ἱατρικὴ ἐβράχυνε τὴν διάρκειαν τῶν πυρετῶν, τῶν ὁποίων ἡ θεραπεία ἐπὶ Ἱπποκράτους ἔμελλε νὰ ᾖναι ἀτελεστήτη καὶ ἀβέβαιη. Οἱ πρὸ δύο αἰώνων ἱατροὶ ἀνεγνώρισαν

ρήτῳ, ὡς μίαν τῶν αἰτιῶν τῆς αἱματοκελαινώσεως, τοὺς μακροχρονίους διαλείποντας πυρετοὺς, εἰς δὲ τὰ ἐλώδη μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ὅπου οἱ κάτοικοι δὲν ἔχουσιν ἰατρικὴν βοήθειαν καὶ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ σώματος καθόλου παραμελοῦσι, δύναται τις καὶ σήμερον νὰ θεωρήσῃ, ἀπαραλλάκτως ὡς παρετήρησεν ὁ Ἱπποκράτης, τὴν στομακικὴν συνυπάρχουσαν μετὰ τῶν ἐμφράξεων τῶν ὑποχονδριακῶν σπλάγχνων.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ ἀπολείπουσιν, ἀλλ' αἱ συνεχέστεραι πασῶν εἶναι αἱ ἐμφράξεις τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνός· ὥστε δύναται τις μὲ πολλὴν πιθανότητα νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς σφοδρότητος καὶ βαρύτητος τῶν ἐντὶνι δοθέντι χωρίῳ τῆς Ἑλλάδος ἐνδημούντων περιοδικῶν πυρετῶν, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῷ ἐμφρακτικῶν. Τόσον φθείρουσι τὴν ῥώμην καὶ εὐρωστίαν τοῦ σώματος οἱ μiasματικοὶ περιοδικοὶ πυρετοὶ καὶ τοῦ χρώματος τὸ ἀνθρῶν, τοιαύτας δὲ ἀλλοιώσεις προξενοῦσιν εἰς τὸ σῶμα, ὥς καταλείπουσιν ἐν στίγμα, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἰατρικῆς ἄμοιρος διακρίνει τοὺς ὑπὸ τῶν πυρετῶν κατασχεθέντας. Διότι ἡ χροιά τῆς ὄψεως γίνεται χλωρὰ, ἰκτεριώδης, ἀμυρὰ· οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου σκληροὶ, τραχεῖς καὶ ἰσχυνοί· εἰσδύονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ βλέφαρα περιστέφονται μὲ πελιδνὸν κύκλον· ἡ ρίς λεπτύνεται· τὰ χεῖλη γίνονται ἰσχνὰ, ξηρὰ, ὠχρὰ, καὶ τὸ πρόσωπον ὅλον ὡς ἀνδρὸς κεκμηκότος καὶ ἐπτοημένου· τὸ δέρμα εἶναι ξηρὸν καὶ τραχύ· ἡ εὐεξία ἐκλείπει, τὰ ἄρθρα, αἱ ὀσφῦς, ὁ τράχηλος ἰσχναίνουσι καὶ λεπτύνονται· ἐξέχουσιν αἱ κλεῖδες καὶ αἱ ὠμοπλάται καὶ διαγράφονται ἐπὶ τοῦ θώρακος αἱ πλευραὶ καὶ οἱ μῦς τῆς ἀναπνοῆς· ἡ δὲ κοιλία τόσον ἐξογκοῦται ὅσον τὰ ἄρθρα φθείρονται· πίπτουσιν αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς· ἐκλείπουσιν αἱ δυνάμεις· ἡ ἀναπνοὴ εἶναι συχνή, βραχεῖα, ὑψηλὴ, θωρακικὴ· οἱ μυκτῆρες διαστέλλονται ὅταν οἱ νοσοῦντες ὀμιλοῦσιν ἢ βαδίζουσιν. Οἱ κάμνοντες γίνονται ἀδρανεῖς, νωθροί· τὰ κινήματά των δὲν ἔχουσιν ἐλαστικότητα· εἶναι βαρέα, βραδέα, κεκμηκότα. Ἐὰν αἱ ἐμφράξεις ἔφερον ἱκτερον ἢ ὕδρωπα,

ἡ εἰκὼν καθίστάται λυπρωτέρα. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξωτερικοὶ χαρακτῆρες δι' ὧν γινώσκονται οἱ ἐμφρακτικοί. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐνοικοῦντες εἰς ἐλώδη μέρη, τὰ ὅποια μαστίζουσιν οἱ μiasματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, καίτοι ὑπ' αὐτῶν μὴ κατασχεθέντες, φέρουσιν ἴδιον τινα χαρακτῆρα. Σπανίως ἔχουσι τὸ εὐχρουν τοῦ προσώπου καὶ τὸ καθαρὸν καὶ μαλακὸν τοῦ δέρματος· σπανίως ὁ ὀφθαλμὸς τῶν εἶναι στιλπνὸς καὶ ὀξύς. Ἐχουσιν ὄψιν ἰκτεριώδη καὶ ξηράν, ὀλίγην ζωηρότητα. Καθόλου οἱ περὶ τὰ ἔλη ἐνοικοῦντες ἔχουσι τὸν νοῦν ἀμβλὺν καὶ ὑποπτον καὶ δειλὸν, ὀλίγην ἔκχυσιν αἰσθημάτων, οὐδὲ τὸ ὅξυ πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις. Θεωρήσατε τὸν κάτοικον τῶν ὀρέων, τὸν βαδίζοντα ἐπὶ τραχείας γῆς, τὸν πνέοντα ξηρὸν καὶ δροσερὸν ἀέρα· ἔχει τὸ βλέμμα ὀξύ καὶ ἔτοιμον, τὰς κινήσεις ζωηράς καὶ κομψάς· τὸ πρόσωπον εὐχρουν, πλήρες ζωῆς καὶ ὑγείας. Εἶναι ὀξύς νὰ ἐπινοῇ, ταχύς νὰ ἐκτελῇ. Ἐλαφρὸς καὶ εὐκαμπτος ἀνέρπει μὲ βῆμα ταχὺ καὶ ἀσφαλές ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν κρημνῶν, χαίρων διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ περισσεῦον τῶν δυνάμεών του. Ἀγαπᾷ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς σφοδράς συγκινήσεις. Τέλος ρυθμίζεται ὅλος μὲ τὴν φύσιν ἀφ' ἧς περιστοιχίζεται, ἐμφαίνουσιν διαστάσεις γῆς ἀποτόμους καὶ βιαίας κινήσεις ἀνέμων. Ὁμοιάζει μᾶλλον, ἐὰν μᾶς συγχωρῇται ἡ μεταφορά, τὰ πτηνὰ, τῶν ὁποίων τὸ αἷμα εἶναι θερμότατον, ἡ ἀναπνοὴ μεγάλη, τὸ βλέμμα ὀξύτατον καὶ αἱ κινήσεις θαυμάσιαι διὰ τὴν ρώμην καὶ ταχύτητα.

Ἐλώδης δὲν εἶναι βεβαίως πᾶσα ἡ Πελοπόννησος, οὐδ' ἐπικρατοῦσι πανταχοῦ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν οἱ περιοδικοὶ πυρετοί· ἔχει πολλότιστα τὰ ὄρη καὶ πολλὰ τὰ ὑγεινὰ μέρη τῶν ὀρέων. Παράδειγμα ἔστω ἐν παρόδῳ ἡ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, κατὰ τὰς σημειώσεις τῶν ἰατροστατικῶν πινάκων, δὲν πάσχουσιν εἰμὴ εὐεξίαν καὶ ποδαλγίαν, καὶ προβεβηκότες ἀποθνήσκουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποπληκτικοί. Ὅταν περιέλθωμεν τὴν ἱατρικὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, θέλωμεν ἰδεῖ, ὅτι τὸ κεντρικὸν μέρος αὐτῆς, αἱ ἐπαρχίαι τῆς ἀρχαίας Ἀρ-

καδίας καὶ ἐκ τῶν παραλίων ἢ Τριφυλία, ἢ Πυλία, ἢ Λακωνία καὶ ἢ Λακεδαιμονία, ἐξαίρουμένων τῶν ἐλωδῶν χωρίων αὐτῶν, εἶναι ὑγιειναί· Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ αἱ αἰτίαι τῶν ἐνδημιῶν ὑπάρχουσιν εἰς πᾶσαν σχεδὸν τὴν λοιπὴν παραλίαν καὶ εἰς πολλὰ τῶν ἐντὸς μερῶν, σχηματίζουσι μεγάλας ἐστίας, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἀπὸ χειρὸς καίτοι ἀσθενεστέρα εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καὶ δίδει εἰς τὰ ἐπικρατοῦντα νοσήματα ἴδιον χαρακτῆρα. Κατ' ἐνιαυτοὺς δὲ, ὡς ἂν ἐξήρχοντο τῆς ἐστίας τῶν αἰ νοσοεργοὶ αἰτίαι ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη, καὶ τότε μαστίζονται καὶ ταῦτα βαρέως ὡς τὰ πεδινά.

Ἄξιον παρατηρήσεως διὰ τὴν Γενικὴν Παθολογίαν εἶναι τοῦτο τὸ γινόμενον, ὅτι εἰς ὅσα μέρη τῆς Πελοποννήσου σφοδροὶ καὶ βαρύτατοι ἐνδημοῦσιν οἱ μισματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, μαστίζοντες τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων, καὶ πολλοὺς φθείροντες δι' ὀξέων ἐπιπλοκῶν ἢ διὰ χρονικῶν ἀλλοιώσεων, ἐκεῖ αἱ φθίσεις τοῦ πνεύμονος εἶναι σπανιώταται. Πρὸς τούτοις καὶ αἱ πλευρίτιδες καὶ αἱ πνευμονίαι δὲν εἶναι συχναί, ὡς εἰς τοὺς ξηροὺς καὶ ὑγιεινοὺς τόπους καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ χωρία, τὰ μᾶλλον ἀνενόχλητα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν ὄντα, ἀλλὰ σπανιώτεραι συμβαίνουσι καὶ ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν μορφὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν διέκρινον οἱ ἀρχαιότεροι ὀνομάζοντες αὐτὴν *ρόθην*. Εἰς τὰς πνευμονίας φαίνονται μᾶλλον βεβλαμμένοι οἱ τελευταῖοι μικροὶ κλάδοι τῆς διαιρέσεως τῶν βρογχίων, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς κυψελίδας τῶν πνευμόνων, παρ' ὅ,τι παρατηρεῖται ὁ φλέγμα τῶν πνεύμονος, ὁ πόσον ἐπικίνδυνος εἰς ὅσας χώρας ὁ αἶρ εἶναι ξηρὸς καὶ εὐμετάβλητος, φλέγμα προσβάλλον ὅλην τὴν ὑφὴν τοῦ παρεγχύματος καὶ τείνων σρόδρα εἰς ἐμπύωσιν.

Τ' ἀνάπχλιν δὲ εἰς πολλὰ τῶν χωρίων, ἐν οἷς οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσι καὶ δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν τῶν ἐλωδῶν χωρίων χαρακτῆρα, αἱ φθίσεις εἶναι ἐπιχώριοι· οἱ κάτοικοι πάσχουσι περιπνευμονίας καὶ τὰύτας γνησίας· καθόλου δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἔχουσι γνησιώτερον φλογιστικὸν χαρακτῆρα. Αναφέρομεν ἤδη τὰ τεκ-

μήρια, δι' ὧν ἀποδεικνύονται τὰ παθολογικὰ ταῦτα γινόμενα.

Ἀπ' ὅλων τῶν τόπων εἰς τοὺς ὁποίους ἐνδημοῦσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἓνα μόνον σημειοῦσιν οἱ πίνακες ὡς ἔχοντα καὶ τὰς πνευμονικὰς φθίσεις ἐπεχωρίους, τὴν Ἀρεοῦπολιν ἐν Λακωνίᾳ. Ταύτης οἱ κάτοικοι ὑπόκεινται εἰς τὰς χρονικὰς νόσους τῶν ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς, δι' αἰτίας ἐνυπαρχούσας βεβαίως εἰς τοπογραφικοὺς ὅρους ἰδιαιτέρους, οἵτινες ἀποσιωπώμενοι εἰς τοὺς πίνακας, ἤθελον μᾶς εἶναι γνωστοί, ἐὰν εἴχομεν, ὡς εἵπομεν κατ' ἀρχάς, μᾶλλον ἀνεπτυγμένας τὰς περὶ τῶν ἐνδημίων νόσων καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῶν ἐκθέσεις.

Ἀλλ' εἰς πολλὰ χωρία, τὰ ὅποια δὲν μαστιζοῦσιν οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ, ἢ ὅπου ἐπισκῆπτουσι σποραδικώτεροι, ἐλαφροὶ, σπανίως ἀπολείποντες χρονικὰς βλάβας, ἐκεῖ παρατηροῦνται αἱ φθίσεις συνεχέστεραι· οἱ πίνακες μᾶς ἀναφέρουσι παραδείγματα περὶ τούτου,

ἐν Κορινθίᾳ — τοὺς δήμους Περαιχώρας, Ἀγιονορίου, Κελεῶν, Παναρίτης, Ταρσοῦ, Χελυδορέας, καὶ εἰς ὅσα χωρία τῶν Τρικάλων δὲν ἐνδημοῦσι διαλείποντες.

ἐν Πυλίᾳ — τὴν πόλιν Μεθώνης,
ἐν Λακωνίᾳ — τὸν δῆμον Πυρρίχου,
ἐν Λακεδαιμονίᾳ — τὸν δῆμον Παρνῶνος,
ἐν Κυνourίᾳ — τὸν δῆμον Λιμναίου,
ἐν Ἀργολίδι — τὸν δῆμον Θορνακίου.

Εἵπομεν ὅτι συμβαίνουσι πνευμονίαι καὶ κατάρροι εἰς χωρία μαστιζόμενα ὑπὸ τῶν περιοδικῶν πυρετῶν· ἀλλ' εἰς τὰ ὑγιεινὰ μέρη, (ὀνομάζομεν δὲ τοιοῦτοτρόπως πρὸς διαστολὴν ἐκεῖνα εἰς τὰ ὅποια σπανίζουσιν οἱ διαλείποντες πυρετοὶ, ἢ κυρίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνδημία), εἰς τὰ ὑγιεινὰ, καίμενα σχεδὸν πάντοτε εἰς θέσεις ὄρεινὰς, ὑψηλὰς, ξηρὰς καὶ τραχείας, μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὸ τῶν ἀνέμων προσβαλλομένας, αἱ πλευρίτιδες, αἱ πνευμονίαι, αἱ κυνᾶγχαι, οἱ κατάρροι εἶναι ἢ κυρίως ἐνδημία. Τὰ πα-

ραδείγματα ὅσα δυνάμεθα νὰ φέρωμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου εἶναι πάμπολλα, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Λακεδαιμονίαν, ἐν ᾗ οἱ πλεῖστοι δῆμοι, ὑγιεινοὶ ὄντες, δὲν προσβάλλονται εἰμὴ ὑπὸ πλευροπνευμονιῶν καὶ κατάρρων· τοιοῦτοι εἶναι οἱ δῆμοι Φελλίας, Μελιτίνης, Μαλέου, Βοιῶν, Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, Κυφάντων, Γερónθρων, Θεραπνῶν, Κρονίου, Περαίας, Καρύων καὶ Εὐρυσθενῶν. Καθὼς δὲ διαφέρουσιν αἱ ἐνδημίαι μεταξὺ δήμου καὶ δήμου τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οὕτω διαφέρουσι καὶ μεταξὺ δύο χωρίων τοῦ αὐτοῦ δήμου, ὅταν ἄλλους ἔχουσι τοὺς τοπογραφικοὺς ὅρους. Εἰς τὸν δῆμον Δωρίου, ἐν Τριφυλίᾳ, π. χ. ὑπάρχουσι δύο χωρία, τὰ Σουλημὰ καὶ ἡ Ἀγρηλιά· ἐκεῖνο μὲν κεῖται εἰς κορυφὴν ὄρους ὑψηλοῦ, ἔχον καθαρά ὕδατα πηγαῖα καὶ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ βορρᾶ· τὸ δ' ἄλλο ὑπὸ τὴν πλευρὰν ὄρους, ἔχον θερμά ὕδατα καὶ ἐπιχωρίους ἀνέμους τὸν Λίβα καὶ τὸν Νότον. Οἱ κάτοικοι τῶν Σουλημῶν εἶναι εὖρωστοι, μεγάλου ἀναστήματος καὶ ἔντονοι, νοσοῦσι δὲ μόνον ὑπὸ κατάρρων καὶ πλευροπνευμονιῶν τὸν χειμῶνα· οἱ δὲ Ἀγρηλιῶται, ἐργαζόμενοι εἰς ἐλώδη μέρη, εἶναι καχέκται καὶ ὠχροὶ καὶ ἀδύνατοι, καὶ πάσχουσι πυρετοὺς περιοδικοὺς καὶ ἐμφράξεις τῶν ὑποχονδρίων. Παρομοίως εἰς τὸν δῆμον Μαρίου, ἐν Κυνουρίᾳ, μόνον εἰς τὸ χωρίον Πούληθρα, κείμενον εἰς πρόποδας ὄρους παραθαλασσίου καὶ ἔχον ἐπιχώριον τὸν Εὐρον, συμβαίνουσι διαλείποντες πυρετοί· εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ χωρία Κυνουπίας, Νεοχωρίου, Μαρίου, Γκιόσαλη, Κορίτσας καὶ Ἀλεποχωρίου, κειμένων εἰς ὄρεινὰ μέρη καὶ πρὸς βορρᾶν, λείπουσιν οἱ διαλείποντες καὶ μόνον πλευρίτιδες καὶ πνευμονίαι κυριεύουσιν. Ὡσαύτως εἰς τὸν δῆμον Βρασιῶν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, οἱ ἐνοικοῦντες εἰς τὰ ἐλώδη χωρία πάσχουσι περιοδικοὺς πυρετοὺς, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Καρακοβουνίου, χωρίου κειμένου εἰς τόπον ὄρεινόν, ὑψηλὸν καὶ ἀνεμθέντα, νοσοῦσιν ὑπὸ πλευρίτιδων καὶ πνευμονιῶν.

Ὑπάρχει λοιπὸν, ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν νόσων τούτων, ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν σπλάγχχνων τῆς κοιλίας καὶ τῶν τοῦ θώρακος. Ἡ ἀπὸ τῶν ἐλῶν ἐπὶ ῥεῖα τείνει γὰρ φέρη αἱμορμήσεις,

συμφορήσεις, φλεγμονάς και ἐμφράξεις εἰς τὸ ἥπαρ, εἰς τὸν σπλῆνα, εἰς τὸν στόμαχον· ὁ δὲ λεπτός καὶ ξηρὸς καὶ εὐμετάβλητος ἀὴρ διεγείρει φλεγμονάς εἰς τοὺς πλευρικοὺς ὑμένας, τοὺς βρόγχους καὶ τοὺς πνεύμονας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος φαίνεται καὶ κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. Αἱ εἰς τὰ ἐλώδη μέρη συμβαίνουσαι βρογχίτιδες καὶ πνευμονίαι καὶ πλευρίτιδες ἐμφαίνονται ἰδίως τὸν χειμῶνα, καθ' ἣν ὥραν οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ γίνονται σπάνιοι καὶ δὲν ἔχουσι τὸν βαρὺν φθινοπωρινὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· τὸ δὲ θέρος μόνον κατ' ἐξαιρέσιν καὶ σποράδην ἐνδέχεται νὰ φανῶσιν αἱ πλευροπνευμονίαι.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Βωδίνου φαίνεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ εἶναι προφυλακτικὸν κατὰ τῶν τυφωδῶν πυρετῶν. Ὁ ἰατρὸς οὗτος παρετήρησεν, ὅτι τὰ ἐπανεληθόντα ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας τάγματα τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων, καὶ τὰ ὅποια ἔπαθον ἐκεῖ νόσους ἐχούσας πολλὴν ὁμοιότητα μὲ τὰς ἐνδημίας μας, ἥτοι περιοδικούς πυρετοὺς καὶ δυσεντερίας, διετήρουν ἐν Μασσαλίᾳ τὸν τύπον τῆς Ἀλγεριανῆς ἐνδημίας, καὶ δι' αὐτῆς ἐπροφυλάττοντο ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐν Μασσαλίᾳ ἐπιχωρίους νόσους. Ἐν ᾧ τὰ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φρουροῦντα τάγματα ἐμαστίζοντο ὑπὸ τυφωδῶν πυρετῶν, τὰ ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας ἐλθόντα διέβησαν ἀβλαβῶς ὅλην τὴν περίοδον καθ' ἣν διήρκεσεν ἡ ἐπιδημία.

Ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς οὐχὶ μόνον εἰς τὴν παθολογικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν νόσων φαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐλωδῶν χωρίων ἔχουσι χολερικὴν κρᾶσιν, καθ' ἣν ἐννοίαν ἀποδίδουσιν οἱ νεώτεροι εἰς τὴν σημασίαν ταύτην. Ὑπερέχει ἐν αὐτοῖς τὸ πεπτικὸν σύστημα καθόλου, ὑπάρχει μεγαλητέρα συμφορήσεις εἰς τὸ σύστημα τῶν φλεβῶν τῶν πυλῶν, ὑπερέχει ἡ πολυχολία καὶ τὸ φλεβικὸν αἷμα, διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι εἶναι χολερικῆς κρᾶσεως καὶ πάσχουσι πολὺ ὑπὸ τῶν αἰμορροϊδῶν· οἱ δὲ ἐνοικοῦντες εἰς ὄρεινους καὶ ξηροὺς τόπους, ὅπου οἱ περιοδικοὶ πυρετοὶ σπανίζουσιν, ἔχουσι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον τὸ σύστημα τῆς ἀρτηριακῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς

ἀναπνοῆς, ἅτινα συνιστῶσι τὴν αἱματώδη κράσιν. Εἰς τρόπον ὥστε αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ αἰτίαι, αἱ ὅποια φέρουσι νοσώδη ἀποτελέσματα κατ' ἐκλογὴν εἰς τὰ διάφορα σπλάγχνα τοῦ σώματος, καὶ χωρὶς ἔτι νὰ προξενήσωσιν ἀσθενείας, ἀναπτύσσουσι κατ' ἐκλογὴν τὰ διάφορα συστήματα, παραλλάσσουσαι οὕτω τὴν ὀργανικὴν διάπλασιν. Διὰ τούτου ἀποδεικνύεται ἔτι μᾶλλον ἡ ἐνότης τῶν νόμων τῆς φύσεως. Διὰ τούτου ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ νόσος πολλάκις δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ὑπερβολὴ τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως, πάντοτε δὲ σχεδὸν μὲ τὴν φυσιολογικὴν κατάστασιν συνδέεται ἡ μορφή καὶ ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρ αὐτῆς.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ φυσιολογικὰ καὶ παθολογικὰ ἀποτελέσματα τὰ ἰδιάζοντα εἰς ὅσας χώρας ἐπιπολάζουσιν οἱ μiasματικοὶ διαλείποντες πυρετοὶ, καὶ εἰς ἐκεῖνας, αἱ ὅποια ἀπὸ τοιαύτης νόσου ἄθικτοι μᾶλλον διάγουσιν. Ἄς περιέλθωμεν δὲ ἤδη τὴν τοπογραφίαν τῆς Πελοποννήσου, ἵνα διακρίνωμεν ποῖα εἶναι τὰ μέρη, εἰς τὰ ὅποια φαίνεται ὑπάρχουσα ἡ ἐστία τῆς ἐνδημίας, καὶ ἵνα προσδιορίσωμεν ποῖοι εἶναι οἱ ὅροι, εἰς οὓς ὑποκειμένη ἡ χώρα προσβάλλεται ὑπὸ τῶν πυρετῶν, ὅπως πλησιάσωμεν διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς παρατηρήσεως ἐντρυφῶ εἰς τὰς αἰτίας, αἱ ὅποια προξενοῦσι τὴν ἐνδημίαν.

K. M.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

*Ἀνάλεκτα νομισματογραφικὰ, συναρμολογῶντα ἐκ
διαφόρων συγγραφέων χάριν τῶν φίλων
τῆς Ἀρχαιολογίας. (συνέχεια)*

Ζ΄

Τύποι.

Οἱ τύποι ἦτοι αἱ εἰκόνες καὶ τὸ χάραγμα εἶναι τὸ κυριώτερον γνῶρισμα τῶν νομισμάτων, ἐπειδὴ ἄνευ τούτων ἤθελον εἶσθαι ἀπλοῦν μετάλλου ἔλασμα. Μολονότι ὑπάρχουσι πολλότατα νομίσματα μὴ φέροντα ἐπιγραφὴν, δὲν εὐρίσκεται ὅμως κανὲν ἄνευ τύπου. Εὐρίσκονται ὅμως ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ποπουλωνίας καὶ τῶν Οὐολατερόων, τυρρήνικων πόλεων καὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ Ἀθακαίνου ἔχοντα μόνον ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους εἰκόνα, λεῖα δὲ καὶ ἄνευ τύπου ἐπὶ τοῦ ἐτέρου (1). Τὰ νομίσματα αὐτὰ εἶναι ἀργυρᾶ. Μεταξὺ τῶν τυρρήνικων εὐρίσκονται καὶ μικρὰ χρυσᾶ νομίσματα τοῦ εἶδους τούτου. Ἀλλ' ἐν τὰ τοιαῦτα ἦσαν καὶ νόμισμα πραγματικῶς τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς βέβαιον. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀρχαιότατα νομίσματα μόνον ὅσα ἔχουσιν ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν μέρους τὸ τετράγωνον ἐντύπωμα, quadratum incisum (2).

(1) Micali, L' Italia avanti il dominio dei Romani. Tav. LIX. LX. fig. 7. Eckhel, D. N. V. Vol. I. pag. CIV. et Num. Veter. pag. 11, Sestini, Descript. Num. Vet. pag. 4. T. I. 3.

(2) Ὅρα περὶ αὐτῶν Stieglitz, Versuch einer Einrichtung antiker

Ταῦτα εἶναι λίαν ἀρχαῖα χαραγμένα ἀναμφοβόλως 600 ἔτη καὶ ἐπέκεινα πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως.

Τοιούτων νομισμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν περισώθη ἀριθμὸς ὄχι μικρὸς ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος μερῶν, ἐξ οὗ γίνεται βέβαιον ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ χαράσσειν νόμισμα ἦτο κοινῶς ἐν χρήσει.

Λείψανον τετραγώνου ἐντυπώματος διατηρηθὲν ἴσως χάριν μνήμης τοῦ ἀρχαίου τοῦ χαράττειν τρόπου φαίνεται καθαρῶς ἀκόμῃ εἰς τινὰ νομίσματα τῆς ἀκολουθοῦ ἐποχῆς, εἰς τὰ ὅποια ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους συνίσταται εἰς κοίλωμα τετράγωνον, καθὼς εἰς τὰ τῆς Βοιωτίας νομίσματα, εἰς τινὰ τῆς Θάσου καὶ ἄλλα. Ἐκ τοῦ τετραγώνου ἐνδέχεται νὰ ἐγεννήθη ἡ τετραγώνιος ἐκ γραμμῶν ἢ στιγμῶν συγκειμένη περιχείλωσις, δι' ἧς εἰς τινὰ νομίσματα, οἷον τὰ τοῦ Ἀργους, τὰ τῆς Ἀσπένδου, τὰ τῆς Ρόδου καὶ ἄλλα περικλείεται ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους. Τὰ νομίσματα τῆς Ἀκάνθου πόλεως μακεδονικῆς ἐφύλαξαν πάντοτε τὸ τετράγωνον ἐντύπωμα· πλὴν ὄχι εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἄτεχνον μορφήν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρύθμως καὶ κομψῶς διατεταγμένον. Ἄλλο ἀρχαίων νομισμάτων εἶδος ἦσαν τὰ συγκείμενα ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος ἔχοντος μὲν τύπον ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀλλ' εἰς μὲν τὸ ἔμπροσθεν μέρος εἰργασμένον ἐν ἐξοχῇ, εἰς δὲ τὸ ὀπισθεν κοῖλον, συνήθως μὲν τὸν αὐτὸν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους, ἐνίοτε δὲ ἄλλον. Τὰ τοιαῦτα νομίσματα ὀνομάζονται παρὰ τῶν νομισματολόγων *numi incusi*, νομίσματα ἐντυπα. Εὐρίσκονται δὲ μόνον ἐξ ἀργύρου ἐκ πόλεων τινων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τοῦ Πυξοῦντος, τοῦ Μεταποντίου, τῆς Σίριδος, τῆς Συβάριδος, τῆς Καυλωνίας, τοῦ Κρότωνος (1). Τὰ νομίσματα ταῦτα δεικνύουν σαφῶς

Muenzsammlungen. Σ. 88. Mionnet, Descript. des Medailles antiques. Recueil des Planches καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Pellerin.

(1) Διεσώθησαν δὲ καὶ τινὰ χρυσᾶ τοιοῦτου εἶδους (ἐντυπα) νομίσματα, τῶν ὁποίων ἡ πατρίς εἶναι ἄγνωστος. Pellerin, Recueil, III, CI, CXV. Hunter. 65.

ὅτι εἰς τὴν τύπωσιν αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις διπλῆς σφραγίδος, ἰδίᾳ δι' ἐκάστην πλευράν, καὶ ὅτι ὁ κοῖλος τύπος δὲν ἦτο ἐντύπωμα τοῦ ἐξέχοντος. Εἰς τινὰ τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Κρότωνος τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει τὸν τρίποδα, τὸ δὲ κοῖλον τὸν ἄετόν· εἰς τινὰ τοῦ Μεταποντίου τὸ ἐξέχον μέρος ἔχει στάχυν, τὸ κοῖλον κεφαλὴν βοός· τῆς Ποσειδωνίας τὰ νομίσματα φέρουν ἐφ' ἑκατέρου μέρους τὸν Ποσειδῶνα, ἀλλὰ εἰς τὸ κοῖλον μέρος ἢ τρίαινα καὶ ἢ ἐσθῆς εἶναι εἰργασμένα ἐν ἐξοχῇ.

Καὶ μεταξὺ τῶν ῥωμαϊκῶν νομισμάτων εὐρίσκονται τοιαῦτα ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα. Ἀλλ' ἐκεῖ τὸ αἷτιον ἦτο μᾶλλον ἀβλεψία τοῦ νομισματοκόπου, ὅστις ἄφινεν εἰς τὴν μήτραν τὸ ἤδη τυπωμένον νόμισμα, ἔθετεν ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο νέον μετάλλινον ἔλασμα καὶ ἐτύπωνε καὶ τοῦτο, διὸ τὸ δεύτερον τοῦτο ἐδέχετο τὸν τύπον τοῦ ὑποκειμένου νομίσματος κοῖλον ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους.

Ἀφοῦ διὰ τῶν ἐντύπων νομισμάτων προέβησαν εἰς τὴν νομισματικὴν τέχνην μέχρι τοῦ νὰ ἐπιβάλῃσι τύπον καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους· ἐνεχάραττον δὲ ἐνίοτε ἐκτὸς τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ τετραγώνου ἐντυπώματος γράμματα καὶ ἐπιγραφάς, ἢ μικροὺς ποικίλους τύπους, ὠδηγήθησαν ἐκ τούτου εἰς τὸ νὰ ἐπισημάνωσιν ἀμφότερα τὰ μέρη μὲ τύπους. Ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον τρόπον καὶ τὰ νομίσματα διὰ τῆς καλητέρας αὐτῶν μορφῆς καὶ τῆς διπλῆς εἰκόνης ἐγιναν κομψότερα.

Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα παριστάνουσι σπανίως κεφαλὴν, ἀλλὰ μόνον εἰκόνας ἀκεραίους, ζῶα ἢ ἄψυχόν τι. Ὑστερον τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων ἔλαβε τὴν κεφαλὴν θεοῦ, δαίμονος, ἥρωος. Ὅτε ἐξενίκησε τὸ νὰ ἐγχαράττωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων οἱ βασιλεῖς τὰς εἰκόνας των, ἐτίθετο τὸ πρόσωπον ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους· ὡσαύτως καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων φέρουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν, τῶν συζύγων, θυγατέρων καὶ μητέρων αὐτῶν.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἦτο σύνηθες νὰ θέτωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν εἰκόνα ζῶντος ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐξενίκησε πρῶτον ἐπὶ

τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ εἰς τὰ τετράδραχμα καὶ τὰς δραχμὰς φαινομένη κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους παριστάνει τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον (1). Δημήτριον δὲ τὸν Α, βασιλέα Μακεδόνων δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς τὸν πρῶτον βασιλέα, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν φαίνεται ἐγκεχαρaxyμένη εἰς τὰ ζῶντος ἔτι αὐτοῦ κοπέντα νομίσματα. Μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων ἡ τιμὴ αὕτη ἔγινε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα.

Τὸ ὅπισθεν μέρος τῶν αὐτονόμων νομισμάτων φέρει συνήθως εἰκόνα ἔχουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν ὑπάρχουσαν. Οἱ θεοὶ παριστάνονται μὲ τὰ σύμβολα αὐτῶν, ἢ μὲ τὰ εἰς αὐτοὺς ἱερὰ ζῶα. Εἰς τὸν Δία δίδεται ὁ κεραυνὸς ἢ ὁ ἀετός· εἰς τὸν Ἡρακλεῖ ῥόπαλον, τόξον καὶ βέλος· εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἡ λύρα· εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἡ τρίαινα· εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἡ γλαύξ· εἰς τὴν Δῆμητρα ἡ σῦς. Πολλάκις παριστάνονται καὶ ἀντικείμενα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θεῶν. Ἐνίοτε ἴστανται ἐπὶ τοῦ ὅπισθεν μέρους ναοὶ περίφημοι· ἀλλὰ τοῦτο εἰς τὰ ἀρχαιότερα νομίσματα εἶναι σπανιώτερον· καὶ πρῶτον ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων παρατηρεῖται συνεχέστερον, μάλιστα ἐπὶ νομισμάτων κοπέντων εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ ἀποικίας.

Αἱ πόλεις εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τύπους μονίμους ἔχοντας ἀναφορὰν ἥτοι πρὸς τοὺς αὐτόθι ἐξαιρέτως τιμωμένους θεοὺς, ἢ ὑπαινιττομένους τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ ὄντας ἐν χρήσει ὡς ἐθνικὰ σύμβολα. Οὕτω τὰ ἀθηναῖα νομίσματα φέρουν τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὴν γλαύκα· τὰ συρακούσια τὴν Περσεφόνην καὶ ἄρμα δίζυγον ἢ τετράζυγον· οὕτω διαφόρων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πόλεων τὰ νομίσματα φέρουσι τὸν Ἡβωνα. Ὑπαινίξεις τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων ἀπαντῶνται συχναί. Ἡ Καρδία, πόλις τῆς Θράκης ἔκλεξε σύμβολον αὐτῆς καρδίαν· ἡ Σίδη, πόλις τῆς Παμφυλίας, τὴν σίδην, καρπὸν τῆς ῥοιᾶς· ἡ νῆσος Ῥόδος, τὸ ῥόδον· ἡ Σελινούς τῆς Σικελίας, τὸ σέλινον. Ὡς ἐθνικὰ σύμβολα μετεχειρίζοντο οἱ Βοιω-

(1) Stieglitz, Ueber das Bild Alexanders des Grossen auf den Muenzen der Alten.

τοὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐκκεκομμένην ἀσπίδα· οἱ Μακεδόνες ἀσπίδα ὠσειδῆ· οἱ Χῆοι σφίγγα· οἱ Ἐφέσιοι τὴν μέλισσαν· ἡ Κυρήνη τὸ σίλφιον· ἡ Κνωσσὸς τὸν λαβύρινθον· τὸ Δυρράχιον μύσχον θηλάζοντα· ἡ ἐν Ἰλλυρίᾳ Ἀπολλωνία καὶ ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας ὄρος ἀναπέμπον φλόγας· ἡ Αἴγινα χελώνην· ἡ Σύβαρις ταῦρον βλέποντα ὀπισθεν· ἡ Κύμη τῆς Αἰολίας ἀγγεῖον ὠρισμένου σχήματος. Ἐνίοτε ὁμῶς παρέλιπον τοὺς τοιούτους τύπους, καὶ πολλὰ πόλεις δεικνύουσιν εἰς τὰ νομίσματά των ποιικίαν μεγάλην, πρὸ πάντων αἱ Συρακοῦσαι.

Σπουδῆς καὶ λόγου ἄξιοι εἶναι οἱ τύποι αἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ τὸ θρήσκευμα, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπεμφαίνουσι τὰ μυστήρια (1). Ἄν καὶ δὲν ἦτο συγχωρημένον νὰ ἐκτίθενται δημοσίως τὰ μυστήρια, ἀλλ' ὁμῶς τῶν εἰς αὐτὰ ἀναφερομένων συμβόλων ἐδύνατο νὰ γίνῃ χρῆσις ὡς νομισματικῶν τύπων, καθὼ γνωστῶν εἰς μόνους τοὺς μύστας, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς προσφερομένων μόνον ὡς ἐθνικῶν ἢ τοπικῶν τύπων.

Τῶν Ῥωμαίων τὰ χάλκινα νομίσματα εἶχον τύπους μονίμους. Εἰς τὸ As ἐπέβαλλον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰανοῦ· εἰς τὸν Semis τὸν Δία, εἰς τὸν Triens καὶ τὴν Οὐγκίαν τὴν Παλλάδα· εἰς τὸν Quadrans τὸν Ἡρακλῆ, εἰς τὸν Sextans τὸν Ἑρμῆν, δηλονότι τὰς κεφαλὰς τῶν θεῶν τούτων. Τὸ ὀπισθεν τῶν Ponderum εἶχε πρῶραν πλοίου.

Ὀλίγα μόνον Pondera φέρουσιν ἄλλους τύπους. Asses τῆς Κορινθίας καὶ Λικινίας οἰκογενείας ἔχουν ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους Νίκην. Semis καὶ Quadrans τῆς οἰκογενείας Κουρτίας φέρει ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὸ ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους. As τῆς οἰκογενείας Μαρκίας παριστάνει ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τὰς κεφαλὰς τοῦ Νουμᾶ καὶ Ἀγκου, As τῆς οἰκογενείας Ρουβρίας ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους τὰς κεφαλὰς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ναὸν ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν. As τῆς οἰκογενείας Τερεντίας ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὴν θηλάζουσαν λύκαιναν.

(1) Stieglitz, Ueber Mysterientypen.

Τὰ ἀρχαιότατα ἀργυρᾶ τῶν Ῥωμαίων νομίσματα ἔχουσιν ἐπισημασμένην πτερωτὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, Ἀθηνᾶν Νίκην καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τοὺς Διοσκούρους. Τοιοῦτοι δεικνύονται οἱ **Denarii, Quinarii καὶ Sestertii**. Ἀλλ' ὅμως ἀπαντῶνται καὶ ἄλλοι τύποι. Ἡ πτερωτὴ κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς μὲ ἄρμα δίζυγον ἢ τετράζυγον· ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς καὶ Νίκη ἐπιτρέφουσα τρόπαιον· ἡ κεφαλὴ τοῦ **Vejovis** (Πλούτωνος) μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τετραζύγου ἁρματος. Οἱ τύποι οὗτοι εὐρίσκονται ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν ὑπατικῶν νομισμάτων, ἀλλὰ φέρουν αὐτοὺς καὶ τὰ ἀρχαιότατα οἰκογενειακὰ νομίσματα. Εἰς τοὺς μέσους τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας χρόνους κατέλειψαν τοὺς τύπους τούτους καὶ ἔκλεξαν ἥτοι μυθολογικὰ ἀντικείμενα, ἢ ἱστορικὰ, ἐξ οὗ γεννᾶται τῶν Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων ἡ ποικιλία εἰς διαφοροειδεῖς παριστάσεις. Ἡ αὐτὴ ποικιλία ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἄρα ἐξέτειναν τὸν κύκλον τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ μυθολογία καὶ ὅ,τι εἶχεν ἀναφορὰν εἰς τὸ θρήσκευμα. Εἰς ταῦτα ἐπρόσθεσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἱστορίαν καὶ ἀλληγορίαν. Τὰ ἱστορικὰ ἀντικείμενα ἐλαμβάνοντο κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, ἢ ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν ἐπιχωρίων ἡρώων καὶ αὐτοκρατόρων. Ἡ ἀλληγορία συνίστατο εἰς τοῦτο ὅτι ἀρεταὶ καὶ πᾶν ὅ,τι φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἐξεικονίζοντο ὡς δαίμονες μὲ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα οἷον **Felicitas, Fortuna, Bonus Eventus, Honos, Virtus, Aeternitas, Salus, Concordia, Spes** καὶ ἄλλα. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους εὐρίσκονται ἐνίοτε εἰς ἑλληνικὰ νομίσματα εἰκόνες περιφήμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν οἷον τοῦ Ὀμήρου, Λυκούργου, Ἀνακρέοντος, τῆς Σαπφοῦς καὶ ἄλλων.

Συχνάκις σιμὰ εἰς τὸν κύριον τύπον ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐμβადοῦ τοῦ νομίσματος καὶ ἑτέρα μικρὰ εἰκὼν λεγομένη **Sigillum**. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἦτο σημεῖον τοῦ νομισματοκόπου, ἢ ἐπροστίθετο ὡς ἀπλοῦν καλλώπισμα. Πρὸ πάντων διακρίνονται κατὰ τοῦτο τὰ δίδραχμα τῶν Συρακουσῶν, τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ

τὸν Πήγασον. Περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς εὐρίσκεται ἄπειρος διαφορὰ τῶν τοιούτων σημείων. Πλούσια εἰς τοιαῦτα σημεία εἶναι καὶ τὰ Τετράδραχμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ Δραχμαὶ τοῦ Δυρράχιου. Τὰ σημεία ἐπὶ τῶν χρυσῶν νομισμάτων Φιλίππου τοῦ Β. καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Δραχμῶν καὶ Τετραδράχμων αὐτοῦ ἔχουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκόπησαν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων νομισμάτων.

Ἐπὶ τινων νομισμάτων τῶν ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν τὸ σημεῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῶν ἐπιτραμμένων τὴν ἐπιμέλειαν τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἢ χρησιμεύει πρὸς ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων δεικνύουσι τὴν μεγαλητέραν ποικιλίαν κατὰ τὰ σημεία τὰ δηνάρια τῶν οἰκογενειῶν Ποσκίας, Ροσκίας, Καλπουρνίας.

Συμβαίνει προσέτι ὥστε σιμὰ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ νομίσματος νὰ ὑπάρχῃ καὶ μικρὸς τις τύπος ἢ δευτέρα ἐπιγραφή. Τοιαῦτα παρασημάσματα λέγονται σημεία ἔντυπα *Signa incusa*. Ἐνίοτε συνοδεύονται ἀπὸ ἐπιγραφᾶς, μάλιστα ἐπὶ ἐλληνικῶν νομισμάτων. Ἐμεταχειρίζοντο δὲ πρὸς τοῦτο κεφαλὰς, φυτὰ, σύμβολα καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Παρασημάσματα συγκείμενα ἐκ μόνης ἐπιγραφῆς φέρουσι τὰ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἀπὸ Ἀντωνίου μέχρι Τραϊανοῦ, καὶ ὕστερον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (1). Ἡ αἰτία τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ἄγνωστος. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι παρ' Ἑλλησι διὰ τούτου ἐδίδετο κῦρος εἰς τὰ νομίσματα ἄλλης πόλεως ἐν ἄλλῃ πόλει. Παρὰ Ῥωμαίοις τοῦτο δὲν ἐδύνατο νὰ λάβῃ χώραν, ἐπειδὴ τὰ ἴδια αὐτῶν νομίσματα ἔχουσι τοιαύτην ἐπιγραφὴν· ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δι' αὐτῶν ἐλάμβανον κῦρος εἰς ἄλλην τινὰ ἐξωτερικὴν πόλιν, ὅπου τὸ νόμισμα ἐλογίζετο ξένον. Δὲν εἶναι προσέτι ἀδύνατον ὅτι διὰ τούτου ἐδίδετο εἰς τὸ νόμισμα ἀξία ἄλλη παρὰ τὴν συνήθη.

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. I. Proleg. CVII.

Η.

Ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων.

Αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι ποῦ ἐκόπη τὸ νόμισμα, ἐπὶ τίνος βασιλέως, ἐπὶ τίνος αὐτοκράτορος. Ἐνίοτε δηλοῦσι τὸ ἔτος καὶ τὸν χρόνον τῆς τυπώσεως.

Νομίσματα τινὰ δὲν φέρουσιν οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν, μάλιστα δὲ πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. Ὁ τόπος ἢ ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν γνωρίζεται εἰς ταῦτα ἐκ τῆς κατασκευῆς, ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν τύπων, ἐκ τῶν τύπων αὐτῶν, ἐπειδὴ ὡς εἶδομεν πολλὰ πόλεις καὶ χῶραι εἶχον ἴδιον ἐπιχώριον τύπον, ἐπέχοντα τὸν τόπον τῆς ἐπιγραφῆς. Ὑπάρχουν ἐντροσούτῳ πόλεις τινὲς τῶν ὁποίων τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα φέρουσιν ἐπιγραφὴν. Οὕτω λ. χ. νομίσματα τῆς Ποσειδωνίας, τῆς Κρότωνος, τῆς Συβάριδος, τῆς Καυλωνίας, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων τόπων δὲν εὗρέθησαν ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀν καὶ φέρωσι σημεῖα τῆς ἀρχαιότητός των καὶ παριστάνουσι τύπους ἐπιχωρίους.

Ὅσάκις λείπουν τὰ γνωρίσματα ταῦτα μάλιστα δὲ ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ γνωστὸς τύπος μένει ἡ πατρίς τῶν νομισμάτων ἄγνωστος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὑπάρχουσιν εἰς τὰς συλλογὰς διακρινόμενα διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν ἀδελφῶν νομισμάτων (1).

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους αἱ ἐπιγραφαὶ ἦσαν βραχεῖαι. Καὶ ποτὲ μὲν συνίστανται εἰς μόνον τὰ ἀρκτικά γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, ποτὲ δὲ περιέχουσιν ὁλόκληρον τὸ ὄνομα. Οἱ Συβαρίται ἐσήμαινον τὰ νομίσματά των διὰ τοῦ ΣΥ, οἱ Ποσειδώνιοι διὰ τοῦ ΠΟΣ. οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ΑΘΕ. οἱ Ἀργεῖοι διὰ τοῦ

(1) Πολλὰ τοιαῦτα ἀδελφὰ νομίσματα εὗρίσκονται ἀπεικονισμένα παρὰ Pellerin, Rec. III. Pl. CXV.—CXVIII. Hunter Tab. 66. 67. 68. Neumann Num. Ant. Vol. II. Tab. VI. VII. Eckhel. Num. Vet. pag. 308. Sestini, Descript. Num. Vet. pag. 570. Tab. XIII. Τοιούτων ἀδελφῶν τὴν πατρίδα νομισμάτων κατάλογον συνέταξεν ὁ Σεστίνης εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς Νομισματικῆς Γεωγραφίας.

Α. οἱ Ἀρκάδιοι διὰ τοῦ ΑΡ. (1). Ὀλόγραφα εὐρίσκονται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν Τετραδραδράχμων τῶν Συρακουσῶν, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Ῥαύκου, τοῦ Ῥηγίου, τῆς Μεσσήνης καὶ ἄλλων. Καὶ βασιλεῖς δέ τινες ἔθετον μόνον τὰ ἀρκτικά τῶν ὀνομάτων γράμματα ἐπὶ τῶν νομισμάτων, Β. Α. Βασιλέως Ἀλεξάνδρου, καὶ τινες βασιλεῖς τοῦ Κιμμερίου βοσπόρου, οἷον ΒΑΣ. Π. Βασιλέως Πολέμωνος, ΒΑ. Κ. Βασιλέως Κότιος.

Ἐνίοτε εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἰδιάζων γραφῆς τρόπος. Καὶ προβαίνει ἥτοι ὁπισθεν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ληφθεὶς ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ γράφειν τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας, ΣΥΝΘΕΙ ἀντὶ ΓΕΛΑΣ, ΝΥΙΚΟΧΝΔΙΣ ἀντὶ ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. ΠΙΛ. ἀντὶ ΛΙΠΑΡΑΙΩΝ. ΝΙΝΥ ἀντὶ ΚΑΥΛΩΝΙΑΤΩΝ· ἡ προχωρεῖ πρὸς δεξιάν καὶ πρὸς ἀριστεράν, τὸ ὁποῖον εἶδος τῆς γραφῆς οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Βουστροφηδόν (2).

Προϊόντος τοῦ χρόνου, μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἐφύλαξαν μὲν τινὲς πόλεις τὴν συγκοπὴν τῶν ὀνομάτων, ἢ τὸ ἀπλοῦν μόνον ὄνομα, ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ ἐπλατύνετο συνήθως διὰ τῆς εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προσθήκης τοῦ ὀνόματος ἀρχοντος τινός. Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τὰ νομίσματα τῶν πόλεων καὶ βασιλέων γίνονται πολύλογα καὶ φέρουσι τίτλους, ἐπώνυμα, προνόμια, ἀγῶνας. Ἡ ματαιότης τῶν ἡγεμόνων ἔκαμνε πολλάκις νὰ προστίθενται εἰς τὰ ὀνόματα αὐτῶν πλείονα ἐπώνυμα καὶ τίτλοι, καὶ τοῦτο παρατηρεῖται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Παρθίας. Αἱ πόλεις ἐκαυχῶντο διὰ τὰς δωρηθείσας ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια, καὶ ἔκαμναν χρῆσιν τῶν ἰδίων νομισμάτων ἵνα ἐκφράζωσι διὰ κολακειῶν τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας σέβας αὐτῶν.

(1) Ὁ Pellerin, Suppl. II. pag. 105. περιέχει κατάλογον τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἐστήμαινον τὰ ὀνόματά των δι' ἐνός, δύο ἢ τριῶν γραμμάτων. Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία τῶν γραμμάτων τούτων εἶναι ἀβεβία, καθότι πολλῶν πόλεων ὀνόματα ἀρχίζουσιν μὲ τὰ αὐτὰ γράμματα.

(2) Eckhel. D. N. V. Vol. Proleg. XCI.

Τὰ ὑπατικά τῶν Ῥωμαίων νομίσματα φέρουν ὡς ἐπιγραφὴν μόνην τὴν λέξιν **ROMA**. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν νομισμάτων φέρουν ἐκτὸς τῆς λέξεως ταύτης μόνον τὰ ὀνόματα τῶν οἰκογενειῶν. Τὸ ὄνομα στέκει ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν, ἄλλοτε ἐπ' ἀμφοτέρων· ὅταν συμβαίνει τοῦτο περιέχει συνήθως τὸ ἔμπροσθεν μέρος τὸ ἐπώνυμον, τὸ ὀπίσθεν τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας. Οὕτω λ. χ. ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους βλέπομεν **COTA**. ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν **M. AVRELI**. Μετέπειτα ἡ ἐπιγραφὴ ἔγινε πλατυτέρα καὶ περιλαμβάνει ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκογενειῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ **Triumvir monetalis** πολλάκις καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τύπου. Εἰς τὰ νομίσματα τῶν χρόνων ἐκείνων παραλείπεται συνήθως ἡ λέξις **ROMA**.

Συχνὰ ἀπαντῶνται γράμματα μονήρη καὶ ἀριθμοί (1)· ὅταν ταῦτα εἰς νομίσματα τοῦ αὐτοῦ εἵδους καὶ χαράγματος εἶναι πάντοτε ὅμοια δηλοῦσι περίστασιν τινα· ἐὰν δὲ εἶναι διάφορα τότε ὑπερφαίνουσι τὴν διαφορὰν τῆς σφραγίδος καὶ τὰ διάφορα σημαντήρια ἢ νομισματοκοπεῖα. Εἰς νομίσματα τῶν ἐσχάτων τῆς δημοκρατίας χρόνων λείπουν τὰ γράμματα καὶ οἱ ἀριθμοί, μόνον τὰ δηνάρια τοῦ Μεττίου, χαραγμένα ἐπὶ Καίσαρος, ἔχουν μονήρη γράμματα.

Συχνὰ εὐρίσκονται ἐπιγραφαὶ συντετμημέναι, *sigla*, συγκείμεναι ἐκ μόνου τοῦ πρώτου γράμματος τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς. Εἰς τὰ ἐλληνικὰ νομίσματα παρατηρεῖται τοῦτο ὀσπανιώτερον, ἐκτὸς ἐπὶ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων. Εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐκ τούναντίου εἶναι συχνότερον, καθὼς π. χ. τὸ γνωστὸν **S. C.** **Senatus Consulto**· ἢ **P. P.** **Pater Patriae**. Πολυειδῆ τοιαῦτα *sigla* εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα τῶν οἰκογενειῶν **A. C.** **Absolvo, Condamno**. **D. P. P.** **Dei Penates**. **G. P. R.** **Genius Populi Romani**. **I. S. M. R.** **Iuno Sispita Magna Regina** καὶ ἄλλα (2). Τινῶν ἡ ἐννοια εἶναι ἄγνωστος ἢ ἀβέβαιος, ὡς **D. S. S.** ἢ **S. D. T.**

(1) Eckhel, D. N. V. pag. 75. 78.

(2) Eckhel. D. N. V. Pag. 71.

Ἰδιον ἐπιγραφῆς εἶδος εἶναι τὰ μονογράμματα, ὃ ἐστὶ διαγράμματα ὀνομάτων εἰς τὰ ὅποια συμπλέκονται εἰς ἓν πλείονα γράμματα (1). Τὰ τοιαῦτα μονογράμματα ἀπαντῶνται ἤδη εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ νομίσματα. Συχνότατα εὐρίσκονται εἰς τὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν οἰκογενειῶν. Εἰς τὰ τῶν αὐτοκρατόρων λείπouσι καὶ δὲν φαίνονται εἰμὴ κατὰ τοὺς ὑστέρους τοῦ ῥωμαϊκοῦ βασιλείου χρόνους ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν γότθων βασιλέων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοκρατόρων.

Τὰ ὀλόγραφα τῶν πόλεων ὀνόματα κεῖνται συνήθως κατ' ὀνομαστικὴν, μάλιστα εἰς τὰ ἀρχαῖα νομίσματα. ΤΑΡΑΣ. ΣΕΛΙΝΟΕΣ. Πολλάκις κατὰ γενικὴν, ΑΜΙΣΟΥ, ΔΑΜΑΣΚΟΥ. Συχνότατα κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ, ΕΦΕΣΙΩΝ, ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ. TYRIORUM.

Ἀντὶ τοῦ συνήθους ὀνόματος κεῖται ἐνίοτε τὸ κτητικόν· ἀντὶ ΘΕΣΠΙΕΩΝ, ΘΕΣΠΙΚΟΝ. ἀντὶ ΚΩΙΩΝ, ΚΩΙΟΝ. ἀντὶ ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ, ΚΑΛΥΜΝΙΟΝ, ὑπακοουμένου τοῦ νόμισμα.

Συνήθως φαίνεται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἢ τοῦ ἔθνους μόνον ἐφ' ἐνὸς μέρους. Ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾶται καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων εἰς τινῶν νομισμάτων τῆς Κρότωνος, τοῦ Τάραντος καὶ ἄλλων. Σπανίως παρουσιάζεται διηρημένον ὡς εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Ἀβακαίνου ἐν Σικελίᾳ, εἰς τὰ ὅποια ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους γράφεται ΑΒΑΚ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθεν ΑΙΝΟΝ. Ὅσάκις ἀπαντᾶται εἰς νομίσματα τινα, ὡς εἰς τινα τῆς Σμύρνης ἐπὶ μὲν τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ΣΜΥΡΝΑ, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθεν ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἔμπροσθεν μέρους ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ δαιμόνιον τῆς πόλεως ἢ πρὸς τινα ἥρωα τιμώμενον ἐν αὐτῇ, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους ἀναφέρεται εἰς τὴν πόλιν αὐτήν.

Ἡ ἐπιγραφὴ γράφεται ἢ κύκλωθεν περὶ τὸν τύπον, ἢ κατ' ἴσον

(1) Εἰκόνες τοιούτων μονογραμμάτων ἐπὶ νομισμάτων ἑλληνίδων πόλεων καὶ αὐτοκρατόρων εὐρίσκονται παρὰ Pellerin. Suppl. II. pag. 137. Hunter. Tab. 63 seq. Miopnet Descript. de Med. Ant. Pl. I—XV.

στίχον πλησίον αὐτῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπάνωθι ἢ κάτωθι ταύτης. Σπανίως ἀπαντῶνται ἐπιγραφὰὶ γεγραμμέναι κιονηδόν. Ὑπάρχουν νομίσματα εἰς τὰ ὅποια ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι θεμένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τύπου. Οὕτω εἰς τὰ νομίσματα τῆς κατὰ τὴν Θράκην Αἴνου τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ΑΙΝΙ. εἶναι χαραγμένον ἐπὶ τοῦ κράνους τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὄνομα ΝΥΜΑ ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Νουμᾶ εἰς τὰ δηνάρια τῆς οἰκογενείας Καλπουρνίας· ὡσαύτως φαίνονται ἐπιγραφὰὶ καὶ ἐπὶ ναῶν, βωμῶν, ἀσπίδων.

Ὅταν ἀμφότερα τὰ μέρη ἔχουν ἐπιγραφάς, τότε ἑκατέρα ὑπάρχει συνήθως καθ' ἑαυτήν. Συμβαίνει ὁμως ἐνίοτε ὅτε ἀμφότεραι πρέπει νὰ συναφθῶσιν, ὡς ἐπὶ τινων αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων τῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν.

Ὅσάκις παριστάνονται αὐτοκράτορες ἢ βασιλεῖς, τότε τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος κεῖται περὶ τὴν κεφαλὴν, ὡς ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Hadrianus Augustus· παρὰ τὴν κεφαλὴν δαιμονίου τινὸς ἢ ἥρωος τίθεται πολλάκις τὸ ὄνομα, οἷον ΑΚΡΑΓΑΣ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀκράγαντος. Τὰ ῥωμαϊκὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα παριστάνουσι πολλὰς κεφαλὰς θεῶν ἢ δαιμόνων, βασιλέων καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὰ προστιθέμενα ὀνόματα δηλοῦσι τὸν παριστανόμενον.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἰδιαιτέρων τινων ἐπιγραφῶν. Ἐνίοτε δηλοῦται ἡ θέσις τῆς πόλεως, ὡς εἰς τὰ νομίσματα τῆς Λαοδικείας, ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ, τῆς Ἀντιοχείας, ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΔΑΦΝΙ. Αἱ πόλεις πολλάκις ἐπρόσθετον εἰς τὸ ὄνομα των καὶ τίτλον τινὰ τιμητικόν, ὡς ΝΕΟΚΟΡΟΣ, ὅσαι εἶχον τὴν Νεωκορίαν, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ, ἐξ ἧς ἑκατάγοντο ἢ παρ' ἧς ἐκτίσθησαν ἄλλαι πόλεις. ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ, ἡ ἔχουσα νόμους ἰδίους· ΕΛΕΥΘΕΡΑ. ΙΕΡΑ.

Ἰδιάζουσα ἐπιγραφὴ εἶναι τὸ ΑΝΕΘΗΚΕ, τὸ ὁποῖον ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ λατινικὸν Donum Dedit. (1) εὕρισκόμενον εἰς πολλὰ νο-

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. pag. 364 seq.

μίσματα χαραχθέντα εἰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἴσως εἰς ἑορτάς ἢ ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους τὰ νομίσματα ἦσαν καθιερωμένα, ἢ εἰς τιμὴν τῶν ὁποίων ἐχαράχθησαν.

Δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων φυλάττουσι τὸν χαρακτῆρα τῶν διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (1). Πόλεις δωρικαί, ὡς αἱ σικελικαί, πολλαὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἡπείρου, Ἰλλυρίας, τῆς Κρήτης καὶ ἄλλαι ἐμφαίνουσιν εἰς τὰς ἐπιγραφάς των τὴν δωρικὴν διάλεκτον. Τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον φυλάττουσι τὰ νομίσματα τῶν ἰονικῶν πόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν· τὴν αἰολικὴν αἱ πόλεις τῆς Αἰολίας καὶ τῆς παρακειμένης Λέσβου. Ἐκ τούτου διακρίνεται ἀπ' ἀλλήλων ἡ πατρὶς πόλεων ὁμωνύμων. Τὰ δωριστὶ ἐπιγεγραμμένα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ δὲν δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἐν Θράκῃ Ἀπολλωνίαν, κτισθεῖσαν παρ' Ἰώνων· τὰ δὲ ἰωνικὴν ἐπιγραφὴν φέροντα νομίσματα ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΕΩΝ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰλλυρικὴν Ἀπολλώνειαν, τὴν ὁποίαν ἔκτισαν Δωριεῖς. Παρομοίως καὶ τὰ διάφορα νομίσματα τὰ ὁποῖα φέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἡρακλείας διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κυρίως ἐκ τῆς διαλέκτου τῶν ἐπιγραφῶν.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸ σχῆμα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ νῦν συνήθη ἑλληνικὰ γράμματα κατὰγονται ἐκ τῶν ὑστερωτέρων χρόνων. Πρότερον πολλὰ γράμματα εἶχον ἄλλην μορφήν, τὴν ὁποίαν ἐν μέρει μανθάνομεν ἐκ τῶν νομισμάτων, ἥτις ὅμως δι' ἀπλῆς περιγραφῆς δὲν δύναται νὰ παρασταθῇ σαφῶς διὸ καὶ παραπέμπομεν εἰς τὰ νομισματολογικὰ τοῦ Ἐκκελίου καὶ Μιοννέτου (2) συγγράμματα, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν εἰκόνας τῶν ἀρχαίων χαρακτῆρων.

(1) Eckhel. D. N. V. Vol. 4. pag. XCVII.

(2) Eckhel. D. N. V. Vol. I. Proleg. Cap. XVII. pag. 10. Mionnet. Descript. des Medailles Antiques P. XXXI—XXXV. "Ἄξιον προσοχῆς μάλιστα εἰς προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν νομισμάτων εἶναι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων Γ. Ε. Κ. Λ. Ρ. Ω.

Τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιγραφῶν ἡ γλῶσσα εἶναι συνήθως ἡ ἐπιχώριος ἐκάστης πόλεως καὶ ἐκάστου τόπου γλῶσσα (2). Συμβαίνει ὅμως συχνὰ νὰ μεταχειρίζονται χῶραι δορίκτητοι τὴν γλῶσσαν τῶν κατακτητῶν. Μετὰ τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν νίκας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου πολλαὶ ἀσιατικαὶ χῶραι, ἡ Συρία, ἡ Φοινίκη, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Μεσοποταμία καὶ αὐτὴ ἡ ἀπωτάτω κειμένη Βακτριανὴ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἰδίων νομισμάτων τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Πολλὰ νομίσματα ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φέρουσιν ἐπιγραφὰς λατινικάς.

Εὐρίσκονται δὲ καὶ νομίσματα ἔχοντα ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους ἐλληνικὴν, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου λατινικὴν ἐπιγραφὴν. Οὕτω π. χ. τὰ γνωστὰ μακεδονικὰ νομίσματα φέρουσιν ἔμπροσθεν μὲν ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, ὀπίσθεν δὲ Α̅Ε̅ΣΙΛΑΣ. Τὰ νομίσματα τοῦ Ἰόβια ἔχουν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν μέρους λατινικὴν, ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν νομίδικὴν ἐπιγραφὴν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων φερουν ἐπιγραφὰς ἐλληνικάς, ἢ λατινικάς. Ἀπαντῶνται ὅμως καὶ ἄλλαι γλῶσσαι ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

Ἡ τυρρηνικὴ, σαμνιτικὴ καὶ ὀσκικὴ γλῶσσα εἰς τὰ νομίσματα τινῶν πόλεων τῆς μέσης Ἰταλίας.

Φοινικικὴν γλῶσσαν ἔφερον τὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης πρὶν ἢ ἡ γλῶσσα αὕτη ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπὶ τῶν διαδόχων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ Φοινικῶν ἀποικίαι παρὰ τὴν μεσόγειον μετεχειρίζοντο τὴν φοινικικὴν γλῶσσαν ὥς ἀποδεικνύουν τὰ νομίσματα τῶν Γαδεΐρων.

Ἐκ τῆς φοινικικῆς ἐγεννήθη ἡ καρχηδονικὴ, ἡ ὁποία φαίνεται εἰς πολλὰ τῆς Σικελίας χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, χαραχθέντα κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς νήσου καρχηδονικὴν δεσποτείαν. Συγγενὴς μὲ

(2) Τὰς διαφόρους ἐπὶ τῶν νομισμάτων γλώσσας σημειώνει ὁ Mionnet. ἐνθ. ἄνωτ.

τὴν γλῶσσαν ταύτην εἶναι ἴσως ἡ νουμιδική, ἐπὶ νομισμάτων τῆς Νουμιδίας.

Ἡ ἀρχαία ἰσπανικὴ γλῶσσα ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἔχει ἴδιον ἄγνωστον ἀλφάβητον.

Τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς γλώσσης τὸ ἀλφάβητον συνέκειτο ἐκ λατινικῶν γραμμάτων ἀνχμεμιγμένων ἐνίοτε μὲ λατινικά.

Τὸ σαμαριτικὸν ἀλφάβητον εὐρίσκεται εἰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ἰουδαϊκῶν Σίκλων.

Ἡ περσικὴ γλῶσσα καὶ ἡ παρθικὴ ὑπάρχει εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καὶ Παρθίας.

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀνήκουν καὶ οἱ χρονολογικοὶ χαρακτῆρες, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν χρόνον τῆς χαραγῆς τῶν νομισμάτων, ἢ εἰς ἐποχὰς τινας, ἢ εἰς τὴν βασιλείαν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων.

Ἐποχὴ λέγεται ὠρισμένη τις χρονολογία λαμβάνουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐκ τινος ἀξιωματημονεύτου χρονικοῦ σημείου (1). Αἱ Ὀλυμπιάδες συστηθεῖσαι τὸ 776 πρ. Χρ. καὶ ἡ τῶν Σελευκιδῶν ἐποχὴ, ἀρχομένη τὸ 312 πρ. Χρ. εἶναι αἱ παρ' Ἑλλησι συνηθέστεραι ἐποχαί. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τὴν ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, 753 ἔτη πρ. Χρ. Ἡ ἐποχὴ τῶν Ὀλυμπιάδων (2) δὲν εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων, ἀλλὰ μόνη ἡ τῶν Σελευκιδῶν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀπαντᾷται εἰς ἓν μόνον νόμισμα τοῦ Ἀδριανοῦ (3). Οἱ ἐπὶ τῶν οἰ-

(1) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 374 seq.

(2) Εἰς νόμισμά τι τῆς ἐν Κιλικίᾳ Ἀναξαρχοῦ εὐρίσκεται μὲν ἡ κατ' Ὀλυμπιάδας σημείωσις τῆς ἐποχῆς ΕΤ. ΙΕΡΟΥ. ΟΛΥΜΠ. ΘΖC (ἔτους ἱεροῦ ὀλυμπιακοῦ 269), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐν Ἀναξαρχῷ τελουμένους.

(3) Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι χρυσοῦν· τὸ ἔμπροσθεν μέρος φέρει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδριανοῦ· τὸ ὀπίσθεν περιέχει εἰκόνα ὑπεμφαίνουσαν τὸν ἱππόδρομον, γυναῖκα καθήμενην, κρατοῦσαν τροχὸν μὲ τὴν δεξιάν, μὲ τὴν ἀριστεράν τρεῖς ὀβελίσκους· ἡ ἐπιγραφὴ φέρει ANNO DCCCLXIII. NATALI URBIS. Primum CIRCenses CONstituti.

προγενειακῶν νομισμάτων ἀριθμοὶ δὲν δηλοῦσιν ἐποχάς, ἀλλ' εἶναι πιθανῶς σημεῖα τῶν διαφορῶν νομισματοκοπειῶν ἢ σημαντηρίων.

Τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων δηλοῦνται παρὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν. ΕΤΟΥΣ Α. ἢ L (Λυκάβαντος) Α. ὅπου ἐτηρήθη ἡ ἀρχαία τοῦ Λάβδα γραφή (L), διότι ἡ νεωτέρα Λ δηλοῖ 30. Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν νομισμάτων τὸ ἔτος ἐνίοτε εἶναι ὀλόγραφον ὡς L TRITΟΥ.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἔκαμνον χρῆσιν πρὸς δῆλωσιν τοῦ χρόνου τῶν ἀριθμῶν τῆς δημαρχικῆς ἀρχῆς, Tribunitia Potestas., τὴν ὁποῖαν ἀνανέωναν κατ' ἔτος οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ TRIB. POTES. III ἢ IV ἢ X δηλοῖ τῷ τρίτῳ, τετάρτῳ, δεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας (1). Εἰς τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ κάτω σημειοῦνται τὰ ἔτη διὰ τοῦ ANNO. I. II. III. καὶ τῶν τοιούτων.

Ἴδιος τις σημειώσεως τρόπος τοῦ ἔτους· ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ εὐρίσκεται εἰς ἀργυρᾷ νομίσματα, μάλιστα μνημόνια χαραχθέντα εἰς πόλεις τῆς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, ἀπὸ τῆς βασιλείας Γάλβα μέχρι Νερούα (2). Νέον ἐλέγετο τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος αὐτοκράτορος τινος, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει νέα χρόνου ἐποχή· τὸ δὲ ἱερὸν προσετίθετο διότι πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸν αὐτοκράτορα ἐλογίζετο τοιοῦτο οἶον sacrae imagines sacra moneta, Augustorum sacrae largitiones.

Ὡς σημεῖα ἀριθμητικὰ μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἐκαστος χαρακτήρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀποτελεῖ ἀριθμὸν ὠρισμένης ἀξίας, μὴ ἐξατωρμένης ἐκ τῆς θέσεως τῶν γραμμάτων ὡς ἐπὶ τῶν ἀραβικῶν ἀριθμητικῶν σημείων. Διὸ καὶ αἱ μονάδες, δεκάδες, καὶ ἑκατοντάδες δύνανται νὰ τεθῶσιν ὡς τύχη χωρὶς ἐκ τούτου, γὰρ μεταβληθῇ ἡ ἀξία αὐ-

(1) Περὶ τῆς χρονολογίας κατὰ τὴν Tribunitiam potestatem Eckhel, D. N. V. Vol. VIII. pag. 391 seq.

(2) Eckhel, D. N. V. Vol. IV. pag. 443.

τῶν. Εἶναι ἀδιάφορον π. χ. ὁ ἀριθμὸς 356 νὰ γραφῇ ΤΕΣ ἢ ΤΕΤ, ἢ ΕΤΣ.

Πρὸς διαστολὴν τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τῶν παρακειμένων λέξεων ἐτίθετο ὑπερθε τῶν ἀριθμῶν κεραία, μάλιστα παρὰ τῶν Λατίνων οἷον ΤΡ. ΡΟΤ. V. cos III.

Θ.

Χαράκται Νομισμάτων.

Ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀρχαῖοι, οἵτινες πραγματεύονται περὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναφέρουσιν ἀρχιτέκτονας, ἀγαλματοποιούς, ζωγράφους, δακτυλιογλύπτας, δὲν ὀνομάζουσι οὐδὲ ἓνα χαρακτὴν νομισμάτων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσον πλεον ἀπορίας ἄξιον, ὅσον πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἐκ τῶν καλῶν τῆς τέχνης χρόνων, τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος μάλιστα, εἶναι ἄξια νὰ συναριθμηθῶσι εἰς τὰ κάλλιστα τῆς ἀρχαιότητος φιλοτεχνήματα καὶ ἀφομοιοῦνται ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα καὶ τὸ κομψὸν τῆς ἐργασίας μὲ τοὺς γλυπτοὺς δακτυλιολίθους. Ἀλλ' ἴσως ἡ σιωπὴ τῶν συγγραφέων ἔχει τὸν λόγον τῆς εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, ὡς φαίνεται, δὲν ἔκριναν τὰ νομίσματα τοσοῦτον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐρεῦνης αὐτῶν ἄξια ὅσον ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, διότι τὰ νομίσματα ὑπάρχοντα εἰς πολὺν ἀριθμὸν, μετέβαινον τρόπον τινὰ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν χρήσεως εἰς ἀντικείμενα τοῦ καθημερινοῦ βίου. Μολοντοῦτο νεώτερός τις ἀρχαιολόγος ὁ Raoul-Rochette ἐσύλλεξεν ἐκ νομισμάτων φερόντων ἐνίοτε ὀνόματα καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχαίων μνημείων τὰ ἐξῆς ὀνόματα γνωρίμων ὡς φαίνεται νομισματοκοπῶν.

Νεύαντος τῆς Κυδωνίας ἐν Κρήτῃ· Πασίων· Αἴθων· Πυθόδαμος τῆς Ἀπτέρης· Ἀριστόβουλος εἰς νομίσματα τοῦ Λυσιμάχου. Ζώϊλος εἰς νομίσματα τοῦ Περσέως.

Τὰ ἐξῆς ὀνόματα Εὐμένης, Κίμων, Εὐαίνετος, Εὐθυμος, Εὐκλείδης, Σῶσις, Νίκων, Νουκλείδης, Παρμενίδης, Ἐξασκεστίδης, Ἀπολλώνιος, Χοικέων, Προκλῆς ἀνήκουσιν εἰς νομισματοκόπους σικελικῶν πόλεων, τῶν Συρακουσῶν, τῆς Κατάνης, Νάξου, Καμαρίνης.

Οἱ ἐξῆς εἶναι νομισματοκόποι τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Νεαπόλεως, Ὑέλης, ἢ Ἐλέας, Μεταποντίου, Θουρίου, Τάραντος, Ἡρακλείου. — Αὐγίας, Φιλιστίων, Κλεόδωρος, Σώστρατος, Ἀγησίας, Εὐφᾶς, Ἀρίστιππος, Ἀριστόξενος, Παρμενίδης, Ἀπολλώνιος, Διοφάνης, Ἀρτεμίσιος, Μολοσσός, Ὀλυμπις. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐνώνοντο ἀνὰ δύο καὶ ἐχάραττον ὁ μὲν τὸ ἔμπροσθεν, ὁ δὲ τὸ ὀπίσθεν μέρος τῶν νομισμάτων. Ἄλλοι εἰργάζοντο διὰ πλειότερας πόλεις ὡς ὁ Εὐαίνετος διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Κατάνην, ὁ Παρμενίδης διὰ τὰς Συρακούσας καὶ τὴν Νεάπολιν. Ὁ Ὀλυμπις διὰ τὴν Νεάπολιν καὶ τὸν Τάραντα. Ὁ Ἀρίστιππος διὰ τὸν Τάραντα καὶ Ἡράκλειον καὶ Μεταπόντιον. Ὁ Ἀπολλώνιος διὰ τὸ Μεταπόντιον καὶ τὴν Κατάνην. Ὁ Εὐφᾶς διὰ τὸ Θούριον καὶ Ἡράκλειον.

Ἴσως τινὰ ἐκ τῶν εἰς τὰ νομίσματα συχνότατα ἀπαντωμένων μονογραμμάτων περιέχουσι τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου. Ἴσως δὲ τινὰ ἐκ τῶν σημείων εἶναι συμβολικαὶ παραστάσεις ἢ σημεῖα τὰ ὅποια οἱ τεχνῖται μετεχειρίζοντο ἀντὶ τοῦ ὀνόματός των. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ δακτυλιογλύπται ἦσαν συγχρόνως καὶ χαράκται νομισμάτων, διότι αἱ ἐργασίαι αὗται ἀπαιτοῦσιν ἀμρότεραι ἴσῃ ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν καὶ εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας.

Οἱ Ἕλληνες, ὡς εἶπομεν, εἶχον ἰδίους χαρακτὰς νομισμάτων ὡς καὶ πάσης ἄλλης ἐλευθερίου τέχνης δημιουργοὺς, διὸ καὶ δὲν εἶχον χρεῖαν ἕνεκα τούτου νὰ προσφύγῃσι εἰς κἀνὲν ἄλλο ξένον ἔθνος. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἦσαν πτωχοὶ ἀπὸ τεχνίτας, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐλάμβανον νομισματογλύπτας παρὰ τῶν Τυρρηνῶν, ὕστερον δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα, καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα μετὰξὺ αὐτῶν μαρτυροῦσι σαφῶς τὴν Ἑλληνικὴν χεῖρα. Αἱ σφραγίδες κατεσκευάζοντο ὡς φαίνεται ἀπὸ τεχνίτας Ἑλλήνας, παρεπιδημοῦντας εἰς Ῥώμην, ἢ διαμένοντας εἰς Καμπανίαν, ἐπεὶ δὴ πολλὰ οἰκογενειακὰ νομίσματα εἶναι ὅμοια μὲ τὰ τῆς Καμπανίας.

I.

Κίβδηλα καὶ παραπεποιημένα νομίσματα.

Ὅταν γίνεται λόγος περὶ κιβδήλων νομισμάτων πρέπει νὰ διακρίνωμεν πρὸ πάντων μεταξὺ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων νοθευτῶν καὶ παραχαρακτῶν. (1)

Κίβδηλα ἢ νόθα νομίσματα ὑπῆρχον ἤδη καὶ ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο τὸν χαλκὸν, τὸν σίδηρον τὸν μόλιβδον. Τὰ μέταλλα ταῦτα ἐνέδουν μὲ λεπτὸν τιμιωτέρου μετάλλου λέπισμα, καὶ ἐπέβαλλον ἐπ' αὐτοῦ τὴν σφραγίδα. Τοιαῦτα νομίσματα λέγονται καὶ ὑπόχαλκα subaerati, τὸ δὲ φρυλότερον ἔνδον μέταλλον ψυχὴ τοῦ νομίσματος anima numi. Εἶναι δὲ τόσον ἐπιδεξίως ἐξεργασμένα ὥστε δὲν ἀνακαλύπτει τις πρότερον τὴν ἀπάτην, εἰμὴ ἀφοῦ χαλάσῃ μέρος τοῦ ἔξωθεν μετάλλου ἢ τριβῇ διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως.

Χρυσᾷ τοιοῦτου εἵδους νομίσματα εὐρίσκονται σπανίως· χαλκᾷ μὲ ὑποβεβλημένον σίδηρον ὑπάρχουν ὡσαύτως ὀλιγώτατα. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀργυρῶν διεσώθη ὁ ἀριθμὸς ὄχι ὀλίγος. Τὸ ἔνδον αὐτῶν σύγκειται ἐνίοτε ἐκ μόλιβδου, συνήθως δὲ ἐκ χαλκοῦ. Ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐσυνειθίζετο τὸ τοιοῦτο τῆς ἀπάτης εἶδος ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων νομισμάτων. Ἀλλ' ὅμως τὰ πλειότερα τῶν κιβδήλων νομισμάτων ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν Ῥωμαϊκῶν οἰκογενειακῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρχαῖα, καὶ ἐξ αὐτῶν πολλὰ καλῶς ἀπεργασμένα εἶναι δεκτὰ ἔνεκα τούτου εἰς τὰ νομισματοφυλάκια καὶ εἰς τὰς συλλογὰς.

Ἡ μεγάλη τιμὴ, τὴν ὁποίαν ἔχουσι τὰ ἀρχαῖα νομίσματα συνετέλεσε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν νόθευσιν, καὶ τὴν ἀντὶ γνησίων διάδοσιν κιβδήλων νομισμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ συλλέγοντες ἀρχαῖα νομίσματα, καθὼς καὶ οἱ θέλοντες νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ εἰς ἐρεῖνας ἐπιστημονικὰς ἔχουσι χρεῖαν πολλῆς προ-

(1) Διεξοδικῶς λαλεῖ περὶ τούτου ὁ Eckhel. D. N. Vol. I. Proleg. pag. CXIII seq.

σοχῆς διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀπάτην. Πολυχρόνιος πείρα καὶ τοῦ βλέμματος γύμνασις ἀπαιτοῦνται πρὸς διάκρισιν τῶν κιβδήλων νομισμάτων ἀπὸ τὰ γνήσια.

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν κιβδήλων νομισμάτων γεννῶνται ἀμνηχανίαι καὶ δυσχέρειαι εἰς τοὺς ἐραστάς τῶν μνημείων τούτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν τοὺς διαφόρους τρόπους τῆς κιβδηλεύσεως τῶν ἀρχαίων νομισμάτων διὰ νὰ κάμωμεν προσεκτικὸν τὸν καθένα ποσάκις καὶ πόσον εὐκόλως δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἀπάτη.

A. Ὑπάρχουν χυτὰ κιβδήλα νομίσματα ἐκ παντὸς μετάλλου. πρὸς ὃ ἐλήφθη ὁ τύπος ἐξ ἀρχαίου νομίσματος. Ταῦτα γνωρίζονται εὐκόλως. Ἡ χώνευσις διακρίνεται ἀπὸ τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειαν τοῦ νομίσματος, ἀπὸ τὴν ἀμβλύτητα τῶν τύπων καὶ τῶν γραμμῶν τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνῶ εἰς τὰ γνήσια νομίσματα ἡ μὲν εἶναι λεία, τὰ δὲ ὀξέα. Ὡσαύτως παρατηρεῖται τραχύτης καὶ εἰς τὸν γῦρον, ὅστις εἶναι σφυρήλατος, τετριμμένος ἢ ῥινισμένος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων τῆς χωνεύσεως καὶ ἀπόκρυψιν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων ἡ ἀμβλύτης τῶν τύπων εἶναι προδηλοτέρα παρὰ ἐπὶ τῶν χαλκῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ τεχνικὸν βερνίκιον διὰ νὰ ὁμοιάζωσι μᾶλλον μὲ τὰ ἀρχαῖα· πλὴν τὸ βερνίκιον τοῦτο προδίδεται ἀπὸ τὸ ῥυτίδες τοῦ χρώματος, τὴν ἐλαιώδη στιλπνότητα καὶ τὴν μαλακότητά του δοκιμαζόμενον διὰ τοῦ γλυφείου, ἐνῶ τὸ ἀρχαῖον, γνήσιον βερνίκιον εἶναι λεπτὸν, εὐαφές καὶ ἔχει ἄτονον στιλπνότητα.

Ἐνίοτε οἱ παραχαράκται κρύπτουσι τὰ σφάλματα τῆς χωνεύσεως λεαίνοντες τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀποξύνοντες διὰ τοῦ γλυφείου τοὺς τύπους καὶ χαρακτῆρας. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ γλυφείου γνωρίζεται καὶ ἡ λειότης δὲν φθάνει ποτὲ τὴν τῆς τυπώσεως.

B. Γνήσια νομίσματα νοθεύονται καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Κεφαλαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ νομισμάτων μεταβάλλονται διὰ τοῦ γλυφείου καὶ οὕτω ἐκ τινος συγγήους νομίσματος γίνεται ἕτερον σπα-

νίως εὐρισκόμενον. Οὕτω τὸ ἀντιόχειον νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου εὐρίσκεται μεταβεβλημένον εἰς νόμισμα "Οθωνος· ἡ Δόμνα εἰς Λιδίαν Κλάραν· ἡ Μαυμαία εἰς Τραγκυιλλίναν· ὁ Αὐρήλιος εἰς Περτίνικα καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Γ. Ἀρχαῖα νομίσματα νοθεύονται καὶ κατ' ἄλλον τροπον διὰ ῥινήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τύπου καὶ ἐπιτυπώσεως ἢ διὰ τοῦ γλυφείου ἐγχαραξέως ἄλλου νέου. Εἴνιοτε συντίθεται ἢ συγκολλᾶται νόμισμα ἐκ δυο διαφόρων νομισμάτων. Τὰ νομίσματα διαπρίονται κατὰ πλάτος καὶ συγκολλῶνται τὰ μέρη ἢ ἐξαλείφεται διὰ τῆς ῥίνης ὁ τύπος τοῦ ἐνὸς μέρους καὶ κολλᾶται ἐπ' αὐτοῦ τὸ μέρος τοῦ διαπρισθέντος νομίσματος μὲ τοσαύτην ἐπιδεξιότητα ὥστε φαίνεται ἓν νόμισμα.

Αἱ τοιαῦται νοθεύσεις ἀνακαλύπτονται ὁσάκις ὁ τύπος τοῦ ὀπισθεν μέρους δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν κεφαλὴν ἢ ὁσάκις ὁ σύνδεσμος τῶν τύπων εἶναι ἰδιάζων καὶ ἄγνωστος. Ἡ σύνθεσις νόθου νομίσματος ἐκ δύο ἀρχαίων ἀνακαλύπτεται καὶ ἀπὸ τὸν γύρον, ὅστις εἶναι ῥινισμένος καὶ προσέτι φαίνεται ἐπ' αὐτοῦ λεπτὴ τις λευκὴ γραμμὴ.

Δ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔγειναν καὶ συχναὶ ἀπομιμήσεις τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Καὶ ἤτοι ἐπενεμήθησαν νέοι τύποι κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν ιδέαν τῶν ἀρχαίων, ἢ ἐγλύπτοντο ἐκ νέου ἀρχαῖοι τύποι. Ἐπειδὴ τὰ νόθα νομίσματα τοῦ εἶδους τούτου εἶναι τυπωμένα καὶ καλῶς ἐξεργασμένα, ἡ ἀνακάλυψις αὐτῶν εἶναι πολὺ δυσκολωτέρα παρὰ τὰ νόθα τῶν ἄλλων εἰδῶν. Ὑπάρχουν μολοντοῦτο διάφορα γνωρίσματα πρὸς διάγνωσιν τῶν τοιούτων νομισμάτων. Εἶναι δηλαδή ποτὲ μὲν παχύτερα, ποτὲ δὲ λεπτότερα, ποτὲ μεγαλήτερα, ποτὲ μικρότερα παρὰ τὰ ἀρχαῖα τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ἡ νεωτέρα αὐτῶν γένεσις προδίδεται καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ ὅποια εἶναι δύσκολον νὰ μείνωσιν ἀπαραλλάκτως ὅμοια. Ἀπὸ τὰ τοιαῦτα νομίσματα λείπει προσέτι καὶ τὸ βερνίκιον δι' οὗ διακρίνονται τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἢ ἂν ἔχῃ βερνίκιον τοῦτο δὲν εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ παλαιόν. Τελευταῖον

προδίδονται ἀπὸ τὸν γῦρον, ὅστις εἶναι ῥιτισμένος, πολλάκις στρογγυλώτερος καὶ λειότερος παρ' ὅ,τι συνήθως εὐρίσκεται εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ καλὴ διατήρησις τῶν τοιούτων νομισμάτων γεννᾷ κατ' αὐτῶν ὑπόνοιαν.

Τὰ νεώτερα νομίσματα μὲ τύπους πλαστοῦς γνωρίζονται ἐξ αὐτῶν τῶν τύπων. Τοιαῦτα εἶναι τὰ φέροντα τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τὴν ἐπιγραφὴν *Veni, Vidi, Vici*, τὸν Πρίαμον καὶ τὴν πόλιν τῆς Τροίας· τὴν Ἀρτεμισίαν καὶ τὸ Μαυσωλεῖον· τὴν Διδῶ καὶ τὴν πόλιν τῆς Καρχηδόνας· Θεμιστοκλῆ, Μιλτιάδην καὶ ἄλλα. Ὡσαύτως χάλκινα νομίσματα πρώτου μεγέθους μὲ τὰς κεφαλὰς τοῦ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου. Ἡ ἀνεπιτήδειος ἐπινόησις καὶ χρῆσις τύπων, ἐνδυμασίας τίτλων, ἐπιγραφῶν μὴ εὐρισκομένων εἰς τὰ παλαιὰ νομίσματα, πολλάκις κακὴ διαγραφὴ καὶ ἐκτέλεσις προδίδουσιν εὐκόλως τὴν ἀπάτην.

Τὰ νόθानομίσματα εἰς τὰ ὅποια ἐπεβλήθησαν ἀληθῶς ἀρχαῖοι τύποι δύνανται τόσον εὐκολώτερον νὰ ἀπατήσωσιν, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ἀρχαῖα, ὅσον τελειότερα εἶναι ἡ ἐργασία αὐτῶν, καὶ τῷ ὄντι πολλὰ τοιαῦτα νομίσματα καὶ μνημόνια εἶναι ὀλίγον καταδεέστερα τῶν ἀρχαίων. Πρὸ πάντων προσοχῆς ἄξια εἶναι ἐκ τῶν τοιούτων νόθων νομισμάτων τὰ λεγόμενα Παταυῖνὰ *Patavini*, τῶν ὁποίων χαράσσεται καὶ τυπῶται ἦσαν οἱ ἐκ Παταυῖου Καλβῖνος καὶ Βασσιανὸς, οἵτινες ἐμιμήθησαν κατ' ἐξοχὴν τὰ χάλκινα πρώτου μεγέθους νομίσματα τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων. Διαβόητοι ὡς παραχαράσσεται καὶ μιμηταὶ ἀρχαίων νομισμάτων εἶναι προσέτι ὁ ἐκ Πάρμας Καρτέρων, ὁ Φλωρεντινὸς *Dervieu*, ὁ Γαμβέλλης, ὁ Βοσσάγνας, ὁ Κελλίνης καὶ ὁ Κογόρνιος, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος κατεσκεύασε πολλὰ χρυσᾶ νομίσματα.

Τελευταῖον πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μᾶς καὶ εἰς τὰ πλημμελῆ ἀρχαῖα νομίσματα, γενόμενα ἐξ ἀμελείας τῶν νομισματοκόπων, ἢ ἐξ ἀπροσεξίας κατὰ τὴν τύπωσιν.

Τὰ συχνότερα σφάλματα ἀποβλέπουν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ συνίστανται ἢ εἰς ἀγορθογραφίαν ἢ εἰς μεταθέσεις γραμμάτων καὶ λέ-

ξεων. Ἐνίοτε συγχέονται οἱ τύποι ὥστε τὰ μέρη ἀμφότερα τοῦ αὐτοῦ νομίσματος δὲν ἀρμόζουσι πρὸς ἄλληλα καὶ συνδέονται τύποι διαφόρων νομισμάτων. Τοῦτο συμβαίνει συχνὰ εἰς νομίσματα οἰκογενειῶν. Τυχαίνει προσέτι τὸ χάραγμα νὰ μὴν εἶναι καθαρὸν, κασαλευομένου τοῦ μετάλλου ἐπὶ τοῦ σημαντηρίου νὰ διπλασιάζεται ἐκ τοῦ διπλοῦ τῆς σφύρας κτύπου ὁ τύπος. Οὕτως ἐγεννήθησαν ἀπὸ ἀβλεψίαν τοῦ νομισματοκόπου τὰ πλημμελῆ νομίσματα, ὀνομασθέντα *numi incusi*, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος.

ΙΑ΄.

Διαίρεσις τῶν νομισμάτων καὶ εἰς τὰς συλλογὰς αὐτῶν κατάταξις.

Τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περισωθέντα νομίσματα διαίρουνται κυρίως εἰς δύο γενικὰς τάξεις. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ νομίσματα τῶν Ελλήνων, τῶν χωρῶν, πόλεων καὶ βασιλέων ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ κατακτήσεων. Ἡ δευτέρα τάξις περιέχει τὰ νομίσματα τῶν Ῥωμαίων, τὰ ἐν καιρῷ τῆς δημοκρατίας χαραχθέντα οἰκονομικὰ νομίσματα καὶ τὰ τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι κατατάξεως τῶν νομισμάτων εἰς τὰ νομισματοφυλάκια. Ὁ ἀρχαιότερος εἶναι ὁ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου καὶ τοῦ διαφόρου τῶν νομισμάτων μεγέθους. Τὴν πρώτην τάξιν λαμβάνουν τὰ χρυσᾶ πρώτου μεγέθους νομίσματα, τὰ τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν, ἐφεξῆς τὰ τῶν βασιλέων, τελευταῖον τὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἰς ταῦτα ἔπονται τὰ μικρότερα χρυσᾶ νομίσματα, ἔπειτα ἀκολουθοῦσι τὰ ἀργυρᾶ κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ κατὰ τὰ διάφορα αὐτῶν μεγέθη. Τελευταῖον ἔρχονται τὰ χάλκινα μεταξὺ τῶν ὁποίων προηγοῦνται τὰ μνημόνια, ἢ εἰκονογραφικὰ μετὰ ταῦτα τὰ πρώτου, δευτέρου, τρίτου μεγέθους κεχωρισμένα.

Κατὰ τινὰ ἄλλην διάταξιν ἐλαμβάνοντο ὡς κανὼν οἱ τύποι. τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τὰ φέροντα εἰκόνας θεῶν βασιλέων, ἀνδρῶν ἐνδόξων, κτιρίων ἀπεικάσματα ἐτίθεντο χωριστά. ὡσαύτως τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἀγῶνας, θυσίας, καθιερώσεις

καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων καὶ διαίρουντο εἰς τοσαῦτα τμήματα.

Τινὲς ἠκολούθησαν τὴν τάξιν τοῦ νὰ ἐνόνωσιν εἰς ἓν τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων καὶ νὰ τὰ κατατάττωσι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, ἐφεξῆς ἔθετον τὰ τῶν νήσων καὶ τελευταῖον τὰ τῶν βασιλέων.

Ἡ ἀρίστη κατὰ τάξιν τῶν ἐλληνικῶν νομισμάτων εἶναι ἡ παρὰ τοῦ Ἐκκελίου εἰσαχθεῖσα γεωγραφική. Τὰ νομίσματα τῶν χωρῶν καὶ πόλεων τάττονται κατὰ τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν· τὰ τῶν νήσων τίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους παράκεινται, τὰ τῶν βασιλέων προστίθενται εἰς τὰ τῶν τόπων ἐφ' ὧν ἦρχον. Τοιούτοτρόπως ἀποκτᾶται ὅχι μόνον εὐχερὲς τοῦ ὅλου σύνοψις ἀλλ' εὐκολύνεται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας. Πόσον ἐπωφελὲς εἶναι τὸ νὰ ἔχωμεν εἰς ἓν συνηγμένα τὰ νομίσματα τοῦ αὐτοῦ τύπου δὲν εἶναι χρεῖα διὰ μακρῶν νὰ ἀποδειχθῇ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὴν τοιαύτην σειρὰν ἠθέλαν εἶσθαι ὅλως ἀνεξήγητα ἐννοοῦνται καὶ γίνονται σαφεῖς διότι τὰ νομίσματα τῆς αὐτῆς χώρας ἢ τῶν παρακειμένων τόπων ἐξηγοῦνται οὕτω ἀμοιβαίως καὶ δι' ἀλλήλων.

Κατ' αὐτὴν τὴν τάξιν θέλομεν περιγράψαι εἰς τὰ ἐπόμενα συνοπτικῶς τὰ νομίσματα τῶν κυριωτέρων τόπων καὶ πόλεων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τόπων ὅπου πρῶτον ἐκόπη νόμισμα.

Τὰ σημεῖα τῶν ὁποίων ἔγεινεν χρῆσις χάριν συντομίας εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην εἶναι τὰ ἐξῆς.

ΧΡ. ΑΡ. ΧΑ. δηλοῦσι χρυσοῦν, ἀργυροῦν χαλκοῦν. Μ. Μ. δηλοῖ μεγίστου μεγέθους· Ι. ΙΙ. ΙΙΙ. πρώτου, δευτέρου, τρίτου, μεγέθους ἢ σχήματος. Ἀπ' ἀλλήλων χωρίζονται τὰ διαφέροντα κατὰ τὴν χαραγὴν νομίσματα διὰ τοῦ σημείου. (αἱ ἐξ ἀριστερᾶς λέξεις ἀφορῶσι τὸ ἔμπροσθεν μέρος, τὸ πρόσωπον τοῦ νομίσματος, αἱ δεξιόθεν τὸ ὀπίσθεν μέρος. Ἡ λέξις Αὐτοκρ. δηλοῖ νόμισμα ἐλληνικόν.)

ἢ ἄλλου τόπου, κοπὲν καθ' ὃν καιρὸν ἡ Ἑλλάς καὶ ἄλλαι πρότερον αὐτόνομοι χῶραι ὑπέκειντο εἰς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας τῶν ὁποίων φέρουσι τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ὀνόματα.

Αἶγινα.

Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. χελώνη.)(ἄμορφον κοίλωμα. Σημεῖον μακρᾶς ἀρχαιότητος.

ΧΑ. Δύο δελφῖνες ἐν τῷ μέσῳ Α.)(ἄμορφον κοίλωμα καὶ πολλὰ ἄλλαι παραστάσεις.

Αὐτοκρατορικὰ. Εἰκὼν Διὸς πωγωνίτου βασιτάζοντος κριόν. Δάκμων πολιοῦχος μὲ κέρας Ἀμαλθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στεφάνη πυργωτή. Ποσειδῶν ἱστάμενος μὲ τρίαιναν καὶ δελφῖνα.

Πελοπόννησος.

Κοινὸν τῆς Πελοποννήσου νόμισμα δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἂν θεωρήσωμεν τοιοῦτο τὸ ΧΡ. τοῦ Τ. Κοίντου Φλαμινίνου καὶ τὰ ΑΡ. καὶ ΧΑ. τῆς Αχαϊκῆς συμμαχίας. Τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου εἶναι ΑΡ. καὶ μικρά. ἔνια καλλονῆς ἐξαιρέτου ἀποδεικνύουν διὰ τοῦ μεγέθους αὐτῶν ὅτι βεβαίως δὲν ἐκόπησαν πρὸ Φιλίππου τοῦ Β, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ ὅτι ὅλα τὰ τοιαῦτα ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους. Τῆς γνώμης ταύτης ἰσχυρὸν ὑποστήριγμα εἶναι τὰ τούτοις παρεμφερῇ μεγάλα ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς Λακεδαιμόνος, τὰ ὅποια βεβαίως δὲν ἐχράχθησαν πρὸ τῶν παρομοίων βασιλικῶν αὐτῆς νομισμάτων, κοπέντων μετὰ τὸν Μ. Αλέξανδρον. Τὸ σπάνιον καὶ μοναδικὸν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Φλαμινίνου ἀποδεικνύει διὰ τοῦ χαράγματός του ὅτι εἶναι ἀπομίμημα τῶν ΧΡ. Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ. Ἴσως ἔκοψαν αὐτὸ, σπεύσαντες πολὺ, οἱ εὐγνωμονοῦντες Ἕλληνες κατὰ τὸ 196 πρ. χρ. — Τὰ συχνότατα αὐτοκρατορικὰ νομίσματα τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου ἔχουσι τὰς κεφαλὰς τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. — Ὀλίγα τινα μνημόνια ΧΑ. (εἰς τιμὴν τοῦ Ἀντινόου) — Ἐπώνυμον φέρει μίαν μόνην πόλιν ἢ Ἐπίδαυρον τὸ ΙΕΡΑ. — Αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων παραστάσεις ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς ἀρχαῖα τοπικὰ μυθολογήματα ἢ παριστάνουσι μνημεῖα ὑπάρχοντα καὶ ἄλλα τὰς διαφόρους πόλεις ἐπικρομοῦντα ἀντικείμενα ναυὸς, λιμένας κ. τ. τ. καὶ εἶναι ἔνεκα τούτου πολλῆς σπουδῆς ἄξια.

Ἀργολίς· πόλεις. Ἄργος, 1). Κλεωναί, 2). Ἐπίδαυρος, 3).
Ἑρμιόνη, 4). Τροιζήν, 5).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Λύκου· προτομή. Ἀναφορὰ εἰς
Ἀπόλλωνα Λύκιον·)(Ἄμορφον κοίλωμα, ὕστερον μέγα Α.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ἥρας μὲ διάδημα ἐφ' οὗ ΑΡΓΕΙΩΝ.)(Παλλὰς
βαίνουσα.)(Διομήδης μετὰ τοῦ Παλλαδίου.)(Λύκος ἱστάμενος.)(
Τρίπους.)(Κίων μετὰ τριάντης καὶ νηός.

Αὐτοκρ.)(Ἀγῶνες ΗΡΑΙΑ ΝΕΜΕΑ. Ἐικὼν γυναικεία ἐπὶ βάσεως
κρατοῦσα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τροχόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἀνατείνουσα (Νέμε-
σις) Προτομή τοῦ Περσέως μὲ φρύγιον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Διόσκουροι
ἔφιπποι. — Δαίμων πολιοῦχος μὲ κέρας Ἀμαλθείας, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στε-
φάνη πυργωτή. Ὀρθία τριφυῆς Ἑκάτη. Περσεὺς ὀρθίος μὲ τὴν ἄρκην
καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης. — Κάδμος ἱστάμενος διαμαχόμενος πρὸς
τὸν μέγαν δράκοντα.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.)(Στέφανος κίσσινος. ΚΛΕΩ.

Αὐτοκρ. Εὐρώπη ὀχουμένη ἐπὶ τοῦ βοός ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσ-
σης μετὰ τριτόνων. — Ἴππος ἱστάμενος φέρων μεγάλην προτομὴν
γυναικός.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀσκληπιοῦ.)(Μονόγραμμα ΕΠ. ἐντὸς στεφάνου
δαφνίνου.

ΧΑ.)(Λύκος κείμενος.)(Ὑγεία.)(Ὀφίς περιειλιγμένος.)(Ἀγῶ-
νες, ΑΣΚΛΗΠΙΑ.)(Ἀλεκτρυὼν μὲ μονόγραμμα ΕΠ.)(Τράγος.

Αὐτοκρ. Ἀσκληπιὸς ἐπὶ θρόνου, ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὁ μέγας ὄφις. —
Ἡ ὑπὸ ποιμένος εὗρεσις τοῦ ὑπ' αἰγὸς τιθηνομένου μικροῦ Ἀσκληπιοῦ.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Θησεὺς ἀπάγων τὸν δαμασθέντα μαραθῶνιον ταῦρον.

5) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.)(ΤΡΟ. Κεραυνός.)(Τρίαινα.

Αὐτοκρ. Θησεὺς μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον. — Θησεὺς αἶρων
τὴν πέτραν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Αἰγεὺς ἔκρυψε τὸ ξίφος καὶ τὰ πέδιλα
Ἰππόλυτος μὲ ἵππον καὶ κύνα θηρευτικὴν.

Ἀρκαδία· 1). πόλεις· Καρύη, 2). Μεγαλόπολις, 3). Φενεός, 4).
Στύμφαλος, 5). Τεγέα, 6). Θέλπουσα, 7).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἥρας. ΑΡΚΑ.)(Ζεὺς
καθήμενος ἔχων ἐπὶ τῆς χειρὸς αἰτόν.

Κεφαλὴ Διός.)(Πάν κρατῶν καλαύροπα ἐπὶ ὄρους, ἐφ' οὗ ΟΛΥΜΠΟΣ
(ὄνομα τοῦ ὄρους);

Κεφαλή Πανός νεανίου (κεφαλή 'Ολύμπου;) με διπλᾶ κέρατα')(Μέ-
γα μονόγραμμα ΑΡ. καὶ ἐν τῷ μέσῳ σύριγξ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Εἰκὼν 'Αντινόου· συχνάκις νόθα.

2) Αὐτοκρ. ΧΑ.)("Αρτεμις εὖζωνος με δύο δᾶδας χαιομένας.

3) ΑΡ. Τὰ αὐτὰ μετὰ τῆς 'Αρκαδίας.

Αὐτοκρ. 'Απόλλων γυμνός ἱστάμενος ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ στέφανον ἐκ
δάφνης, μετὴν ἀριστερὰν ἐρειδόμενος εἰς κίονα καὶ κρατῶν τόξον. —
'Ημίγνυμος ἐρμῆς Πριάπου.

4) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)('Ερμῆς ἀπάγων τὸν νέον 'Αρκάδα,
υἱὸν τῆς Καλλιστοῦς μετὸ παρατεθειμένον ὄνομα ΑΡΚΑΣ.)(βοῦς
στάμενος.

5) ΧΑ. ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ ΕΡΜΑΞΟΟΥ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέ-
φανον δάφνης ἐμπεπλεγμένον εἰς τὴν κόμην.)('Ιππος βόσκων.

5) ΑΡ. Κεφαλή 'Αρτέμιδος με στέφανον δάφνης εἰς τὴν κόμην.)('Ηρακλῆς ἀνατείνων τὸ ρόπαλον καὶ προβαίνων εἰς τὸν ἀγῶνα.)(Κε-
φαλή ὄρνιθος στυμφαλίδος.

6) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Γλαύξ.

ΧΑ.)(Τήλεφος, τιθηνούμενος ὑπὸ τῆς ἐλάφου. — Κεφαλή βασιλέως
'Αλεοῦ.)('Ο 'Ηρως Κηφεύς, λαμβάνων παρὰ τῆς 'Αθηνᾶς βόστρυχον
ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, τὸν ὁποῖον ἡ παρισταμένη μικρὰ αὐτοῦ
θυγάτηρ Στερόπη ἔμελλε νὰ φυλάττη εἰς ἀγγεῖον καὶ νὰ σώζη τὴν
πόλιν ἀπὸ πυρκαϊάν.)(Κηφεύς ὀπλισμένος με λόγχην καὶ ξίφος ἐφορ-
μῶν ἐπὶ τὴν μάχην.

Αὐτοκρ. Κηφεύς ἱστάμενος με λόγχην καὶ ἀσπίδα 'Αταλάντης ἐφορ-
μῶν κατὰ τοῦ καλυδωνίου κάπρου.

7) Αὐτοκρ. Πᾶν κερασφόρος πατῶν ἐπὶ τῶν δακτύλων μετὴν κα-
λαύροπα ἱστάμενος παρὰ δένδρῳ καὶ ἀνατείνων πρὸς αὐτὸ τὴν χεῖρα.

Λακωνία. "Αν καὶ παρὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου ἀπηγορευ-
μένα ὑπάρχουσιν ὅμως ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἀλλ' ὅμως
εἰς μεταγενεστέρους χρόνους μετὰ τὸν θάνατον 'Αλεξάνδρου τοῦ
Μεγάλου καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν τὴν ἔκλυσιν. Βασιλεῖς "Αρεως,
309—365 π. Χ. 1). Κλεομένης Γ. 220 π. Χ. 2) Πόλεις. Σπά-
ρτη, 3). Βοιαί, 4).

1) ΑΡ. Κεφαλή 'Ηρακλέους.)(Ζεὺς καθήμενος.

2) ΑΡ. Κεφαλή αὐτοῦ με διαδήμα.)(ΛΑ. 'Αθηνᾶ ἱσταμένη· ἀλε-
κτροῦν καὶ τράγος.

3) ΑΡ. Κεφαλή Παλλάδος.)(Ἑρακλῆς ἡρεμῶν. Κεφαλή Ἑρακλέους πωγωνίτου)(Ἀγγεῖον μεταξὺ τῶν δύο πῖλων τῶν Διοσκούρων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα νομίσματα λίαν μικρὰ ὥς τὰ τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας).

ΧΑ. Κεφαλή Λυκούργου.)(Διπλαῖ κεφαλαὶ τῶν Διοσκούρων.

Αὐτοκρ. Διόσκουροι ἱστάμενοι — ἢ ἔφιπποι — ἢ οἱ πῖλοι αὐτῶν μετὰ τοῦ ἄστρου ὕπερθεν — Ἑρμῆς μὲ τὸν νέον Ἀρκάδα ὥς εἰς τὰ τοῦ Φεγεοῦ.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἑρως πτερωτὸς βαίνων, κρατῶν εἰς τὴν δεξιὰν δᾶδα, εἰς τὴν ἀριστεράν τόξον.

Μεσσήνη, 1).

4) ΑΡ. Μεταγενέστερα, μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ζεὺς βαίνων, ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων ἄετον, μὲ τὴν δεξιὰν ῥίπτων κεραυνόν. — Κεφαλή Δήμητρος ἢ Διός.)(Τρίπους. (Μικρὰ ὥς τὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας).

Ἡλῖς, 1). Νῆσοι παρακείμεναι, Ἰθάκη, 2). Κεφαλληνία, 3). καὶ ἐπ' αὐτῆς πόλις Σάμη, 4). Ζάκυνθος, 5).

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλή Ἑρας ἢ Διός.)(Ἀετός. Κεφαλή ἄετοῦ.)(Κεραυνός.

2) ΧΑ. Κεφαλή Ὀδυσσέως.)(Ἀλεκτρυὼν, Κεραυνός.

3) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ἑρως Κέφαλος καθήμενος.

4) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(ὁ κύων Λαίλαψ.

5) ΑΡ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Ἀσκληπιὸς ἀγένειος καθήμενος μετὰ τοῦ μεγάλου ὄφρεως.)(Ἀπόλλων καθήμενος μὲ λύραν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πᾶν ἱστάμενος, κερασφόρος, τραγόπους, ὀρέγων σταφυλὴ εἰς τὸν παῖδα Βάκχον τὸν ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας.

Ἀχαῖα. Ἀχαϊκὴ συμμαχία 281—146 π. Χ. Τὰ ἀχαϊκὰ νομίσματα καὶ τὰ τῶν συμμαχίδων πόλεων ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγεθος, τὴν αὐτὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, 1). Πόλεις· Αἴγιον, 2). Βούρα, 3). Κόρινθος, 4). Πάτραι, 5). Σικυὼν, 6).

1) ΑΡ. Κεφαλή Διός.)(ΑΧ. ἐν μονογράμματι μετὰ διαφόρων σημείων ἀναφερομένων ἐν μέρει εἰς τὰς καθεκάστους συμμαχίδας πόλεις.

ΧΑ. Ζεὺς ἱστάμενος καὶ ὄνομα ἄρχοντος.)(Δήμητρα κατημένη ΑΧΑΙΩΝ. καὶ ὄνομα τινὸς τῶν συμμαχίδων πόλεων.

2) ΧΑ. Ὁ μῦθος τῆς Φθίας μεταβληθείσης ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς περὶ ἀριστεράν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. ἔποψις τῆς πόλεως.

4) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Πήγασος. Τινὲς νομισματολόγοι ἀμφιβάλλουσιν ἂν τὰ φέροντα τὴν κεφαλὴν Ἀθηνᾶς καὶ τὸν Πήγασον νομίσματα ἀνήκουσιν εἰς Κόρινθον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τινων μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἢ εἰς Συρακούσας ὅπου εὕρισκονται τὰ πλεῖστα αὐτῶν. Τινὲς δοξάζουσιν ὅτι ἀφοῦ ὁ Τιμολέων ἀνενέωσε τὰς σχέσεις τῶν Συρακουσῶν μετὰ τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου, φαίνεται ὅτι ἐκόπησαν πολλὰ νομίσματα μετὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον. Ἀλλ' ὅμως φαίνεται ὅτι τοιαῦτα νομίσματα, κοπέντα παρὰ τῶν πλειόνων παραλίω πόλεων τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἦσαν κοινὸν ἐμπορικὸν νόμισμα τῶν παρὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων καὶ ἰσοδύναμα κατὰ τὴν ἀξίαν μετὰ τὰ τοσοῦτον συχνὰ εὕρισκόμενα ΑΡ. νομίσματα τοῦ Τάραντος.

Μικρότερα ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀφροδίτης)(Πήγασος.

ΧΑ. Τριπτόλεμος ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ ὀρακοντείου ἄρματος τῆς Δήμητρος.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Πολυάριθμα ἀρχόμενα ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἐπιχρητέστεραι παραστάσεις Βελλεροφῶν, δαμάζων τὸν Πήγασον, ἢ διαμαχόμενος πρὸς τὴν Χίμαιραν. Ποσειδῶν, Μελικέρτης (ὡς φαίνεται τὸ παρὰ τοῦ Παυσανίου περιγραφόμενον σύστημα). κ. ἄλλ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γάλβα τὰ νομίσματα φέρουν ROMAI. ET IMPERIO. — Τὸ σχῆμα τοῦ Ἰσθμοῦ μετὰ τὸ δίκωπον. — Ὁ λιμὴν, ὁ ναὸς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. — Περσεὺς μετὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης καὶ τὴν ἄρπην. — Ἀφροδίτη κρατοῦσα μέγαν καθρέπτην. Κεφαλὴ τοῦ Ὠκεανοῦ πωγωνίου, ἐν τῷ πώγωνι δύο δελφῖνες παίζοντες.

5] Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἐκτὸς τῶν συνήθιων παραστάσεων ἐπὶ τῶν ἀποικοικαίων νομισμάτων [ὁ κτίστης σύρων τὴν αὐλακα. Σημεῖα τῶν λεγεῶνων, τῶν αὐτόθι κατωκισθέντων στρατιωτῶν]. Ἑρμῆς καθήμενος. — Ἀρτεμις. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ὑπὸ τὴν εἰκόνα νεανίου ἔχοντος κέρας Ἀμαλθείας καὶ κώπην. PORTUS FRUCTIFER. C. P. — Ἡ ἐπὶ σκοπέλου καθημένη εἰκὼν τῆς πόλεως ἐρεῖδουσα τὴν δεξιὰν ἐπὶ ἀσπίδος ὀπισθεν Ἑρμῆς ἱστάμενος στέφων αὐτήν. — Ἐποψις τῆς πόλεως καὶ τῶν κτιρίων.

6] Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Περιστερὰ ἵπταμένη.)(Μέγα Σ.)(Χίμαιρα.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἴππος καὶ ἐπ' αὐτοῦ προτομή. — Ἑρως πτερωτὸς στάμενος, ἐπερειδόμενος εἰς τὴν ἀνέστραμμένην δᾶδα.

Ἀττική· πόλεις· Ἀθῆναι, 1). Ἐλευσίς, 2). Μέγαρα, 3). Αἱ Ἀθῆναι ἔκοψαν πρωϊμώτατα ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ ὅποια εἶχον εἰς τὸ ἐμπόριον καλλίστην ὑπόληψιν καὶ ἦσαν πανταχοῦ δεκτά. Ἐκ τούτου, ὡς καὶ ἐκ τινων παραδειγμάτων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐξήγουνται περιστατικὰ τινὰ περίεργα, τουτέστι ἡ παρ' ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων ἀκριβοῦς μίμησις τοῦ ἀττικοῦ χαράγματος (ὡς π. χ. παρὰ τῆς Κυδωνίας, Γορτύνης, Ἱεραπότνης ἐν Κρήτῃ· καθὼς εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ Ἀμβούργον, τὸ Μαγδεβούργον καὶ ἄλλαι πόλεις ἔκοπτον ἄλλοτε χρυσᾶ νομίσματα μὲ χάραγμα πορτουγαλλικόν· καθὼς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐπικράτειαί τῆς Εὐρώπης ἐμιμοῦντο τὰ φλωρεντινὰ φλωρίνια)· δεύτερον διατὶ εἰς τὴν πόλιν ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἦνθησαν αἱ τέχναι, μόνα τὰ νομίσματα δεικνύουν μικρὰν πρόοδον. Εἶχον ὡς εἶδομεν κοινῶς ἀναγκωρισμένην ἐμπορικὴν ἀξίαν, τῆς ὁποίας κυριώτερον προσὸν εἶναι ἡ μονιμότης ἀπαράλλακτα καθὼς ἡ Βενετία ἐξηκολούθει μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων νὰ κόπτῃ τὰ χρυσᾶ αὐτῆς νομίσματα (Zecchini) κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἄτεχνον τρόπον, διότι τοιαῦτα ἦσαν γνωστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολήν.

4) Ὑπάρχουν γνήσια ΧΡ. τῶν Ἀθηναίων; Τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη μετὰ βεβαιότητος, διότι τὰ γνωστὰ τοιοῦτου εἶδους νομίσματα, καίτοι ἐντεχνα, εἶναι ὅμως ὅλα παραπαισθημένα.

ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίαν)(Γλαυξ. Εἰς τὰ παλαιότατα νομίσματα οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξέχουσι, εἰς τὰ μεταγενέστερα περιχλείονται μεταξὺ δύο ἐξεχουσῶν γραμμῶν. Τὰ παλαιότατα εἶναι παχέα, ἄμορφα· τὰ μεταγενέστερα (μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον) εἶναι μεγάλα, στρογγύλα, ἀλλὰ λεπτά. — Ὑπάρχουν τοῦ τελευταίου εἶδους νομίσματα φέροντα ἐγκεχαραγμένα τὰ ὀνόματα τοῦ Μιθριδάτου καὶ Ἀριστίωνος, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πολέμου μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ εἰρημένου βασιλέως τοῦ ὁποίου τὴν φιλίαν ἐπλήρωσαν βαρέως αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἁλωσίν των.

ΧΑ. Συχναὶ παραστάσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων μυθολογημάτων·)(Ἔρις Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.)(Θησεὺς μὲ τὸν μαραθῶνιον ταῦρον, ἢ μαχόμενος πρὸς τὸν Μινώταυρον, ἢ αἶρων τὴν πέτραν.)(Τριπτόλεμος ἐν τῷ δρακοντείῳ δίφρῳ.)(Ἀπόλλων ἱστάμενος, κρατῶν ἐπὶ τῆς χειρὸς τὰς τρεῖς χάριτας.)(Ἡ ἀκρό-

πολις με τὸν ναὸν καὶ τὸ κολοσσαῖον τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, καὶ τὸ ἄντρον
) (Ἡφαιστος.) (Γοργόνειον.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

2) ΧΑ. Ὑς ἱσταμένη ἐντὸς στεφάνου.) (Δήμητρα ἢ Τριπτόλεμος
ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ δρακοντείου δίφρου.

Αὐτοκρ. Δὲν ὑπάρχουσι.

3) Αὐτοκρ. ΧΑ. Δήμητρα βαίνουσα με δύο καιομένας λαμπάδας,
πρὸ αὐτῆς στημένη κολοσσαία λαμπάς.

Βοιωτία. 1) Πόλεις· Θῆβαι, 2). Πλαταιαί, 3). Τάναγρα, 3).

1) Λίαν ἀρχαῖα καὶ συχνὰ ἀργυρᾶ νομίσματα με τὸ μόνιμον χά-
ραγμα τῆς βοιωτικῆς ἀσπίδος. Τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὀπισθεν μέρους ἀναφέρε-
ται πρὸ πάντων εἰς τὸν Διόνυσον.

ΑΡ. Τὰ παλαιότατα νομίσματα λίαν μικρὰ καὶ παχέα. Λαμπρὸν νό-
μισμα εἶναι τὸ φέρον κεφαλὴν τοῦ Διός.) (Ποσειδῶν ἐπὶ θρόνου, κρα-
τῶν ἐπὶ τῆς ἀνατεινομένης δεξιᾶς δελφίνα, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τρίαιναν.
Ἡ ἐργασία καλλίστη, ἀλλ' ὅχι ἀρχαιότερον τῆς ἐποχῆς Φιλίππου τοῦ Β'.

2) ΑΡ.) (Ἡρακλῆς παῖς δρακοντοφόντης.) (Ἡρακλῆς ἀρπάζων
τὸν τρίπουν.) (Βάχχου κεφαλὴ γενειῶσα.

3) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας.

4) Αὐτοκρ. ΧΑ. Αἱ τρεῖς νύμφαι ἐν ἱματίοις· ἐξ οὗ συμπεραίνεται
μετὰ βεβαιότητος ἡ γειτονία θερμῶν ὑδάτων.

Εὐβοία. 1) Νῆσος ἐπίσημος διὰ τὴν εὐκαρπίαν καὶ τὸ ἐμπόριον
αὐτῆς, ἐκ τούτου τὰ πολλὰ καὶ καλὰ ἀργυρᾶ νομίσματα ἐξ αὐ-
τῶν ἤδη τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ Κάρυστος μάλιστα εἶχε καὶ χρυ-
σᾶ. Πόλεις· Χαλκίς, 2). Κάρυστος, 3). Ἐρέτρια, 4). Ἰστίαια, 5).

1) ΑΡ. Κεφαλὴ τῆς προσωποποιημένης νήσου.) (βοῦς.

2) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἡρας με διάδημα.) (Ἀετὸς, σπαράσσων ὄφιν ἢ
λαγῶν.

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἡρα καθήμενη, καὶ παρ' αὐτῇ ΗΡΑ.

3) ΧΡ. Κεφαλὴ Ἡρακλέους.) Ταῦρος κατακείμενος.

ΑΡ. Ἀλεκτρυῶν,) (βοῦς θηλάζουσα μόσχον. Ἀξιοσημείωτος διότι
ἡ αὐτὴ παράστασις εὐρίσκεται ἐπὶ νομισμάτων τῆς Κερκύρας, Ἀπολ-
λωνίας, Δυρράχίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιετάτων περσικῶν δακτυλιολίθων.

ΧΑ. Κεφαλὴ Ποσειδῶνος,) (τρίαινα.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος, ὀπισθεν αὐτῆς τόξον καὶ φαρέτρα.) (Ταῦρος.

5) ΑΡ. Κεφαλή τῆς προσωποποιημένης νήσου Εὐβοίας ἐστεμμένη με κιτσόν.)(Εἰκὼν γυναικεία τῆς πόλεως, καθημένη ἐπὶ πλοίου καὶ κρατοῦσα ἀναπεπταμένον ἱστίον, πρὸς ὑπαίνειν τοῦ ὀνόματος.

Φωκίς 1). Πόλις Δελφοί 2).

1) Ἡ Φωκίς ἔχει ἀρχαιότατα, ἀλλὰ λίαν μικρὰ ἀργυρὰ νομίσματα ΑΡ. Κεφαλή γυναικεία τῆς Δήμητρος. Κεφαλή Ἀπόλλωνος,)(Κεφαλή τὰύρου.)(Προτομή Κάπρου.

2) ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος, ΑΜΦΙΚΤΙΟ.)(Ἀπόλλων με δαφνίδα καθημένος, κεκλιμένος ἐπὶ τῆς λύρας. (ἐξαιρετος ἐργασία ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β. βασιλέως τῶν Μακεδόνων).

Αὐτοκρ. ΧΑ. Ἀδριανοῦ καὶ Φαυστίνας τῆς πρεσβυτέρας.

Λοκρὶς, καὶ ἰδίως Λοκροὶ Ὀπούντιοι 1).

1) Νομίσματα καλλονῆς ἐξόχου ΑΡ. Κεφαλή Δήμητρος.)(Ὁ εἰς τὴν μάχην ὀρμῶν ἥρως Αἴας, ὀπλισμένος με περικεφαλαίαν, ἀσπίδα καὶ ξίφος (ἐκ τῶν χρόνων Φιλίππου Β. τοῦ Μακεδόνα).

Αἰτωλία 1).

1) ΧΡ. Κεφαλή Ἀθηνᾶς.)(Εἰκὼν καθημένη τῆς χώρας Αἰτωλίας με θεσσαλικὸν πῖλον, λόγχην, ξίφος καὶ ἐνδύμα ἀνεζωσμένον· κάθεται ἐπὶ ἀσπίδων, σημεῖον πολεμικῶν ἔργων. Τὸ νόμισμα εἶναι ἀπαράλλακτον με τὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ.

ΑΡ. Κεφαλή τῆς Ἀταλάντης με διάδημα ἐν τοῖς θριξὶ καὶ τὸν θεσσαλικὸν πῖλον.)(Ὁ καλυδώνιος Κάπρος — Τὸ ἀξιοσημείωτον νόμισμα (Mionnet. n. 23) παριστάνει τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε. (διὸ καὶ τὸ ΦΙ. ὑποκάτωθι) καὶ ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν.

ΧΑ.)(Γνάθος τοῦ κάπρου καὶ αἰχμὴ λόγχης.)(Ἡρακλῆς ἱστάμενος.

Ἀκαρνανία 1). Αἱ ἐπισημότεραι τῆς χώρας πόλεις ἦσαν αἱ ἀκμάζουσαι ἐμπορικαὶ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν Κορινθίων, ἐκ τούτου ἡ ἀφθονία ὠραίων ἀργυρῶν νομισμάτων. Ἐκ τῶν πλείστων, οἷον Ἀκτίου, Ἀλυζίας, Ἀνακτορίου, Ἀμφιλοχίας, ὑπάρχουν νομίσματα με τύπους κορινθιακοὺς, προσδιωρισμένα ὡς φαίνεται διὰ τὸ μετὰ τῆς Ἰταλίας ἐμπόριον. Ἡράκλεια, 2). Λευκάς, 3).

1) ΧΡ. Ἐν Μουσείῳ Hunter. Εὐρίσκεται συχνὰ, ἀλλὰ νόθον.

ΑΡ. Κεφαλή τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου (ταῦρος ἀνδρὸς πρόσωπος.)(Ἀπόλλων καθημένος με τέξον.

2) Τὰ εἰς τὴν Ἡράκλειαν ταύτην ἀποδιδόμενα νομίσματα ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Βιθυνίας.

3) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Ἡ χίμαιρα καὶ ὁ Βελλεροφῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Λευκάδος κατὰγονται ἐκ τῆς Κορίνθου. — "Ἀρτεμις ἰσταμένη μὲ ἔλαφον.)(Ναῦς.

ΧΑ. βωμός.)(Ἡ δωδωναία περιστερὰ.

Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. "Ἄνδρος, 1). Κέος 2), ἐπ' αὐτῆς πόλεις: Καρθαία, 3). Κορησία, 4). Ἰουλῖς, 5). Δῆλος, 6). Ἴος, 7). Μῆλος, 8). Νάξος, 9), Πάρος, 10). Σέριφος, καὶ Σίφνος, 11). Τήνος, 12). Θήρα, 13).

4) ΑΡ. Σπανιώτατα. Κεφαλὴ Ἀριάδνης.)(Τίγρις. — Κεφαλὴ Ἀριάδνης.)(Θύρσος.

2) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου, γενειῶσα καὶ ἀγένειος (ὡς Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων.)(Κύων Σείριος (τὸ ἄστρον τοῦ κυνός).

3) ΑΡ. Σηπία.)(ἄμορφον κοίλωμα.

ΧΑ. Ἡ αὐτὴ εἰκὼν.

4) ΑΡ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.)(Σταφυλή.

ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Σταφυλή.

5) ΧΑ. Κεφαλὴ τοῦ Ἀρισταίου.)(Μέλισσα.

6) ΑΡ. ΧΑ. Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.)(Λύρα.

7) ΧΑ. Κεφαλὴ Ὀμήρου μὲ τὸ ὄνομα παρατεθειμένον.)(Ἀθηνᾶ ἰσταμένη.

8) Λίαν ἀρχαῖα νομίσματα. ΑΡ. Μῆλον, (πρὸς ὑπαίνειξιν τοῦ ὀνόματος.)(κοίλωμα. — Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μὲ περικεφαλαίαν.)(Ἀπόλλων καθήμενος μὲ τὴν λύραν.

ΧΑ. Νέμεσις ἰσταμένη κρατοῦσα ἀπὸ τὸν βραχίονα τὸν νέον Πλούτωνα, (ἢ Ἀμάλθεια μὲ τὸν παῖδα Δία;) ΤΥΧΗ, καὶ ἐπιγραφή.)(Στέφανος καὶ ὄνομα τῆς πόλεως. — Μῆλον.)(Ἑρμῆς Ἀθηνᾶς ὀπλοφόρου

9) ΧΑ. Κεφαλὴ Βάκχου γενειάτου.)(Ἀγγεῖον.

10) ΧΡ. Λαμπρότατον νόμισμα. Κεφαλὴ Δήμητρος περικεκαλυμμένη.)(Τράγος.

ΑΡ. Κεφαλὴ νεάζοντος Βάκχου ἐστεμμένη μὲ κισσόν.

)(Ἡ ἐπὶ τῆς μυστικῆς κίστης καθημένη Ἀριάδνη.

ΧΑ. Ὡς τὰ χρυσᾶ, ἀλλ' ἡ γυναικεία κεφαλὴ ἀπαρακάλυπτος.

11) ΑΡ. Χίμαιρα.)(Περιστερὰ πετομένη.

12) ΧΑ. Κεφαλή νεάζοντος Βάχχου με κέρας κριοῦ.)(Ποσειδῶν ἱστάμενος με τρίαιναν.)(Σταφυλή.

13) ΧΑ. Κεφαλή Ἀπόλλωνος.)(Τρεῖς Δελφῖνες.

Μ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΧΗΣ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΡΑΣ.

Ὁ ἀρχαιότατος τῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος σωζομένων ναῶν κεῖται ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς Ὀχης εἴτε τοῦ νῦν Ἀγίου Ἡλιαῖ καλουμένου ὄρους ὑπεράνω τῆς Καρύστου, ἔμεινε δὲ μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἄγνωστος. Μεταβάς πρό τινων ἐβδομάδων εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐξέτασα ἀκριβῶς τὸ ἐκεῖ περιέργον οἰκοδόμημα καὶ νομίζω χρέος μου νὰ ἐκθέσω ἐν συντόμῳ τὰς ἀνακαλύψεις μου.

Ἡ Ὀχη εἶναι τὸ ὑψηλότατον ὄρος τῆς νοτείου Εὐβοίας, ἡ δὲ κορυφὴ ἀπέχει τῆς Καρύστου τρεῖς περίπου ὥρας. Πλησίον τῆς κορυφῆς ὑπάρχει μικρά τις ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἡλιαῖ, ἀφ' οὗ ἔλαβεν ὅλον τὸ ὄρος τὸ σημερινὸν ὄνομα. Οἱ δὲ πέριξ κάτοικοι ἐπιτελοῦν ἐκεῖ κατ' ἔτος ἐορτὴν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀγίου. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦνται τινες ἀπόκρημνοι καὶ δύσβατοι βράχοι. Ὑπερβάς καὶ τούτους ἐμβαίνει εἰς μικρὸν τι ἐπίπεδον, περικεκλεισμένον πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἀπὸ κρημνοῦς, καὶ παρέχον πρὸς ἀνατολὰς μόνον ἀποψιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρὸς δὲ δυσμὰς ἀποφράσσεται διὰ τείχους ὑψηλοῦ, κτισμένου μετὰ λογάδας λίθους (κατὰ τὸν τρόπον τὸν κοινῶς ξερολιθιά καλούμενον). Ὁ δὲ ναὸς, κτισμένος κατὰ τὸν Κυκλώπειον τρόπον, ἵσταται ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου τεμένους παρὰ τὸν πρὸς βορρᾶν κρημνὸν καὶ ἐκτείνεται κατὰ τὸ μῆκος ἀπὸ δυσμὰς πρὸς ἀνατολὰς, ἡ δὲ θύρα αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς νοτείου πλευρᾶς, πρᾶγμα ἀσυνεήθιστον εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὅλον τὸ οἰκοδόμημα εἶναι μικρὸν καὶ χαμηλόν, ἄνευ κιόνων καὶ πάσης ἄλλης ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆ-

σεως, προξενεῖ ὁμῶς ἐκπληξιν διὰ τὸ γιγαντιαῖον μέγεθος τῶν λίθων καὶ τὸ ἐντεχνον τῆς κατασκευῆς. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ εἶναι 40 ποδῶν, τὸ δὲ πλάτος 25 ποδῶν, τὸ δὲ ὕψος 15 μόνον. Οἱ τοῖχοι εἶναι σχεδὸν πέντε ποδῶν τὸ πάχος καὶ σύγκεινται ἀπὸ μεγάλους ἡμιέργους λίθους συνηρμοσμένους ἄνευ ἀσβέστου ἢ σιδήρου. Τὸ δὲ περιεργότατον εἶναι ἡ στέγη, ἥτις ὡσαύτως σώζεται σχεδὸν ἀκέραιος, καὶ σχηματίζεται ἀπὸ τέσσαρα στρώματα μεγάλων πλῆκων, τῶν ὁποίων ἐκάστη ὄχι μόνον σκεπάζει ἐντελῶς τὴν κάτωθεν αὐτῆς κειμένην πλάκα, ἀλλὰ καὶ ἐξέχει ὡς δύο πόδας πρὸς τὰ ἔνδον τοιοῦτοτρόπως, ὥστε ἐκάστη τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς ὀροφῆς ἀπὸ τὸ ἔνδον θεωρουμένη ὁμοιάζει μὲ ἀναβάθραν ἀνεστραμμένην. Τὸ δὲ θαυμαστότατον εἶναι, ὅτι αἱ δύο μεγαλήτεραι πλευραὶ τῆς στέγης δὲν ἀνακλίνονται ἀμφοτέρωθεν εἰς ἀλλήλας, ἀλλὰ ἀφίνουν εἰς τὸ μέσον στενὸν τι ὑπαιθρον 20 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ ἡμίσεως ποδὸς τὸ πλάτος, δι' οὗ εἰσέρχεται τὸ φῶς εἰς τὸν ναόν. Ὁ μέγιστος λίθος κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης ἄνωθεν τῆς θύρας καὶ εἶναι 14 ποδῶν τὸ μῆκος καὶ 7 ποδῶν τὸ πλάτος καὶ ὡς δύο ποδῶν τὸ πάχος. Ὅλη δὲ ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης δεικνύει ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἰσορροπίας τοῦ βάρους, καὶ μολονότι οἱ μεγάλοι λίθοι αὐτῆς φαίνονται ὡσάν κρεμᾶμενοι καὶ ἐπαπειλοῦντες νὰ πέσωσι, μολοντοῦτο ἔμειναν σχεδὸν ἀκίνητοι διὰ τόσων αἰώνων. Ἐνδον τοῦ ναοῦ ἐξέχει ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τετράγωνος πλάξ εἰς σχῆμα τραπέζης, ἥτις πιθανῶς ἐβάσταζε τὸ πάλαι τὰ ἀγάλματα τῶν λατρευομένων θεῶν ἢ ἄλλα ἀναθήματα. — Τόσον περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ. Μένει δὲ τώρα νὰ ἐξετάσωμεν, πότε καὶ ἀπὸ τίνα ἐκτίσθη καὶ εἰς τιμὴν τίνων θεῶν.

Τὰ ἀρχαιότερα τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, τὰ τεῖχη τῆς Τίρυνθος, τῶν Μικυνῶν καὶ τοῦ Ἄργους, οἱ περίφημοι θησαυροὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀποδίδονται κατὰ μὲν τὴν μυθολογίαν εἰς τοὺς Κύκλωπας, παρὰ δὲ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων μὲ πλειοτέραν πιθανότητα εἰς τοὺς Πελασγούς. Μία φυλὴ τῶν Πελασγῶν, οἱ Δρύοπες, ἐκβλήθέντες παρὰ τοῦ Ἡρακλέους ἐκ τῆς περὶ τὴν Οἶτην καὶ τὸν

Σπερχειὸν κατοικίας αὐτῶν, μετέβησαν μέρος μὲν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἔκτισαν τὴν Ἑρμιόνην, μέρος δὲ εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ἔκτισαν τὴν Κάρυστον (Διοδωρ. IV. 37. Πρβ. Θουκιδ. VI. 57). Οἱ Πελασγοὶ ἐλάτρευνον κατ' ἐξοχὴν τὴν Ἥραν, (Πρβ. Ἡροδοτ. II. 50. Διονυσ. Περιηγ. 534). τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν ὡς θεμελιώτριαν τοῦ γάμου καὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πολιτεύσεως. (Παυσαν. VIII. 22. §. 2. Διονυσ. Ἀλικαρ. Ῥήτορ. σελ. 235.) καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν Ἥραν Τελείαν, Ζυγίαν εἴτε Γαμηλίαν (παρὰ Ῥωμαίοις *Juno Pronuba*). Ἡ εἰς τιμὴν ταύτης ἐτήσιος ἐορτὴ ἐλέγετο ἱερὸς γάμος καὶ ἦτον μιμικὴ τις εἴτε θεατρικὴ παράστασις τοῦ πρωτοτύπου γάμου τῶν ἀνωτάτων θεῶν. Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέγει, ὅτι ἡ Ὀχὴ τῆς Καρυστίας ἔχει τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς ὀχείας εἴτε τοῦ γάμου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ναὸς εἶναι καὶ τῶν θεῶν τούτων. Τὴν πιθανότητα τῆς εἰκασίας μου ταύτης αὐξάνει ἔτι ἡ διήγησις τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Θεοκρίτου, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνη Δρύοπες, οἱ σύμφυλοι τῶν Καρυστίων, ἐλάτρευνον τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Κοκκυγίου ὄρους πλησίον τῆς Ἑρμιόνης (Παυσ. II. 36. §. 1. Σχολ. Θεοκριτ. XV. 64). Καὶ εἰς ἄλλους τῆς Ἑλλάδος τόπους ἐορτάζετο ἡ τοῦ ἱεροῦ γάμου τελετὴ ἐπὶ κορυφῆς ὄρους, καθὼς διηγοῦνται περὶ τῶν Πλαταιῶν ὁ Πλούταρχος εἰς τὰ περὶ Δαιδάλων καὶ ὁ Παυσανίας εἰς τὰ Βοιωτικά. Ἐκ τῶν τεκμηρίων τούτων συμπεραίνω, ὅτι τὸ σωζόμενον ἐπὶ τῆς Ὀχῆς οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς τὸν Δία καὶ τὴν Τελείαν Ἥραν καὶ ἐκτίσθη ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς ἤδη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, συγχρόνως περίπου μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν Μυκηνῶν καὶ μὲ ἄλλα τῆς αὐτῆς γιγαντιαίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐρείπια. Οἱ χωρικοὶ ὀνομάζουν αὐτὸ τοῦ Δράκου τὸ σπηῆτι, νομίζοντες, ὅτι οὐδεὶς εἰμὴ ἀνδρειομένως τις ἢ γίγας ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ συγκώση τοιοῦτου βάρους πέτρας. Ἡ δὲ μεμονωμένη καὶ δύσβατος θέσις διέσωσε τὸ μοναδικὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ἀπὸ τὸν γενικὸν τῶν πλείστων ἀρχαιοτήτων ἀφανισμόν. Δὲν δύναμαι ὁμῶς ν' ἀποσιωπήσω, ὅτι ἤκουσα

παρὰ κατοίκων τινῶν τῆς Καρύστου τὴν γνώμην, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν, νὰ μεταβληθῇ ὁ ἐθνικὸς ναὸς εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου· Φανερόν εἶναι, ὅποια βλάβη ἤθελε προκύψῃ ἐκ τῆς τοιαύτης μετασκευῆς, ὅθεν καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι τὸ θαυμαστὸν τοῦτο τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων λείψανον, ἀφ' οὗ διεπέρασεν εὐτυχῶς τὴν καταστρεπτικὴν τῶν αἰώνων δύναμιν, θέλει μένει ἀκέραιον καὶ ἄθικτον καὶ εἰς τὰς σημερινὰς ἡμέρας, καθ' ἃς μάλιστα αὐξάνει πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ φροντίς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6 Νοεμβρίου 1842.

Εργ. Οὐλερίχος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000158140

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΕΝ Τῷ ΦΥΛΛΑΔΙῳ ΤΟΥΤῳ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Σελ.

ΙΑΤΡΙΚΗ. — Ἱατρικὴ τοπογραφία καὶ στατιστικὴ
τῆς Πελοποννήσου. 293.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ. — Ἀνάλεκτα νομισματογραφικά.
(συνέχεια). 326.

— Περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ὀχλῆς ἱεροῦ τοῦ Διὸς καὶ
τῆς Ἥρας. 350